

Борис Віан

ЧЕРВОНА ТРАВА

Борис Віан (1920–1959) – вельми непересічна й колоритна постать у французькій літературі ХХ століття. Невизнаний і зневажений за життя, він здобув своїми творами гучну посмертну славу. Його романи «Шумовиння днів» (1946), «Осінь у Пекіні» (1947), «Червона трава» (1950), «Серцедер» (1953), збірник оповідань «Мурашки» (1949) дотепер перевидаються у Франції величезними тиражами, їх перекладено багатьма мовами світу.

Віан витворює свій власний образ дійсності, що спирається не так на реальний досвід, як на певний «культурний код». Його химерна, пародійно-гротескова проза вводить читача в особливий фантастичний світ, який, проте, щонайтісніше співвідноситься з навколишньою дійсністю, а його умовні, маріонеткові персонажі відзначаються різкою людською вірогідністю своїх перечувань. Можливо, не кожному читачеві заімпонує така вигадлива письменницька манера, однак познайомитися з цим своєрідним явищем літератури, безперечно, має бути цікаво.

Борис Віан

ЧЕРВОНА ТРАВА

Роман

Переклав з французької Владислав Борсук

Розділ 1

Теплий осінній вітер гнав під вікно купу листя. Вольф зачаровано стежив за маленьким клаптиком дня, що відкривався раз у раз, коли гілку відхиляло вітром. Раптом Вольф обіперсь руками на край письмового столу й підвівся. Наступивши на рипливу паркетину, він натомість безгучно відчинив і причинив по собі двері. Спустився сходами вниз, розглянувся довкола й рушив брукованою доріжкою, порослою обабіч жаливою. Доріжка вела вздовж червоних ланів до Квадрата.

За сотню кроків попереду здіймалася в небо сіра сталева машина, яка своїми формами розкреслювала простір на мертві трикутники. Вдягнений у комбінезон механік Сапфір Лазулі великим рудим хрущем вовтузився біля мопеда. Вольф гукнув його, і хрущ, випроставшись та обтрусившись, наздогнав Вольфа, коли до апарата лишилося кроків десять.

— Перевірятимете? — спитав механік.

— Мені здається, саме на часі, — відповів Вольф.

Він оглянув машину. Кліть було піднято, і між чотирма масивними опорами зяяла глибока шахта. Внизу з чіткою послідовністю було розташовано руйнівні блоки, які мали один за одним, у міру використання, автоматично припасовуватись до апарата.

— Тільки б не зіпсувалася, — сказав Вольф. — Зрештою, така можливість теж не виключена.

— Якщо оця машина дасть бодай найменший збій, я вивчу мимританську мову й решту життя розмовлятиму тільки нею, — пробурмотів Сапфір.

— Я теж, — сказав Вольф. — Треба ж тобі буде хоч із кимось побалакати, правда ж?

— Ну досить! — збуджено вигукнув Лазулі. — З мимританською поки що почекаємо. Запускаєм? Чи привезти вашу дружину й Грайвесну? Годилося б, щоб і вони побачили це.

— Годилося б, щоб і вони побачили це... — проказав за ним Вольф не дуже впевнено.

— Я мопедом, — сказав Сапфір. — За три хвилини повернуся.

Він окульбачив свого невеличкого мопеда, і той, побурчавши, затрюхав бруківкою. Вольф лишився посеред Квадрата сам. За кількасот кроків од нього здіймалися вгору рівні мури з чистого рожевого каменю.

Вольф стояв у червоній траві перед машиною й чекав. Уже кілька днів ті роззявляки не приходили. Берегли сили до дня врочистого відкриття, а тим часом віддавали перевагу Ельдохропадо, боям божевільних боксерів та демонстраторові отруєних щурів.

Зовсім низько над головою нечутно ряхтіло небо. Цієї миті його можна було торкнутись рукою, злізши на стілець, проте, вистачило б легенького подуву вітру, щоб воно втяглось і злинуло в безмежжя...

Вольф підійшов до пульта керування й поторсав його своїми тендітними пальцями. Голову за звичкою тримав трохи похнюплено — на пружнішому листовому покритті індикаторної шафи вирізнявся його профіль.

Вітер приліплював до тіла білу полотняну сорочку й сині штани. Вольф стояв і трохи збентежено виглядав Сапфіра.

Отакий простий видався цей початок. День був схожий на інші дні, і лише дуже натренований спостерігач міг би помітити тонкоткану стьожечку, що золотавою рисою підкреслила синяву саме над апаратом. Але задумані Вольфові очі блукали по червоній траві. Уривками долинав гуркіт автомобіля з-поза суміжного з дорогою західного муру. Було чути далеко: люди відпочивали, нудьгуючи в тиші.

Аж ось загикав на бруківці двигунець мопеда, минуло кілька секунд, і Вольф спиною відчув білявий аромат своєї дружини. Він підняв руку, і його палець утопив кнопку. Мотор закрутився з напрочуд ніжним посвистом. Машина почала вібрувати. Сіра кліть опустилась над шахтою. Всі стояли мовчки. Сапфір тримав за руку Грайвесну, яка дивилася на все крізь солом'яні пасма свого волосся.

Розділ 2

Усі четверо дивились на машину, коли щось лунко клацнуло: другий блок, схоплений лапами горішнього, посів його місце на дні кліті. Прямий суворий маятник гойдався плавно й без поштовхів. Мотор набрав режимних обертів, і вихлопний струмінь уже виїдав у пилюці довгасту канавку.

– Працює, – сказав Вольф.

Ліль пригорнулась до нього, і крізь цупку тканину своїх робочих штанів він відчув її пружне стегно.

– Ну, тепер ти вже зможеш узяти кілька вихідних? – спитала дружина.

– Я ще мушу навідуватися сюди, – відповів Вольф.

– Але ж ти виконав замовлення... – промовила Ліль. – Рибка в сітці.

– Ще ні.

– Вольфе... – промурмотіла Ліль. – Отак ніколи...

– Потім... – сказав Вольф. – Спершу... – Він повагався, але недовго: – Хай обкатається, і я випробую її.

– Що ти хочеш забути? – насуплено спитала Ліль.

– Не хочу нічого пам'ятати. Це зовсім різні речі, – відказав Вольф.

Ліль не здавалась.

– Але ж ти матимеш відпочинок... Я хочу, щоб мій чоловік подарував мені два дні... – сказала вона тихо і хтиво.

– Можемо завтра побути разом, – поступився Вольф. – Але позавтра вона вже багато чого навчиться, і її треба буде калібрувати.

Поряд з ними, обійнявшись, застигли Сапфір і Грайвесна. Сапфір уперше зважився поцілувати кохану й скуштувати малинового присмаку її губів. Він заплющив очі, й одразу ж гудіння машини віднесло його далеко-далеко. Сапфір знову подивився на Грайвесніні рот та очі, які своїм розрізом нагадували очі й пантери й лані водночас, і зненацька відчув присутність стороннього. Не Вольфа й не Ліль... Когось чужого. Він розглянувся. Неподалік стояв чоловік і дивився на нього. Серце тьохнуло, але Сапфір не поворухнувся. Перечекав, тоді непомітно потер очі. Ліль розмовляла з Вольфом, Сапфір чув деякі їхні слова. Він щосили стулив повіки, й коли перед очима з'явилися мерехтливі зірочки, знову глянув. Чоловік зник. Грайвесна нічого не завважила, стояла так, як і перед тим... І він уже не пам'ятав, чим вони тут займались.

Вольф простяг руку й схопив Грайвесну за плече.

– У кожному разі, – сказав він, – прихось сьогодні вечеряти разом зі своїм пройдисвітом.

– Ну, нарешті! – вигукнула Грайвесна. – Хоч раз ви дозволили сенаторові Дюпону побути з нами... Завжди на кухні, бідолашний стариган!

– Він колись гигне від нетравлення шлунка, – сказав Вольф.

– От чудово! – вигукнув Лазулі силувано, вдаючи веселість. – Це значить наб'ємо черевце.

– Я теж буду, – сказала Ліль.

Їй подобався Сапфір Лазулі, в нього було таке молоде обличчя.

— Завтра твоя черга назирати за машиною, — сказав Вольф до Сапфіра. — Я беру вихідний.

— Не вихідний, а йдеш у відпустку, — прощобетала Ліль, потираючись об нього. — І я з тобою.

— А можна мені бути тут з Лазулі? — спитала Грайвесна.

Сапфір злегенька потис їй руку, щоб показати, як це люб'язно з її боку.

— Он воно що! — вигукнув Вольф. — Гаразд, тільки байдики не бити.

Ще один короткий виляск, і лапа другого елемента висмикнула з обійми третій.

— Вона працює й без нас, — сказала Ліль, — ходіште звідси.

Вони повернули додому. Всі потомились, мов після чорної роботи. У вечірніх сутінках побачили сіру кошлату тінь сенатора Дюпона, якого саме відпустила служниця, і який летів до них, нявкаючи на все горло.

— Хто його навчив нявчати? — спитала Грайвесна.

— Маргарита, — озвалася Ліль. — Вона запевняє, що більше любить котів, ну, а сенатор ні в чому не може їй відмовити. У нього, до речі, від цього дуже болить горло.

Ще йдучи дорогою, Сапфір узяв Грайвесну за руку й двічі обернувся. Удруге в нього виникло відчуття, що той чоловік іде за ними назирці. Не що інше, як нерви... Він торкнувся щокою довгого волосся дівчини, що йшла з ним у ногу. Далеко позаду на мінливому небокраї глухо вуркотіла машина. Квадрат стояв безлюдний і мертвий.

Розділ 3

Вольф знайшов у себе розкішну кістку і поклав її на середину тарілки сенаторові Дюпону, який, мов на троні, воссідав навпроти з серветкою, дженджикувато пов'язаною довкола нічим не примітної шиї. Не приховуючи своєї радості, сенатор зробив ледь помітний натяк на життєрадісне гавкання, але миттю змінив його розкішно промодульованим «няв», відчувши на собі весь тягар розгніваного погляду служниці. Та в свою чергу не забарилася з гостинцем – великою кулею хлібного м'якуша, скатаною чорними-чорними пальцями, яку сенатор проковтнув із характерним лунким «глоп».

Четверо інших вели типову застільну балачку: передай мені хліба... в мене нема ножа... позич своє перо... де ж кульки... а в мене забилася свічка... хто ж виграв Ватерлоо... ганьба тому, хто зле про це подумає... Усе це з мінімумом слів, бо Сапфір був закоханий у Грайвесну, Ліль – у Вольфа і *vice versa*¹ задля симетрії оповіді. Та вони й схожі були, Ліль і Грайвесна, обидві мали довге біляве волосся, губи для поцілунків і тоненькі талії. Останню Грайвесна носила вище, маючи досконаліші ноги, на що Ліль відповідала красивішими плечима, а ще тим, що з нею одружився Вольф.

Сапфір Лазулі без рудого комбінезона здавався куди закоханішим. То була одна з перших фаз: він пив чисте вино. Вольфові життя попереду видавалось

---

¹ *vice versa* – навпаки (лат.)

тривалим і не таким сумним, як доти. Для Сапфіра воно виходило з берегів і не підлягало визначенню. Для Ліль – було перламутровим. Грайвесна над цим не замислювалась – вона просто жила й була така ніжна завдяки своїм розкосим, як у пантеро-лані, очам.

Хтось подавав і прибирав, Вольф навіть не знав хто. Він боявся позирнути на прислугу, щоб та не знітилася. Сам налив вина Сапфірові, і той випив, тоді Грайвесні – і та засміялась. Служниця вийшла в садок і повернулася з консервною бляшанкою багнюки, яку хотіла згодувати сенаторові Дюпону, аби допекти йому. Та Сенатор зчинив несамовиту бучу, зберігаючи при цьому досить самоконтролю, щоб час від часу нявчати, мов справжнісінький хатній кіт.

Як і більшість учинків, що повторюються день крізь день, ця трапеза тривала не дуже довго. Все, що можна було про неї сказати: вона відбулась. Відбулась у чарівній кімнаті з дерев'яними лакованими стінами, великими блакитними вікнами і прямими темними сволоками. Блідо-помаранчева підлога, вимощена плиткою, ледь похило сходилась до центру й створювала атмосферу щирості. На каміні, вимурованому з гарно дібраних цеглин, височів портрет трирічного сенатора Дюпона в гарному шкіряному нашійнику зі срібною інкрустацією.

Прозору вазу прикрашали спіралеподібні квіти з Малої Азії. Поміж гулястих стебел плавали декоративні рибки.

За вікном стояли чорні хмари з довгими патьоками сліз, якими плакали сутінки.

– Передай мені хліба, – попросив Вольф.

Сапфір, який сидів навпроти, узяв правою рукою плетену хлібницю й лівицею простяг Вольфові – а хоч би й так.

– У мене нема ножа, – сповістила Грайвесна.

– Позич своє перо, – відповіла Ліль.

– Де ж кульки? – поцікавився Сапфір.

Тоді вони спинились на кілька хвилин, і цього було досить, щоб дотягти розмову до печені. Крім того, виявилось, що на сьогоднішню святкову вечерю в них буде зовсім не печеня – посередині тарелі з австралійської порцеляни поквоктувала золотава тлуста курка, запечена у фользі.

– Де ж кульки? – ще раз спитав Сапфір.

– А в мене забилася свічка, – зауважив Вольф.

– Хто ж виграв Ватерлоо? – без попередження, перехоплюючи Ліль, заапелював сенатор Дюпон. Що й породило довгу мовчанку, бо це вже було не за програмою. Разом, як на параді, забриніли голоси Ліль і Грайвесни.

– Ганьба тому, хто зле про це подумає.

Проте, думали вони очевидячки кожна про своє, бо їхні дві пари очей вже не були дібрані.

Отак, на загальну втіху, вечеря йшла далі.

– Гуляймо ще? – запропонував Лазулі за десертом. – Так не хочеться йти спати.

Він займав половину третього поверху – на другій половині жила Грайвесна. Що то значить випадок.

Ліль була не від того, щоб переспати з Вольфом, але подумала, що, мабуть, інше розважить його. Відверне. Розслабить. Розлепестить. Якщо він побачиться зі своїми друзями. І сказала йому:

– Зателефонуй друзям.

– Кому? – спитав Вольф, піднімаючи трубку.

Вона назвала імена, і друзі виявились не проти. Тим часом Ліль і Грайвесна всміхалися, створюючи невимушену атмосферу.

Вольф поклав трубку. Йому здалось, що він робить Ліль приємність. Але оскільки вона була сором'язлива і не договорювала, її важко було зрозуміти.

– І що ж ми робитимем? – спитав він. – Те саме, що й досі? Платівки, пляшки, танці, обірвані фіранки, забиті умивальники? Що ж, коли це тобі подобається, моя Ліль...

Ліль хотілося плакати. Заховатись обличчям у високій купі блакитного пуху. Вона насилу проковтнула свою журбу і попросила Лазулі відчинити бар, аби попри все бути веселою. Грайвесна майже зрозуміла Ліль і, коли проходила повз неї, потисла їй зап'ясток.

На десерт служниця заливала в сенаторове ліве вухо по чайній ложечці прирученої гірчиці Кольмана. Сенатор тільки крутив головою, боячись, що діаметрально протилежний порух хвостом може бути витлумачений як знак подяки.

Ліль обрала ясно-зелену пляшечку з-поміж десяти, що їх запропонував Лазулі, і налила собі склянку по вінця, не лишивши місця для води.

– Хочеш, Грайко? – запропонувала вона.

– Хочу, – радо відповіла Грайвесна.

Сапфір зник у напрямку ванни, щоб навести лоск у деяких деталях свого туалету. Вольф дививсь у вікно на захід.

Із тихим сичанням, як розпечені залізні окрушини, вкинуті у воду, одна по одній згасали червоні бинди хмар. Була мить, коли здавалось, ніби все завмерло.

За чверть години зібралися друзі. З ванної вийшов Сапфір із червоним, замученим носом і запустив першу платівку. Музики мало вистачити до пів на третю, як не до четвертої години ранку.

А в серці Квадрата все буркотіла машина, перфоруючи ніч своїми тьмавими вогниками.

Розділ 4

Дві пари танцювали й далі; одну з них складали Лазулі та Ліль. Ліль була щаслива: її запрошували цілий вечір, і з допомогою кількох склянок трунку все йшло як по маслу. Вольф помилювався ними й, вислизнувши з кімнати, подався до кабінету. В кутку стояло навкарячки величезне срібне свічадо. Вольф підійшов і впритул заглянув у прозорінь полірованого металу. Захотілося поговорити з собою як чоловік з чоловіком. Срібний Вольф чекав. Справжній уперся руками в холодну поверхню, щоб переконатись у своїй присутності.

— Що з тобою? — спитав він.

Відбиття стенуло плечима.

— Чого ти хочеш? — знову спитав Вольф. — Тут зовсім непогано.

Рука потяглася до стіни й крутнула вимикач. Кімната одразу запала в пільму. Зосталось лише Вольфове відбиття. Воно жилося з іншого джерела.

— Що ти зробив, аби виплутатись? — провадив Вольф далі. — Треба спитати, з чого виплутатись, правда?

Відбиття зітхнуло. Втомлено так зітхнуло. Вольф став збиткувати:

— Ну-ну, поканюч. Нічого не виходить? Ось побачиш, голубе, я все одно увійду в машину.

Зображення видавалося дуже втомленим.

— Ну, й на що тут дивитись? — спитав Вольф. — Туман, люди, очі, сіра курява доріг... І це кляте сонце, рухливе, як діафрагма.

– Не нервуйсь, – чітко проказало відбиття. – Ти нам починаєш набридати.

– Розчарував, га? – Вольф усміхнувся. – Боїшся, що, забувши все, я розчаруюсь? Краще вже розчаруватись, аніж вірити невідомо в що. Принаймні треба хоч подивитись, що воно таке, коли вже навертається така нагода... Чого мовчиш, шахраюго?

Його візаві й не думало відповідати.

– Машина мені нічого не коштувала, – сказав Вольф. – Розумієш, це мій шанс. Єдина нагода за все життя, так-так. І ти хочеш, щоб я її змарнував? Не діждеш. Рішення, що призводить до повного самознищення, більше важить, ніж найкращі вагання. Ти не згодний?

– Не згодний, – повторило відбиття.

– Ясно, – різко кинув Вольф. – Говорив тільки я – ти ні до чого. Ти більше мені не потрібний. Я обрав для себе. Прозрів. Ух, як категорично!

Він важко випростався. Перед очима, немов вибите на срібному листі, стояло його зображення. Вольф увімкнув світло, й зображення поволі згасло. Рука, що крутнула вимикач, була біла і тверда, як поверхня металевого дзеркала.

Розділ 5

Перед тим, як повернутися до зали, де пилось і танцювалося, Вольф трішки опорядив себе. Помив руки, запустив собі вуса, побачив, що вони його не пасують, відразу ж зголив їх і пов'язав іншу краватку, місткішого крою, з огляду на останній крик моди. Відтак, щоб не шокувати цим коридор, пішов у зворотному напрямку. Дорогою вимкнув автоматичний перемикач, який довгими зимовими вечорами регулював склад повітря. Як наслідок, замість електричного освітлення, з'явилося надм'яке рентгенівське випромінювання, розсіяне задля більшої обачності; воно проектувало на стіни з люмінесцентним покриттям збільшені зображення сердець танцюючих. З биття сердець було видно, як хто кого кохає.

Сапфір Лазулі танцював з Ліль. Тут усе було гаразд. Обидва серця, вельми симпатичні, хоч і досить різні формою, скорочувались спокійно, ніби між іншим. Біля буфета стояла із спиненим серцем Грайвесна. Дві інші пари обмінялися законними складниками жіночої статі, а частота пульсацій безперечно доводила, що ця система працює й поза межами танцю.

Вольф запросив Грайвесну. Вона пішла за ним байдужа й лагідна. Було чи то вже запізно, чи ще зарано. За вікном струменіла й бурунилась ніч — важкими клубами туману, які скочувалися з даху будинку і випаровувалися під гарячими променями

зорі. Вольф ступив крок, тоді ще один і спинивсь. Перед ним були двері.

– Ходім, трішки прогуляємось, – сказав він Грайвесні.

– Ходім, – відповіла та.

Вона, не дивлячись, узяла з тарілки жменю черешень, і Вольф пропустив її першою. Вони ввійшли в ніч усім тілом. Небо купалось у мороці, рухливе й неспокійне, як живіт добре нагодованого чорного кота. Коли вони#ступили на гравієву доріжку, Вольф узяв Грайвесну за руку. Під їхніми ногами дзвеніли короткі нотки дзвінких кремнієвих калаталець. Перечепившись через край газону, Вольф ухопився за Грайвесну. Вона поточилась, і обоє з розмаху сіли в траву. Трава була тепла, і вони полягали, не торкаючись одне одного. Після ще однієї конвульсії ночі несподівано з'явилося кілька нових зірок. Грайвесна їла черешні, і було чути, як вони бризкають у роті живим соком. Вольф усім тілом припав до землі. Він набирав повні жмені пахучих стеблин і розтирав їх пучками. Він так би тут і заснув.

– Тобі добре, Грайко? – спитав Вольф.

– Хороше... – відказала Грайвесна не цілком упевнено. – От тільки Сапфір... Якийсь він дивний сьогодні. Ні як не наслідиться мене поцілувати. Усе ніби озирається на когось.

– Усе владається, – заспокоїв Вольф. – Він перепрацювавсь.

– Дай Боже, щоб так і було, – промовила Грайвесна. – Нарешті закінчили.

– Головне зроблено, – сказав Вольф, – завтра почну випробування.

– Ой, і я б хотіла подивитись, – вихопилося в Грайвесни. – Не могли б ви взяти мене з собою?

– Ні, – сказав Вольф. – Теоретично машина розрахована на одного, а потім, хто зна, що я знайду там, позаду? Тебе це, Грайко, ніколи не цікавило?

– Ні, – сказала Грайка. – Я надто ледача. До того ж завжди всім задоволена, тому й допитлива.

– Яка ти киця, – сказав Вольф.

– Чому ви так сказали, Вольфе? – спитала Грайвесна, змінивши інтонацію.

– А що я сказав? – промурмотів Вольф. – Можна черешень?

Він відчув на своєму обличчі прохолодні доторки пучок, які шукали його рот, і між губами прослизнула ягода.

Перш ніж уп'ястись у неї зубами, він дав їй нагрітись, а тоді розкусив рухливу кульку. Грайвесна була зовсім поруч, до пахощів землі домішувався аромат її тіла.

– Ти гарно пахнеш, Грайко. Мені подобаються твої парфуми, – сказав Вольф.

– Я не вживаю парфумів, – відповіла Грайвесна.

Вона дивилась, як одна за одною гаснуть і вмирають у яскравих спалахах зірки. Праворуч, саме над їхніми головами, три з них виробляли на якогось східного танцю. Інколи вони зникали в спіралях ночі.

Вольф неквапно перевернувся горілиць, аби ні на мить не втрачати контакту з травою. В пошуках опори його права рука торкнулась якогось маленького

звірятка. Тваринка не втікала. Він напружив зір, намагаючись розгледіти її в темряві.

– У мене під боком тепле звірятко, – сказав він.

– Дякую... – відгукнулася Грайвесна й тихо-тихо засміялась.

– Я не про тебе, – сказав Вольф. – Це кріт... чи пак кротеня. Не втікає, а все як ртуть... послухай, зараз я його гладитиму.

Кротеня замуркотіло, його червоненькі очки горіли. Вольф сів і поклав звірятко Грайвесні на груди, там, де починалася сукня, між персів.

– Яке м'якеньке, – промовила Грайвесна і засміялась. – А тут гарно.

Вольф знову впав у траву. Його очі вже зникли до пільми. За кілька сантиметрів від його обличчя марно лежала ясна й гладенька Грайвеснина рука. Вольф присунувся і торкнувся губами темної улоговинки в згині ліктя.

– Грайко... ти така мила.

– Ти думаєш?.. – ніяковіючи, показала та. – Тут гарно. Поспімо?

– Можна, – відгукнувся Вольф. – Я сама про це й подумав.

Він притулився щокою до її плеча, ще трохи вугластого від надміру юності.

– Ми прокинемось усі в кротах, – сказала вона і знову засміялась своїм трохи приглушеним сміхом.

– Як духмяніють трави, – сказав Вольф. – Трави й ти. Скільки квітів. Що це пахтить конвалією? Вона вже мала відцвісти.

— Я пригадую ці квіти, — сказала Грайвесна. — Колись їх тут було повно, цілі поля, густі, як щіть на голові. Ми сідали на землю й сидячи збирали букети. Ціле море квітів. Це якась інша рослина — з помаранчевими квітками, схожими на маленькі бляшки. Я не знаю, як вона називається. В головах у мене фіалки смерті, а там, біля моєї другої руки — асфоделі.

— Ти не переплутала? — спитав Вольф звідкись іздалеку.

— Ні, — відказала Грайвесна. — Я ніколи їх не бачила, але оскільки мені подобається це слово й ці квіти, то я дала квітці таке ім'я.

— Так і буває, — сказав Вольф. — Те, що люблять, завжди поєднують. Якби ми не любили так самих себе, нудилися б самотою.

— Сьогодні ми такі самотні, — сказала Грайвесна. — Такі самотні. Ти і я... — І потішено зітхнула. — Як, усе-таки, гарно, — прошепотіла вона за хвилю.

— Ніч без сну, — сказав Вольф.

Вони затихли. Грайвесна пестила кротеня, і те солодко, тоненько мукало, як може мукати кротеня. Угорі над ними розчахнулись коридори космосу, але їх разом із зірками змивали хвилі сірого мороку. Так вони й заснули без слів на теплій землі серед пахощів закривавлених квітів. Благословлялося на світ. Від будинку долинав невиразний гамір, мудрований, як блакитна саржа. Легкий подих Грайвесни пригинав бадилінку до землі.

Розділ 6

Утомившись чекати, поки Ліль прокинеться, що могло любісінько статись і ввечері, Вольф черкнув цидулку, поклав біля неї і вийшов з кімнати. На ньому були зелені штани та куртка – така собі форма для гри в шпок.

Сенатор Дюпон, уже запряжений служницею, тяг за ним маленького візочка з кулями, прапорцями та лопатою, а також лічильником ударів і кульковим сифоном для надто глибоких лунок. За плечима Вольф ніс у футлярі шпокові ключки: одну з гострим кутом, одну з тупим і ще одну, якою хоч ніколи й не користуються, зате вона гарно блищить.

Була одинадцята година ранку. Хоча Ліль і протанцювала до світання, Вольф почував себе бадьоро. Сапфір, мабуть, уже порався коло машини. Грайвесна, певне, як і Ліль, спала.

Сенатор лаявся, як старий биндюжник, його душа ніяк не лежала до шпоку, тим більше – до цього візочка. Вольф залюбки сам тягав би цей візочок, щоб зганяти живіт. Сенаторова душа була в жалобі. З його животом була зовсім інша історія – твердий, як камінь, згониш, аякже. Щотри метри сенатор спинявсь і з'їдав жмут пирію.

Поле для шпоку межувало з південною стіною Квадрата. Трава тут була зовсім не червона, а приємного штучно-зеленого кольору. Подекуди гайки й майданчики для зизооких кролів. Тут можна було грати годинами, йдучи все вперед і вперед Це становило одну з найголовніших вигод. Вольф широко ступав,

удихаючи свіже вранішнє повітря. Час від часу він звертався до сенатора Дюпона й потихеньку кпинив з нього.

— Ти ще не наївсь? — питав він його щоразу, коли той кидався на особливо високий куш пирію. — Треба ж було сказати. Дивись, і підкинуть колись на обід.

— Давай-давай, — буркнув сенатор. — Не дуже це чесно — насміхатися зі старого хворого пса, який і так насилу плентає, а його змушують тягти ще й цього стопудового воза.

— Тобі це конче потрібно, — сказав Вольф. — А то ти набираєш животика. Спочатку в тебе вилізе вся шерсть, тоді ти підхопиш лишай і станеш бридким.

— Я й так бозна на що перетворився, — сказав сенатор. — Усе одно служниця повидирає останнє — розчісує мов скажена.

Вольф ішов попереду, стромивши руки в кишені, й, не обертаючи голови, розмовляв із сенатором.

— І все ж таки... Уяви собі, що нам зустрілась, ну, скажімо... така собі сучечка.

— Не на дурного напали, — буркнув сенатор. — Ситий усім тим по саме нікуди.

— Тільки не пирієм, — зауважив Вольф. — Дивні в тебе смаки. А я віддав би перевагу все-такий гарній сучечці.

— Хоч сто порцій, — сказав сенатор. — Я не ревнивий, гик... Тільки бебехи трішки болять.

— Але коли ти все те їв, тобі смакувало... — зауважив Вольф.

— Гм, — сказав сенатор. — Усе б нічого, якби не земляна каша та гірчиця у вухо.

— Ти просто не давай сидати собі на голову, — сказав Вольф. — Навчи шанувати себе.

— Мене нема за що шанувати, — відповів сенатор. — Я старий смердючий собака, який цілий день знай набиває собі кендюха. Бу-а-а... — вихопилося в нього, й він безпорадно затулив лапою писка. — Вибачте, я на хвилинку... Це був пирій найвищої якості... починає діяти... Якщо вам не важко, відчепіть візка, боюсь, він мені заважатиме.

Вольф схиливсь над сенатором і вивільнив його з голобелюк, у які той був запряжений ремнями. Припавши носом до землі, сенатор подався на пошуки потрібного кущика, здатного приховати від Вольфа непристойні рухи, яким він мав віддатись. Вольф спинився й став дожидати.

— Не квапся. Не горить, — сказав він.

Зосереджений на своїй гикавці, сенатор Дюпон залишив ці слова без відповіді. Вольф сів на землю, обхопив коліна руками й почав погойдуватися взад-уперед. Він мугикав якийсь вельми сентиментальний мотивчик. Потім, аби надати події певної цікавості, почав наспівувати пісеньку, яка діймала до живого.

Тут п'ятьма хвилинами пізніше і знайшла його Ліль. Сенатор ніяк не міг спинитись, і Вольф хотів був піти допомогти йому, але кваплива хода дружини стримала його. Він ще не встиг подивитись, а вже знав — це вона. На ній була сукня з найтоншого матеріалу, розплетені коси підстрибували в такт кроків. Ліль уклякла перед Вольфом і обняла його за шию.

— Чому мене не почекав? Отака в тебе відпустка? — сказала вона йому на вухо.

— Я не хотів тебе термосити, — мовив Вольф. — Ти здалась мені трохи втомленою.

— Я таки дуже втомилась, — визнала дружина. — А тобі справді закортіло пограти сьогодні в шпок?

— Мабуть, радше просто походити, — сказав Вольф, — Сенаторові тяж, але дорогою він змінив свою думку. А це означає, що я готовий робити все, що ти запропонуєш.

— Ти — пупсик! — вигукнула Ліль. — Я саме прийшла тобі сказати, що мені треба відвідати одну людину, тож можеш грати в шпок без докорів сумління й незважаючи ні на що.

— А як відносно десяти хвилин? — спитав Вольф.

— На мене чекають, — пояснила Ліль. — Це ділова зустріч.

— Вільних десять хвилин маєш? — перепитав Вольф.

— Ну звісно, маю, — відказала Ліль. — Бідолашний сенатор, я так і знала, що він захворіє.

— Не захворіє, а отруїться, — здобувся на слово сенатор з-за куща. — Це різні речі.

— Оце маєш! Ти ще скажи, що їжа була погана, — промовила Ліль.

— Земля, а не їжа, — буркнув сенатор і заскавучав.

— Ходім погуляємо, поки є час, — запропонувала Ліль. — Куди ми підемо?

— Куди захочемо, — відгукнувся Вольф.

Він підвівсь разом з Ліль і повкидав свої ключки у візочок.

— Я прийду, — сказав він сенаторові. — Ти потихеньку, пожалій себе.

– Нічого страшного, – відповів сенатор. – Боже правий! Лапи так тремтять, ніби хто до смерті налякав.

Вони йшли проти сонця. Широкополі оболоні затоками вклинювались у темно-зелені масиви будівельного лісу. Здаля дерева зливались у стіну, тулячись одне до одного. Під ногами було сухо й трав'янисто. Шпокове поле лишилось від них ліворуч, трохи в долині, оскільки вони йшли в гору. Кілька чоловік ретельно шпокали, уживаючи при цьому всі відповідні аксесуари.

– Ну, як учорашній вечір? – озвався Вольф. – Тобі було весело?

– Дуже весело, – жваво підхопила Ліль. – Танцювала й танцювала.

– Бачив, – сказав Вольф. – Із Лазулі. І дуже ревную.

Вони повернули праворуч і ввійшли до лісу. Клюваки на деревах грались морзянкою в «зіпсутий телефон».

– А скажи-но мені, що ти сам робив з Грайвесною? – перейшла в контрнаступ Ліль.

– Спав на моріжку, – відповів Вольф.

– Вона гарно цілується? – поцікавилась Ліль.

– Не верзи дурниць, – сказав Вольф. – Мені й на думку таке не спало.

Ліль засміялась і пригорнулася до Вольфа, ступаючи з ним у ногу, що вимагало неабияких зусиль.

– Як хочеться, щоб була вічна відпустка, – сказала Ліль. – Як хочеться отак завжди гуляти з тобою.

– Швидко набридне, – сказав Вольф. – Ось у тебе вже з'явилися якісь справи.

– Дурниці, – сказала Ліль. – Це вперше й востаннє. То тільки тобі твоя робота над усе. Ти не можеш не працювати. Навіснієш без роботи.

– Не від безділля навіснію, просто такий я є. Не навісним, власне, я стаю, а, сказати б, якимсь неприлаштованим абощо.

– І не тоді, коли ти спиш з Грайвесною, – докинула Ліль.

– Чи з тобою, – сказав Вольф. – Але сьогодні вранці спала ти, і я поклав за краще піти пограти в шпок.

– Для чого? – спитала Ліль..

– Інакше розбудив би тебе, – сказав Вольф.

– Для чого? – знову спитала Ліль безневинно.

– Для цього, – сказав Вольф, поєднуючи слово й діло, після чого вони опинилися на траві під деревом.

– Не тут, – сказала Ліль, – тут повно людей. – Але сказала не дуже впевнено. – Ти не зможеш потім грати в шпок, – додала вона.

– Мені люба й ця гра, – прошепотів Вольф їй на вухо.

– Як хочеться, щоб у тебе була вічна відпустка! – зітхнула Ліль майже щасливо, тоді зовсім щасливо з ахами та охами, помітно пожвавівши в рухах...

Нарешті вона розплющила очі.

– Це було так гарно, так гарно... – сказала на довершення.

Вольф ніжно поцілував її в очі, щоб полегшити прикрість відокремлення.

– Що це в тебе за справи? – спитав він.

— Такі собі справи, — відповіла Ліль. — Ходімо швидше, я вже запізнююся.

Вона підвелась і взяла його за руку.

Вони бігли до самого візочка. Сенатор Дюпон лежав плазом, розкинувши лапи й пускаючи слину на доріжку.

— Підйом! — вигукнув Вольф. — Сенаторе, починаємо гру.

— До побачення, — кинула Ліль. — Швидше вертайся.

— А ти? — спитав Вольф.

— Я буду вдома! — гукнула Ліль і побігла.

Розділ 7

— Гм... чудовий удар! — поцінував сенатор.

Куля злетіла високо вгору, й за нею в повітрі довго висіла смужка рудого диму.

Вольф опустил ключку, і вони рушили слідом.

— Аякже, вдосконалююсь, — сказав Вольф байдужно. — Якби ще потренуватись...

— Хто ж вам не дає, — зауважив сенатор Дюпон.

— Усе одно завжди знайдуться люди, які гратимуть краще за мене, — відповів Вольф. — Тож чи варто?

— Нічого подібного, — сказав сенатор. — Гра є гра.

— Саме тому, що це гра, — сказав Вольф, — її й треба вигравати. Інакше вийде казна-що, от що й скажу. І потім, щоб ти знав, я вже п'ятнадцять років граю в шпок... можеш собі уявити, як він мені увіривсь.

Візочок, що вихляв з боку в бік за сенатором, використав невеличку баюрку, щоб підступно садонутися його.

— Які тортури! — залементував сенатор. — Скоро в мене весь зад буде обідраний!

— Не будь маминим мазунчиком, — сказав Вольф.

— Одначе! — вигукнув сенатор. — І це в моєму віці! Ви принижуйте мене!

— Повір, ця маленька прогулянка піде тобі на користь, — сказав Вольф.

— Якої користі чекати від дурної роботи?

— Усе набридає, проте ми працюємо.

— Якщо вам усе не до вподоби, це ще не означає, що й іншим так, — сказав сенатор.

– Гаразд, – мовив Вольф. – Чого б ти хотів?

– А якби вас про це спитати, цікаво, як довго б ви шукали відповідь, – пробуркотів сенатор.

І справді, Вольф замисливсь. Він розмахував ключкою й розважався тим, що обезголовлював кривляк-капцариків, які то там то там росли на шпоковому полі. На стятій стеблині кожної квітки з'являлась крапля липкого чорного соку, яка виростала в невеличку чорну кульку з золотою монограмою.

– Шукав би, та недовго, – промовив Вольф. – І сказав би тобі навпростець, що не хочу більше нічого.

– Це щось нове, – пхекнув сенатор. – А машина?

– Це, так би мовити, крайній засіб, – і собі осміхнувся Вольф.

– Та годі вам, – сказав сенатор, – ви ж іще не все випробували.

– Так, – сказав Вольф. – Не все. Але всьому свій час, спершу треба розібратися, що до чого. Але я так і не почув, чого б ти бажав?

Сенатор споважнів.

– А ви не берете мене на глузи? – спитав він. Губи йому тремтіли, в кутиках рота з'явилася слина.

– Аніскілечки, – відповів Вольф. – Якби я знав, що є такий, хто справді чогось бажає, то тільки б зрадив.

– Яз тримісячного віку, – довірчо промовив сенатор, – завжди хотів ойленя.

– Ойленя... – думаючи про своє, повторив Вольф, а тоді раптом вигукнув: – Ойленя?!

Сенатор посміливішав і заговорив упевненіш:

– Принаймні це конкретне й чітко сформульоване бажання. Ойлень – це таке зелене з колючками, коли

його кидаєш у воду, робить «бовть». Словом, я сприймаю ойленя саме так, – пояснив він.

– І ти про нього досі мрієш?

– А хіба що? – сказав сенатор гордовито. – І в мене є мета, і я щасливий по-своєму. Чи то пак, був би щасливий, якби не оцей гаспидський візок.

Ступивши кілька кроків, Вольф потягнув носом повітря і спинивсь. Він більше не стинав голівки капцарикам.

– Гаразд, – промовив він. – Ось я заберу в тебе візочок, і ми підемо по ойленя. Тоді ти скажеш мені, змінює це щось чи ні – мати те, чого бажаєш.

Сенатор опинивсь і аж заіржав з подиву.

– Та невже? По ойленя?

– Я ж тобі сказав.

– А не жартуєте? – відхекнув сенатор. – Не можна так обнадіювати старого, пошарпаного собаку.

– Тобі пощастило чогось запрагнути, – сказав Вольф, – і я хочу тобі допомогти. Це нормально...

– На Бога! – закричав сенатор. – Оце й є розважальна метафізика в катехізисі!

Вольф нахилився і вдруге відв'язав сенатора. Лишивши собі одну ключку, всі інші він залишив у візочку. Ніхто їх не міг узяти – цього вимагав надзвичайно суворий кодекс честі шпоківців.

– У дорогу! – промовив Вольф. – По ойленя йдуть на схід, зігнувшись навпіл.

– Навіть зігнувшись ви будете вищі за мене, – зауважив сенатор. – Тому я йтиму випростаний.

Вони рушили, ретельно винюшуючи дорогу під ногами. Легкий вітрець ворухив небо, яке своїм

рухливим срібним черевом спускалось до землі й лоскотало блакитні суцвіття травневого кардавону. Ця рослина ще не відцвіла, і її перцевий запах тремтів у теплому повітрі.

Розділ 8

Після зустрічі з Вольфом Ліль заквапилася. Попереду неї плигала маленька жабка. Така собі зеленуха з одним пігментом, що вискочила з-за будинку й за два стрибки випередила Ліль. Зеленуха поплигала собі далі, а Ліль збігла сходами нагору. Треба було ще навести красу перед трельяжем. Пензликом по віях – вітерець повіяв, чепуринки – для чупринки, нігтикам – нанігтники. Тільки й усього. Не більше години. На бігу попрощалася зі служницею і вискочила надвір. Перетнула Квадрат і маленькими дверима вийшла на вулицю.

Вулиця аж репалася з нудьги довгими вигадливими тріщинами, у такий спосіб шукаючи собі розваги. У глибині звивистих тінявих порепин жваво ряхтіло каміння, мінливі відблиски, плями світла, які то займались, то гасли з кожним новим порухом землі. Ось тьмяно світиться опал, а тепер уже гірський кришталь бризнув золотою пудрою, ніби рятуючись від погоні. Зі скреготом спалахнув дикий смарагд, і тут несподівано пробігла ніжна світляна доріжка цілих бериллових розсипів усіх забарвлень та тонів. Ідучи помалу, Ліль перебирала подумки всі питання, які вона поставить. Догідливо, якщо не підлесливо, сукня торкалась її литок.

Спочатку йшли молоді паростки будинків, тоді кількарічні, нарешті почалася справжня вулиця зі справжніми спорудами й дорожнім рухом. Перейти три вулиці, повернути праворуч. Нюхачка мешкала у високій хатині на дерев'яних зароговілих ножиськах.

На покручених бильцях висіло огидне шмаття – нібито для оздоби. В повітрі плавав дух гнилизни, часнику та перцездоху, підсилений ароматами розкислої капусти й притухлої риби. На верхній площадинці сидів крук з передчасно посивілою головою, – не без допомоги перекису водню високої концентрації, – і приймав гостей. Він пропонував їм здохлого пацюка, якого делікатно тримав за хвоста. Пацюк уже був добряче зужитий, бо втаємничені відхиляли дарунок, а невтаємничені не приходили взагалі.

Ліль обдарувала крука прихильною усмішкою й тричі стукнула в двері молоточком, який висів на мотузці. Ні багато, ні мало.

– Заходьте! – сказала нюхачка, що підіймалася слідом за Ліль, пропускаючи її вперед. Халупа була наполовину затоплена водою і, щоб не стерти мастику, пересуватися довелось на надувних матрацах. Поки нюхачка іржавою каструлею завзято вихлюпувала воду крізь вікно, Ліль з усіма оберегами взяла курс на крісло для гостей, оббите потертим репсом. Коли в кімнаті стало більш-менш сухо, господиня й собі всілася до винюхувального столика, на якому стояв інгалятор із синтетичного кристалу. Під інгалятором, пришпилений до обруса, стримів бежевий метелик, приплюснутий і зомлілий.

Нюхачка підняла інгалятор і легенько дмухнула на комаху. Відтак відклала апарат ліворуч і вихопила з ліфчика колоду карт. Карти були в гарячому поті.

– Казати п'яте й десяте? – спитала нюхачка.

– У мене обмаль часу, – відповіла Ліль.

— Тоді сім з половиною плюс лузгу, — запропонувала ворожбитка.

— Згода, і лузгу теж, — кивнула Ліль.

Метелик покірливо забив крильцями й тихо зітхнув. Ворожильні карти смерділи звіринцем. Нюхачка спритно розкидала перші шість по столі і шумно потягла носом повітря.

— Чорт і ще раз чорт, — проказала вона. — У вашому розкладі нічого особливого. Спробуйте сплюнути на землю й розтерти.

Ліль послухалась.

— Тепер приберіть ногу.

Ліль зробила, як їй сказали, і нюхачка запалила бенгальський вогник. Кімната виповнилась димом, іскрами та запахом бездимного пороху.

— Ага, так-так, — сказала нюхачка. — Тепер чую виразніше... гаразд... я винюшу вам відомості про ту особу, до якої ви виявляєте прихильність. А також прибутки. Невелику суму. Хоча й це — гроші. Вочевидь не бозна-які. Називаючи речі своїми іменами, можна стверджувати, що з фінансового боку ви змін не зазнаєте. Але постривайте... — Нюхачка покрила попередні карти шістьма новими. — Ось воно! Саме те, про що я вам і казала. Вам доведеться трішки потрусити калиткою. Зате буде лист, і він стосується вас якнайбезпосередніше. Мабуть, ідеться про вашого чоловіка. Іншими словами, він збирається з вами поговорити, адже смішно було б, якби ваш чоловік писав вам листа. Ходімо далі... Виберіть собі, карту.

Ліль узяла першу-ліпшу п'яту в масті.

— Тримайтеся! — сказала нюхачка. — Ось вам точне підтвердження того, що я напроорокувала! Велике щастя привалить комусь із домочадців. Він перехворіє і знайде те, чого дуже давно прагнув.

Ліль подумала, що Вольф мав рацію, сконструювавши машину, і нарешті матиме віддяку за старання, хоча й на шкоду печінці.

— Це правда? — спитала вона.

— Найчистіша й найофіційніша правда, — запевнила нюхачка, — запахи ніколи не брешуть.

— Я знаю, — мовила Ліль.

Саме цієї миті фарбований крук постукав дзьобом у двері й спробував заспівати дику пісню відлітаючої зграї.

— Слід наважувати на педалі, — сказала нюхачка. — Вам неодмінно хочеться з лузгою?

— Ні, — відповіла Ліль. — Досить знаття, що мій чоловік нарешті матиме те, чого прагнув. Скільки я вам винна, мадам?

— Дванадцять пелуків, — сказала нюхачка.

Великий бежевий метелик жвавішав дедалі більше, аж поки на своїх неслухняних крильцях важко знявся в повітря, наче хворий кажан. Ліль злякано сахнулась.

— Не бійтеся, — сказала нюхачка, висунула шухляду й вихопила з неї револьвер. Не встаючи, вицілила оксамитову комаху і пальнула. Щось огидно хруснуло. Уражений просто в голову, метелик згорнув крильця й неживий упав додолю. Почувся тільки м'який удар об підлогу, по тому знялася хмарка шовковистого пилку. Ліль штовхнула двері і вийшла. Крук гречно

вклонився їй услід. За дверима вже стояла інша відвідувачка. Це було худеньке дівча з неспокійними чорними очима, яке затисло в брудному кулачку монету. Ліль зійшла вниз. Дівча наважилось і збігло за нею.

— Даруйте мені, пані, — озвалося дівча до Ліль. — Вона правду розповідає?

— Яку там правду, — відповіла Ліль. — Вона розповідає, що буде, а це, бачте, трохи різні речі.

— Їй можна вірити? — спитало дівча.

— Інколи, — відповіла Ліль.

— Я боюся крука, — сказало дівча. — А дохлий пацюк так гидко смердить. Я страшенно не люблю пацюків.

— Я теж, — мовила Ліль. — Зате ця нюхачка не випорожнює мені кишені... Вона не може дозволити собі здохлих ящірок, як першорядні фахівці.

— Тоді я до неї йду, — сказало дівча. — Дякую вам, пані.

— На все добре, — відповіла Ліль.

Дівча прудко збігло нерехнябленими сходами нагору. Ліль заквапилась додому, і цілу дорогу на її зграбних ногах грали золотисто-перлові відблиски. А день тим часом уже наливавсь бурштиновим світлом і гострим присмерковим потріскуванням.

Розділ 9

Вольф ішов швидко, й сенатор Дюпон і собі наддав. Хоч він мав чотири нижні кінцівки, а Вольф – дві, сенатор тричі програвав у їхній довжині, тож час від часу виникала потреба висолоплювати язика, отак: «хек-хек!», – аби всі побачили, що він геть охляв.

Земля пішла кам'яниста, вкрита цупким мохом і рясними квіточками, схожими на духмяні воскові кульки. З квітки на квітку перелітали комахи, ударами щелепів спорювали їх і висмоктували нектар. Сенатор натомився весь час підстрибувати й хапати зубами хрумтливих кузюк. Вольф із ключкою в руці міряв землю широкими кроками, вивчаючи місцину з увагою, гідною читання Калевали в оригіналі. До того, що він бачив, домішувалось те, що вже було в його голові, і Вольф шукав тут найдостойнішого місця обличчю Ліль. Раз, а може, двічі він пробував уписати в цей краєвид профіль Грайвесни, але незрозумілий сором змушував одкидати такий монтаж. Вольф зробив над собою зусилля й зосередився на думці про ойленя.

З різноманітних ознак, як-от спіралеподібного посліду з погано перетравленими стрічками друкарської машинки, він усе ж розпізнав близькість тварини й наказав украй збудженому сенаторові залишатися спокійним.

– Знайдемо бодай одного? – прошепотів сенатор Дюпон.

– Безперечно, – ледве чутно відповів Вольф. – А тепер попрошу без фокусів. Нумо плазом!

Він припав до землі й поплазував скрадаючись. Сенатор бурмотів, що йому дере між ногами, але Вольф шикнув на нього. Раптом за три-чотири кроки Вольф уздрів те, чого шукав. Це був величезний, закопаний на три чверті в землю валун з ідеальною квадратною дірочкою вгорі, яка дивилась просто на них. Вольф підповз, замахнувся і тричі вдарив по камені ключкою.

— Кінець четвертого сигналу відповідає... за все! — вигукнув він, підроблюючись під голос Диктора.

Він подав і четвертий сигнал. Тієї ж миті з дірки вискочив переляканий на смерть ойлень — його трусило мов у лихоманці.

— Ой пане! Згляньтеся на мене! — злякано заскиглив він. — Я віддам діаманти! Слово дворянина!... Я не винен... я доведу...

Сенатор Дюпон пожирав ойленя очима і лише халяви облизував, якщо так можна висловитись. Роздивляючись на звіра, Вольф сів на землю.

— Я тебе наколов, — сказав він. — Зараз лише пів на шосту. Ти підеш із нами.

— Дзуськи, дзуськи і ще раз дзуськи, — запротестував ойлень. — Це ні в які ворота не лізе. Я так не гуляю.

— Ну, а якби ми опинились тут о восьмій дванадцять, тоді ти точно упіймався б на гачок.

— Ви скористались пращуровою зрадою, — сказав ойлень. — Це просто підло. Ви чудово знали, які ми страшенно чутливі до часу.

— Це не доказ на твою оборону, — зауважив Вольф, аби вразити того адекватним лексиконом.

— Гаразд я йду, — здався ойлень. — Тільки проженіть геть оцього мужлая, а то він на мене так зиркає — схоже, не довго мені ряст топтати.

Настовбурчені сенаторові вуса обвисли.

— Та що ви, я зовсім... — пробелькотів він. — Я прийшов з добрими намірами...

— Яке мені діло до того! — закричав ойлень.

Вольф здивувався.

— Чого це ти з мухи слона робиш?

— Ласкавий пане, я ваш бранець і віддаюсь на вашу ласку, — промовив ойлень.

— От і чудово, — погодивсь Вольф. — Поручкайся з сенатором і ходім.

Украй схвилюваний сенатор Дюпон обнюхав ойленя і простяг йому своє лаписько.

— Можна мені сісти на цього пана? — спитав ойлень, указуючи на сенатора.

Сенатор кивнув головою на згоду, і ойлень, дуже з того задоволений, уместивсь у нього на спині. Вольф повернув додому. Приголомшений і радісний, слідом за ним ішов сенатор. Нарешті матеріалізувався його ідеал... мрія стала реальністю. Серце виповнилось єлейним спокоєм, сенатор не чув під ногами землі.

Розділ 10

Машина скидалася на тонке павутиння, яке видно ще здалеку. Сапфір Лазулі стежив за її роботою, що відучора йшла без зривів. Він ще й ще передивлявся дрібні гвинтики та пружини. Неподалік, у коротко підстриженій траві, мріяла Грайвесна з гвоздиною в губах. Земля довкола машини злегенька двигтіла, але дівчині це не заважало.

Лазулі підвівсь і подивився на свої чорні від мастила руки. Він не міг підійти до Грайвесни з такими руками, тож відчинив залізну шафу, насмакав клоччя й нашвидку обтер мастило. Потер пальці мінеральним милом і пошарував їх. Піщинки пемзи дряпали. Наостанок він прополоскав руки в погнутому відрі. Тільки нігтями лишились темні смужечки, а так руки були чисті. Лазулі зачинив шафу і підійшов до дівчини. Розкута, смілива Грайвесна була вся як на долоні: жовте волосся з навскісною гривкою, кругленьке, майже вольове підборіддя, вишукані вушка, немов з перламутру виточені, а ще соковиті уста. Високі груди підсмикували вгору короткий светр, поділ підібрався, й було видно золотаві стегна. Лазулі пестив очима ці хвилюючі вигини тіла. Він підсів до Грайвесни і хотів був її поцілувати, як зненацька підскочив, мов ошпарений. Неподалік стояв чоловік і дивився на нього. Лазулі відступив назад і торкнувся спиною металевої споруди. Пальці стисли холодний метал. Двигун вібрував під долонею, переливаючи йому свою міць, і Лазулі уважніше придивився до чоловіка. Не поворохнувшись, той почав

бліднути, танути на очах, поки зрештою весь розточився. Як і не було.

Лазулі втер піт з лоба. Грайвесна навіть не здивувалась. Вона чекала Лазулі.

— Чого йому від мене треба? — сам до себе пробурмотів той. — Як тільки лишаємось удвох — він як тут уродився.

— Ти перепрацювався, — сказала Грайвесна, — а ще тебе втомила вчорашня ніч. Без упину танцював.

— Тому що тебе не було, — сказав Лазулі.

— Я нікуди не ходила, — відповіла Грайвесна. — Ми трішки погломоніли з Вольфом. Іди до мене. І вгамуйся. Тобі треба заспокоїтись.

— Було б незле, — мовив Лазулі й провів рукою по лобі. — Але ця проява не дає мені спокою.

— Запевняю тебе, тут нікого нема, — промовила Грайвесна. — Чому ж мені ніхто не ввижається?

— Ти нічого не бачиш... — сказав Лазулі.

— Я не бачу, коли нецікаво, — відповіла Грайвесна.

Лазулі підійшов і сів біля неї.

— Ти гарна, — нерішуче проказав він, — мов японський ліхтарик... що світиться вночі.

— Не верзи дурниць, — одрізала Грайвесна.

— Я не можу тобі сказати, що ти гарна, мов день, — дні бувають різні. А японський ліхтарик — він завжди гарний.

— Мені все одно, яка я, гарна чи бридка, — сказала Грайвесна. — Досить того, що я подобаюсь людям, до яких мені не байдуже.

— Ти всім подобаєшся, — сказав Лазулі. — Значить, у цю команду входять і вони.

Зблизька він бачив її ластовиння, а на скронях – павутинки золотаво-скляних волокон.

– Не думай про це, – мовила вона, – поки я з тобою, думай про мене і що-небудь мені розповідай.

– Що саме? – спитав Лазулі.

– Ну, не можеш розповідати, тоді співай, – зітхнула Грайвесна.

– Навіщо так складно? – спитав Лазулі. – Я хочу просто тебе обійняти і відчутти малиновий присмак твоєї помади.

– І я, – прошепотіла Грайвесна. – Це так хороше, краще, ніж розповідати.

Вона підставила губи, потім поцілувала його сама.

– Грайвесно... – прошепотів Лазулі.

– Сапфіре... – прошепотіла Грайвесна.

А потім вони довго цілувались. Наближався вечір. Він помітив закоханих, і, не заважаючи, спинився неподалік. Краще піти за Вольфом – той саме вертався. Годиною пізніше всюди споночіло, і лише в сонячному кружалі крізь пару, що підіймалась від двох закоханих тіл, було видно заплющені очі Грайвесни та Сапфіра Лазулі, який цілував їх.

Розділ 11

Вольф крізь сон востаннє спробував спинити дзеленчання, але ковзкий будильник вислизнув йому з рук, шаснув у кут нічного столика й далі дзеленчав злісно й задихано, аж поки знесиліла пружинка.

Відчувши, що все одно більш не засне, Вольф розпружив тіло, що спочивало в квадратній депресії під білими хутрами, трохи розплющив очі, і стіни, гойднувшись, упали на підлогу. Розбіглися високі хвилі в'язкого тіста. Слизова оболонка, що нагадувала море, посеред якого він сидів на нерухомому острові, повільно поринала в темряву під невгамовний вітер, що гучно ревів і гнав куряву безкраїми голими просторами. Оболонка тремтіла, як плавці в риби. Просто на голову з невидимої стелі прямовисно спадали ефірні завіси. Вольфові здалось, ніби він увесь немов розчинений у повітрі, просякнутий, пронизаний цим ефіром. І раптом вітер став ущухати, і Вольф одчув цей гіркий зелений запах палаючих сердець маргариток.

Вольф остаточно розплющив очі. Було тихо. Ще одне зусилля – і він опинився на підлозі. В самих шкарпетках. У кімнату лилося сонце. Та Вольф не міг позбутися якоїсь притуги. Аби піднести настрій, він узяв клапоть пергаменту, шматочок кольорової крейди й зробив невеличке креслення, яке вже стояло в нього перед очима. Але крейда обсипалась у нього на очах, і на пергаменті не лишилось нічого, крім кількох заштрихованих кутів, кількох похмурих порожнеч, і все це вкупі, як виявилось, нагадувало череп. Збурений, він

упустив своє малювання і підійшов до стільця, на якому жужмом лежали штани. Його водило, підлога ніби пульсувала під ногами. Дух маргариток був уже не такий гострий, тепер до нього домішувався солодкавий запах жасмину та бджіл. Занудотний вийшов букет. Треба було поспішати, сьогодні – день відкриття. Ті діячі з муніципалітету, певне, вже зібрались. І Вольф хутко заходився одягатись.

Розділ 12

І все ж він випередив їх на кілька хвилин і використав цей час, щоб востаннє перевірити машину. В шахті ще було з десяток елементів, і двигун, що його ретельно обстежив Лазулі, працював рівно. Лишилося дождити. Він так і зробив.

Зговірлива земля ще зберігала печать елегантного Грайвесниного тіла разом із гвоздиною, яку дівчина взяла була між губи. Тепер оксамитна мереживна квітка лежала тут, пов'язана з нею тисячами невидимих ниточок – білих павутинок. Вольф нахилився і хотів був її підняти, але гвоздичний запах ударив йому в ніздрі й приголомшив. Вольф упустив квітку, вона згасла, і її колір злився з землею. Вольф осміхнувся. Якщо не підняти, муніципальні затолочать. Його рука ковзнула по землі й випадково натрапила на тоненьку стеблинку. Відчувши його доторк, гвоздика відновила свій природний колір. Вольф обережно переломив її в одному з вузликів і пришпилів собі до вилоги. Не треба було й нахилити голови, щоб почути аромат.

З-поза муру Квадрата долинула приглушена какофонія, тоді повискування дудки якогось музики й глухі розкоти тулумбаса. Потім частина цегляної стіни впала й показався муніципальний муролам, за кермом якого, в чорній мантиї та з золотим ланцюгом на шиї, сидів бородатий судовий виконавець. Через пролам увійшли перші представники натовпу і шанобливо виладнались обабіч проходу.

Квадрат заповнила лунка музика: «Гуп! Гуп! та Дзинь!» Заверещали хористи, наблизившись на

відстань людського голосу. Першим виступав тамбурмажор, пофарбований у зелене. Він вимахував стрепетом, марно цілячи ним у сонце. Тамбурмажор зробив широкий жест у зв'язці з подвійним сальтомортале, і хористи ушкварили гімн:

Ось пан Мер –
Гуп! Гуп! та Дзинь! –
Цього красного міста –
Гуп! Гуп! та Дзинь!
Він прийшов до вас –
Гуп! Гуп! та Дзинь!
Запитати ще раз –
Гуп! Гуп! та Дзинь! –
Чи вже не час –
Гуп! Гуп! та Дзинь! –
Якнайскорше сплатити йому
Свої прострочені податки.
Гуп! Гуп! та Дзинь! та Дзинь! та Тікотікото!

Звук «тікотікото» видобували з металевих пластин, викроєних у формі кок, по яких спорадично лупили тітітом. Усе це разом відтворювало старосвітський марш, який виконували коли треба й не треба, бо ніхто вже віддавна не сплачував податків, а хто може заборонити оркестрові грати ту єдину мелодію, що він уміє.

Слідом за музикою з'явився Мер зі своєю слуховою трубкою, в яку він усе ніяк не міг запхати шкарпетку, аби не чути цього содому. Його половина, дуже огрядна особа, геть гола і геть червона, виїжджала

одразу за Мером на возі з рекламним щитом на підтримку власника найбільшої в місті сироварні — чоловіка, який був утаємничений в махінації членів муніципалітету й тепер змушував їх потурати своїм забаганкам. Пані мерова мала отакенні цицьки, які ляскали їй по животі, бо віз був на поганих ресорах, до того ж син сировара кидав під колеса каміння.

За балагулою сировара виступав власник крамниці залізного начиння, який не мав такої, як його суперник, політичної підтримки й мусив задовольнятись лише величезними святково оздобленими ношами, на яких переможниця конкурсу чеснот віддавалася здоровенній мавпі. Прокат мавпи коштував грубі гроші і не давав аж таких результатів, бо ось уже десять хвилин, як цнотливиця зомліла й припинила лемент. Тим часом пані мерова аж побуряковіла, і в неї ще було що поскубти на собі.

Далі котився шарабан торговця малюками, приведений у рух батареєю реактивних сосок. Малюки хором горлали стародавню застільну пісню.

Тут кортеж спинився, бо, по-перше, кортежі давно нікого не цікавили, а по-друге, четвертий віз, на якому їхали трунарі, незадовго перед тим зламався, бо візник помер не причастившись.

Мало не оглухлий від цих дудок, Вольф побачив, що йому назустріч ідуть офіційні особи в супроводі гвардійців, озброєних якимись підозріло великими гвинтівками.

Він зустрів їх за всіма приписами, а тим часом майстри за кілька хвилин збили невеличкий дерев'яний кін зі сходишками, де й розсілися Мер з недомерками,

поки мерова все казилася на возі. Сировар зайняв своє офіційне місце.

Торохнули барабани. Від цього звуку здурів флейтист і, затуливши вуха руками, ракетою звивсь у височінь. Присутні простежили очима траєкторію його польоту, і коли він сторчголов гепнувся об землю з тим характерним звуком, з яким слимак прощається з життям, усі як один утягли голови в плечі. Коли люди нарешті оговтались, підвівся Мер.

Оркестр затих. У блакитному димі від сигарет висіла густа курява, і все це відгонило натовпом з усіма можливими й неможливими нюансами ароматів. Кілька батьків, поступившись благанням своїх чад, посаджали їх собі на плечі, але тримали вниз головами, щоб не розвивати в дітях нахилу до гаволовства.

Мер покашляв у слухову трубку, тоді взяв слово за горло і хотів його зжужмити. Але слово не дало себе зламати.

— Пані та панове, шановні співгородяни! — почав він. — Я не буду ще раз наголошувати врочистість ясного нинішнього дня, яснішими за який можуть бути хіба що глибини мого серця, оскільки вам, як і мені, відомо: це вперше, відколи до влади прийшла стабільна й незалежна демократія, темні політичні махінатори й ниці демагоги, які всі минулі десятиріччя заплямували недовірою до урядів... от чорт, як його тут прочитаєш... цей сраний папір... хтось постирав текст. Додам від себе: якби я розказав вам усе, що мені відомо, а надто про цю брехливу тварюку, яка видає себе за сировара, то...

Натовп вибухнув оплесками, і тепер настала черга сировара. Він підвівся зі свого місця й заходивсь читати заяву про факт піднесення муніципальній раді щедрого хабаря від найбагатшого в місті работорговця. Оркестр знову торохнув марш, намагаючись заглушити сировара, пані мерова теж подвоїла свою активність, намагаючись урятувати чоловіка відволікаючими діями. Вольф несміливо посміхнувся. Він не чув ані слова. Він витав десь далеко.

– З шаленою радістю, – знову заговорив Мер, – ми горді вітати чудовий витвір людської уяви нашого великого присутнього тут співгородянина Вольфа. Його винахід усуне всі труднощі, викликані надвиробництвом металу. А що більше я вам сказати нічого не можу, бо, як це заведено в офіційних колах, де сів, там і зліз, то передаю слово оркестрові, який зараз заграє вам щось зі свого репертуару.

Тамбурмажор хвацько хвицьнув ногою в бік місяця, зробив неповний кульбит назад, і одностайно з його приземленням туба почала увертюру на досить опастій ноті, що граціозно запурхала в повітрі. І одразу ж в інтервали попрлазили інші музики, і всі упізнали баладу. Оскільки натовп потужно напирал, гвардійці зробили залп і меншу частину засмутили, тоді як тіла більшої розлетілись на шмаття.

За кілька секунд Квадрат спорожнів. Лишилися Вольф, труп флейтиста, кілька засмальцьованих папірців та уламок кону. Карбуючи крок, гвардійці віддалялися струнками шеретами, аж поки зовсім зникли.

Вольф полегшено відітхнув. Свято скінчилось. Там, за муром Квадрата, ще виразно чувся шум оркестру, цей шум то віддалявся, то накочувався, мов морський приплив. І лише двигун вторував музиці невтомним джерельцем.

Вольф здаля побачив Лазулі, який ішов йому назустріч. Разом з ним була Грайвесна. Вже майже біля самого Вольфа вона крутнулась і повернула назад. Ішла похнюпившись. У своїй сукні з чорно-жовтими малюнками вона скидалася на білу саламандру.

Розділ 13

Ось і знову Вольф та Лазулі zostались удвох, як того вечора, коли запустили двигуна. На Вольфові були рукавиці з червоної шкіри й шкіряні чоботи на хутрі мекекала. Ще на ньому був стьобаний комбінезон та шолом без лобового щитка. Вольф був готовий. Лазулі подивився йому в очі і трохи зблід. Вольф утупився собі в ноги.

– Все готове?

– Так, – відказав Лазулі. – Кабіна порожня, елементи на місці.

– Починаймо? – спитав Вольф.

– Ще хвилин п'ять-шість, – мовив Лазулі. – Як ви, протримаєтесь?

Його невеселий тон діткнув Вольфа.

– Не бійся, – сказав він, – я протримаюсь.

– Ви впевнені? – спитав Лазулі.

– Більше ніж будь-коли, – відповів Вольф. – Хоча зовсім не вірю в успіх спроби. Знову буде, як і того разу.

– А що було того разу?

– Нічого, – сказав Вольф. – Скінчилося, й нічого не було. Лишилось тільки розчарування. Та все ж, як не крути... а скільки можна бути прикутим до землі?

Лазулі важко ковтнув слину.

– У всіх є свої маленькі прикрощі, – сказав він. І знову йому перед очима постав чоловік, що дивився, як він цілує Грайвесну.

– Авжеж, – погодився Вольф і звів очі. – Цього разу я спробую вийти, – сказав він, дивлячись на Лазулі. – Звідти все має здаватись інакшим.

– Однак це не так-то й безпечно, – промимрив той. – Будьте обережні, вам може не сприяти вітер.

– Проб'ємося, – сказав Вольф, і зовсім не до діла докинув: – Ти кохаєш Грайвесну, вона – тебе. Що вам заважає?

– Майже ніщо... – відгукнувся Лазулі непевно.

– В чому ж річ?

Він би й сам хотів пристрасно закохатись. Але спочатку він побачить, що «там». Це розставить усе на свої місця.

Вольф одчинив двері кабіни, зайшов досередини і руками в рукавицях узявся за поруччя. У пучки вдарила вібрація двигуна. Вольф здавався собі павуком у чужому павутинні.

– Час, – попередив Лазулі.

Вольф кивнув головою і машинально прибрав стартову позу.

Сталева ляда клацнула над головою, і в кліті піднявся вітер. Попервах був легенький, тоді погустішав, як олія на морозі, тоді зненацька змінив напрям і шугнув Вольфові в обличчя. Вольф щосили притиснувся до перетинки і відчув щокою холод мертвої криці. Дихав у сповільненому ритмі, щоб зберегти сили. Кров у жилах пульсувала ритмічно.

Вольф не квапився подивитися собі під ноги. Мав краще при звичаїтись і не дозволяв собі розплющувати очі, хоча стомлена голова вже не раз хилилась донизу. По боках у нього з очкура звисало два шкіряні

просмальцьовані ремінці, що закінчувались металевими гачками, які він чіпляв за кільця, коли хотів дати рукам відпочинок. Він став засапуватись, у колінах з'явився біль. Вітер послабшав. Пульс у Вольфа прискоривсь, і він відчув, як його легені заповнює порожнеча.

Раптом на правій підпірці Вольф уздрів темно-лискучий слід, наче патьоки поливи на опуклих боках гладишки. Він зачав дух, накинув гачки ремінців і обережно торкнувся того сліду. Речовина нагадувала смолу. Він звів руку до світла й подумки відзначив, що та крапля зчорна-червона і з пальця не збігає. Вона видовжилась, мов груша, потоншала і раптом зірвалася з пучки, наче олія. Чомусь Вольфові стало бридко. Тамуючи нудоту, він вирішив протриматись ще хвилину, поки втомлені тремтячі ноги змусять його спинитись остаточно.

Вольф насилу дотяг до кінця терміну й знову накинув гачки. Тепер він уже цілком розслабивсь і м'якою лялькою завис на своїх шкіряних стрічках. Під вагою тіла очкур глибоко врізавсь у ребра. Долі, в кутку кліті, й досі ліниво збігала ота червона рідина, виписуючи на криці звивистий слід. Якби не локальні потовщення, що виказували її рух, і не гра світла й тіні по всій її довжині, то здавалося б, що рідина мертва.

Вольф переждав. Розгуляне серце заспокоїлось. М'язи звикли до пришвидшеного ритму дихання. У кліті, крім нього, нікого не було, і без репера він не міг визначити напрямку руху. Вольф відлічив ще хвилину. Пальці відчували крізь рукавиці хрустку паморозь, якою почала вкриватись кабіна. Стало ясно як удень.

Дивитись було боляче, аж виступали сльози. Він опустив одну руку, другою насунув на очі захисні окуляри, які до цього спочивали на шоломі. Коли перестав кліпати, біль минув. Навколо було як в акваріумі.

Він нерішуче позирнув собі під ноги. Від карколомного нахилу оманливої підлоги забивало дух. Вольф стояв у центрі сферичного двокутника, одна з вершин якого губилась у небі, а друга гостро стриміла з ями.

Стримуючи нудоту, з заплющеними очима, він навпомацки відчепив гачки, повернувся і спиною притулився до стіни. У новому положенні знову прив'язався ремнями і, розсунувши ноги, наваживсь підняти повіки. Кулаки були як каміння.

Із захмарної далечини падали лискучі доріжки невловного пилу, і там, у безконечності, трепетало нереальне, пронизане блідими променями небо. Вольфове обличчя обливалось холодним потом. Ноги тремтіли, і було то не від вібрації двигуна. Методично, помаленьку, він знов опанував себе.

І тут Вольф збагнув, що він згадує. Він не став опиратися спогадам, а тільки ще впевненіше взяв себе в руки й цілком зануривсь у минуле. Хрустка паморозь закувала його шкіряний костюм ряхтливою корою, що кришилась на зап'ястках і колінах.

Його обсіли уривки минулих подій. То добрі, мов сірі мишки, спритні й грайливі, то блискавичні, повні життя і сонця. Інші лилися з неба лагідними й повільними флюїдами, розрідженими й невагомими, як піна на хвилях.

Одні мали конкретність і стійкість образів дитинства, сформованих заднім числом за фотографіями або зі спогадів інших людей, спогадів, яких тобі не дано пережити, бо їхня тканина давно вже розпалась. Інші були зовсім свіжі, вони ожили на його згадку. Це були образи парків, трави, повітря де тисячі відтінків зеленого й жовтого зливались у смарагдовій барві однієї галявини і її майже чорного поглибленого тону в тінявій прохолоді дерев.

Вольф згадував усе це й тремтів у блідому повітрі. Його життя з'явилося йому у вигляді згладжених пульсацій пам'яті.

По підпорках кліті праворуч і ліворуч текла важка смоляниста рідина.

Розділ 14

Але спочатку вони повалили на нього дикими ватагами, пожарищем запахів, світла й шепотіння.

Були тут кульки-капшуки – реп'яхуваті плоди, що їх перед тим, як кинути комусь за комір, треба висушити: тоді вони ставали чіпкими й колючими. Дехто називав їх платанами, але ця назва ніяк до них не пасувала.

Були тут і тропічні листки, уतिकані по краях довгими зроговілими бурими гачками – як у кусючих комах.

Була коротка зачіска дівчинки-третьокласниці і сірий фартух хлопчика, якого Вольф ревнував до дівчинки.

А ще слабенький правопис і величезні дзбани на обох кінцях перону; з настанням ночі ті дзбани перетворювались на диких індіанців.

А ще полювання на земляних хробаків з держакон від розчовганої мітли.

А ще неосяжна кімната – він дивився на її сферичну стелю з-за краю пуховика, здутого, як черево велетня, що наковтався баранів.

І меланхолія лискучих каштанів, падіння яких він споглядав рік у рік. Каштани були кінські, під жовтим листям у своїх м'яких шкаралупах з несправдешніми шипами, розколотих в одному, а то й у двох місцях, з яких вирізали машкари крихітних гномів і нанизували їх у три-чотирирядне намисто. Каштани погнилі – наступиш і бризкає нудотний сік. Каштани, що ними жбурляли в шибки...

А це спогади з того року, коли він повернувся з вакацій, а миші безжально погризли свічечки, які донедавна прикрашали зразкову бакалійну крамницю, — і знову він відчув ту радість, з якою, висунувши сусідню шухляду, побачив, що миші лишили незайманим пакет макаронних літер, якими він розважавсь увечері за бульйоном, викладаючи на тарілці своє ім'я.

Куди поділися достеменні спогади? Майже в усіх них були враження різних періодів. Накладаючись одне на одне, вони спотворювали факти, й тоді здавалось, що це вже не спогади, а чиєсь чуже, прожите кимось іншим життя, яке народилось почасти і з цих спогадів. Тільки глухі й сліпі можуть увійти двічі в одну річку часу.

Було тихо. Вольф заплющив очі. Він линув уперед і вперед, перед ним розгорталася звукова чотирирівнірна карта облудної минувшини.

Він усе ж таки рухався надто швидко, бо раптом побачив, як протилежний бік кліті розтанув. Відчепивши гачки, які й досі не пускали його, він вийшов на волю.

Розділ 15

У жовтому листі каштанів миготіло тепле осіннє сонечко.

Алея під Вольфовими ногами помалу збігала донизу. Доріжка була суха і трошки курна, темніша по краях. Там ще виднів тонкий шар невисхлого багна – слід від калюжі після недавньої зливи. Між хрустким листям блищали кінські каштани кольору акажу, подекуди стиснуті шкаралупами невизначеного забарвлення: від жовтавої іржі до зеленого мигдалю.

Занедбані газони обабіч алеї підставляли свої нерівні поверхні пестошам сонця. Пожовкла трава їжачилася рідкими будяками та багаторічними злаками, що пішли в насіння.

Алея закінчувалася чимось подібним до румовища в оточенні невисоких колючих чагарів. Біля тих розвалиш, Вольф і помітив на білій кам'яній лаві старого чоловіка в ляному одязі. Підійшовши ближче, він збагнув, що замість одягу, як йому було здалося, людину вп'ятеро оповиває широчезна шпакувата борода.

Поряд із чоловіком на лаві лежала добре відполірована мідна табличка з чорними літерами: «Пан Бісер».

Вольф підійшов ближче. Обличчя в старого виявилось зморшкувате, як спущена червона кулька. А ще він був власником величезного носа з вражаючими ніздрями, що заросли кустратим волоссям, а також кошлатих брів над променистими очима та лискучих вилиць, схожих на маленькі яблучка чи великі гудзики.

Його волосся, підстрижене йоржиком, нагадувало щітку для чесання вовни. Долоні покручених рук з квадративими нігтями спочивали на колінах. Усе вбрання чоловіка становили купальні труси старожитного крою у біло-зелену смужку та широкі сандалі на зроговілих ногах.

— Мене звати Вольф, — сказав Вольф. — А вас — так, як тут написано? — І він вказав на мідну табличку.

Старий ствердно кивнув.

— Пан Бісер — це я, — мовив він. — Власного персоною. Леон Абель Бісер. Тепер ваша черга, пане Вольфе. Побачимо-побачимо, що ви нам повідаєте.

— Я й сам не знаю, — сказав Вольф.

Старий глянув на нього здивовано й трохи поблажливо, мов людина, до якої повертається її ж запитання і яка геть не готова до такого відскоку.

— Звісно-звісно, ви ж не знаєте, — сказав він.

Бурмочучи щось собі в бороду, він витяг невідь-звідки стос карток і заходився їх переглядати.

— Подивимось-подивимось... — приказував він. — Пан Вольф... ага... народився... дуже добре, йдемо далі... Інженер... так-так, все просто чудово... А скажіть мені, пане Вольфе, чи не могли б ви нам дрібненько розповісти про перші прояви у вас нонконформізму?

Вольфові дід здавався трішки кумедним.

— Навіщо?.. І чому вас зацікавило саме це? — нарешті спитав він.

— Ой-цой-цой, — зацмокав старий. — Нічого, дарма, гадаю, вас учили не так відповідати на запитання.

Він ужив тон, як до співрозмовника з виразними ознаками неповноцінності.

Вольф повів плечима.

— Не розумію, чим це могло вас зацікавити, — сказав він. — Тим більше, що я ніколи не висловлював протесту. Коли це мені вдавалось, я тріумфував. І, навпаки, просто не визнавав речей, які, на мою думку, чинили б мені спротив.

— Не визнавали, але не настільки, щоб не знати їх, — заперечив старий. — Вони досить вам відомі, аби вдавати, що ви їх не знаєте. Ну ж бо, спробуйте, не розпорошуючись на загальники, відповісти чесно. Може, вам чинило спротив усе?

— Добродію, — мовив Вольф, — я не знаю ні хто ви, ні за яким правом розпитуєте мене про це. А що я до певної міри намагаюсь бути гречним з людьми літніми, то хотів би відповісти вам просто. Отож, я тверджу, що міг об'єктивно оцінити будь-яке вороже мені явище, а з цього випливає, що ніколи не боровся з тим, що чинило мені спротив, оскільки розумів — протилежний погляд всього-на-всього зрівноважує мій і суб'єктивно нема між чим вибирати. Ось як воно було.

— Це вже ви вхопили через край, — сказав старий. — За моєю картотекою вам, однак, доводилось мати суб'єктивні, як ви їх називаєте, причини і робити вибір. Так-так... стривайте... ось я знайшов одну ситуацію.

— Грав у цю орлянку, — сказав Вольф.

— От бачите! — викрикнув старий збриджено. — Ви мені просто огидні. Може, кінець кінцем скажете, навіщо ви сюди прийшли?

Вольф подивився праворуч, ліворуч, шморгнув носом і нарешті наваживсь:

– Аби визначитись.

– Дуже добре, – сказав пан Бісер, – я саме це й роблю, а ви мені стромляєте палиці в колеса.

– Ви дуже безладні, – сказав Вольф. – Я не можу вивалювати все жужмом, та ще й невідомо кому. У вас ні складу, ні ладу. Вже десять хвилин, як ви мене допитуєте, а ми ще не просунулись ні на крок. Мені потрібні точні запитання.

Пан Бісер погладив широку бороду, опустил голову і спідлоба суворо зиркнув на Вольфа.

– Бачу, з вами доведеться попопріти. Отже, на вашу думку, я ставив запитання навмання, без попереднього плану?

– Само собою, – сказав Вольф.

– Ви знаєте, що таке жорно? – спитав пан Бісер. – Уявляєте собі, як воно зроблене?

– Я не спеціалізувався на жорнах, – відповів Вольф.

– Жорно складається із зерняток абразиву – робочого матеріалу – і сполучної речовини, що фіксує їх і має випрацьовуватись швидше, ніж піщинки абразиву, так, щоб ті виходили на поверхню. Ясна річ, тнуть збіжжя кристалики, але сполучна речовина теж відіграє не останню роль – без неї ми мали б просто купу лискучих міцних уламків, окремих і нікому не потрібних, на зразок збірки афоризмів.

– Добре, – сказав Вольф, – і що далі?

– Далі, – відповів пан Бісер, – я маю план, і це свята правда, за яким я ставитиму вам важкі й гострі

запитання, але той соус, під яким ви мені подаватимете факти, мені не менш важливий, ніж вони самі.

— Зрозуміло, — сказав Вольф. — Розкажіть мені трохи про цей план.

Розділ 16

— План — прозорий, — сказав пан Бісер. — В основі маємо два визначальні фактори: ви — західноєвропеець і католик. З цього випливає, що ми мусимо йти в такому хронологічному порядку: перше — ваші стосунки з батьками; друге — шкільне і вище навчання; третє — перший релігійний досвід; четверте — статева зрілість, сексуальне життя в підлітковому віці, шлюб, якщо такий був; п'яте — ваша діяльність як клітини соціального організму; шосте — якщо були, пізніші терзання метафізичного характеру, породжені тіснішим контактом зі світом. Це можна включити і до другого пункту, в тому разі, якщо, всупереч статистиці про пересічну людину вашого складу, ви не порвали зв'язків із церквою після першого причастя.

Вольф зважив, замислився, повагавсь і сказав:

— Такий план можна прийняти... Зрозуміло, в тому разі, якщо...

— Безумовно, — підхопив пан Бісер. — Можна бути прибічником відмінної від хронології послідовності і навіть змінити порядок деяких пунктів, але щодо мене, то я вповноважений поставити вам запитання з першого пункту — та й годі. Які ваші стосунки з батьками?

— Відома проблема, — мовив Вольф. — Усі батьки одним миром мащені.

Пан Бісер звівся на ноги і заходив перед Вольфом. Старі купальні труси висіли на його худих стегнах, як вітрило при повному штилі.

— Востаннє прошу вас не дуріти, — звернувся він до Вольфа. — Тепер це вже серйозно. Усі батьки одним миром мащені! Ви чули?! Тому, що вам не дуже стояли на заваді, ви не знаєте навіть, які бувають батьки.

— Гаразд, мої були добрі, — згодився Вольф. — Але поганим треба відповідати бруталніше, це їм навіть на користь.

— Ні, — заперечив пан Бісер. — Хоч енергії витрачаєш і більше, та оскільки починаєш зі стану підлеглого, то зрештою вертаєшся в ту ж саму точку, що й до того. Тут легко помилитись. Також є очевидним, що коли долаєш більше перешкод, то дуже хочеться вірити, ніби ти просуваєшся вперед. Це облудне враження. Боротись не означає рухатись уперед.

— Усе це давні справи, — мовив Вольф. — Можна, я сяду?

— А навіщо? — сказав пан Бісер. — Я й так бачу, що вам хочеться образити мене. У кожному разі, якщо у вас викликає сміх моє трико, уявіть собі, що я міг би постати взагалі без нічого.

Вольф побуряковів.

— Я не сміюсь, — обачливо мовив він.

— Можете сісти, — сказав пан Бісер.

— Дякую, — відповів Вольф.

Він мимоволі піддався впливові поважного тону пана Бісера. Тепер добромисне обличчя старого він побачив зблизька, на тлі окисдованого осінню листя, ніби вкритого тонким шаром мідної циндри. Десь із шумом злітаючого птаха пробив листяну запону каштан у шкаралупині й гупнув об землю.

Вольф зібрався на спогадах. Тепер він згодився з тим, що пан Бісер мав рацію, не надаючи великої уваги своєму планові. Картини сунули валом, випадкові, як номери лото, що їх витягаєш із торбинки.

– Строката буде картина, – застеріг він діда.

– Я дам собі раду, – сказав той. – Не бійтеся, розповідайте все. Абразив і сполучну речовину. Адже сполучна речовина моделює форму абразиву, не забувайте про це.

Вольф сів і затулив обличчя руками. Він заговорив спокійним голосом, безбарвним і байдужим.

– Це був великий дім. Великий і білий. Спочатку пам'ятаю мало, починається все з облич прислуги. Вранці я часто перебігав до ліжка своїх батьків і бачив, як інколи мій тато й мама цілуються. Це було мені неприємно.

– Як вони до вас ставились? – спитав пан Бісер.

– Ніколи не били. Їх неможливо було довести. Хіба що поставив би собі за мету і вдавався до всіляких хитрощів. Щоразу, як мені хотілося себе накрутити, доводилось шукати такі незначні, такі нікчемні причіпки, що врешті всі зусилля сходили нанівець.

Вольф звів дух. Пан Бісер мовчав, його старече обличчя від уваги поморщилося ще більше.

– Вони завжди боялися за мене, – вів далі Вольф. – Мені було не вільно ні вихилитися з вікна, ні самому переходити вулицю. Досить було легенького подмуху вітерцю, як на мене нацуплювали козячу шкуру, а влітку й узимку я не розлучався з вовняним жилетом. То була жовтава розтягнута кофтина з домашньої пряжі. Моє здоров'я викликало вічний страх. До

п'ятнадцяти років я пив тільки переварену воду. Але найбільше боягузтво моїх батьків полягало в тім, що вони з усіх сил намагалися перенести свої взаємини на мене. За таких умов я докотився до того, що сам став боятись, став говорити, що дуже кволий, і вже майже з приємністю сопів у вовняний шарф, виходячи взимку на вулицю. Протягом усього мого дитинства батьки несли на собі важкий обов'язок боронити мене від усього, що могло б завдати мені якусь прикрість. Морально я відчував приховану скутість, зате як лицемірно раділо моє кволе тіло! — Вольф захихотів. — Якось я зустрів на вулиці юнаків з плащами через руку, тоді як сам упрівав у бахматому зимовому пальті. І тут мене пойняв сором. Я подивився на себе в дзеркало й побачив неповорушний лантух, укутаний і засупонений, як лялечка хруща. Двома днями пізніше полив дощ. Я скинув піджака і в сорочці вийшов надвір. Збирався я довго, щоб мати мала досить часу на спроби мене не пустити. Але я сказав: «Я вийду», — отож мусив був це доконати. Попри страх застудитися, який потьмарював радість перемоги, я вийшов під дощ, бо мені було соромно, що я такий боягуз.

Пан Бісер покахикав, а по тому сказав:

— Гм, усе це дуже добре.

— Ви цього домагалися? — спитав Вольф, нараз повертаючись до реальності.

— Майже, — відповів старий. — Ось бачите, все досить просто, досить лише почати. Ну, а що сталося після того, як ви вийшли під дощ?

— Сцена була жахна, — сказав Вольф. — Зважаючи на всі наші розбіжності в поглядах. — Він підвів очі й

замисливсь. – Тут доволі різнорідних моментів. Таких, як моє бажання побороти власну кволість, а чи усвідомлення того, що за неї я маю дякувати своїм батькам. А з іншого боку – схильність мого тіла піддатися цій розніженості. Бачите, як цікаво: боротьба з існуючим режимом почалася з діткнутого гонору. Якби я не став смішний сам собі у дзеркалі, то хтозна... Очі мені відкрив мій карикатурний вигляд, а кумедна неоковирність деяких сімейних дозвіль довела збридження до краю. Вам відомі всі оті пікніки, коли траву несуть з дому, аби не покусали мурахи. Вдома я за обидві щоки уминав би той салат, слимачків та макарони, але тут, з отими принизливими атрибутами сімейної цивілізації, усіма їхніми виделками й алюмінієвими каструлями, досить було сторонній людині пройти повз нас, як кров шугала мені в голову і в очах ставало темно. Я жбурляв тарілку й відсувався від своїх родичів, аби показати, що я не з ними, або ще сідав за кермо порожнього автомобіля, який переливав у мене свою механічну міць. І весь цей час моє безвільне «я» нашіптувало мені на вухо: «Ну, хоч салат із шинкою лиши». Мені ставало соромно за себе, за своїх батьків, і я починав їх ненавидіти.

– Але ж ви за ними дух ронили! – вигукнув пан Бісер.

– Ну, ронив, – сказав Вольф. – І все одно, коли я сьогодні бачу старий кошик, з якого визирав термос і хлібина, кров ударяє мені в голову, так би й прибав когось.

– Ви відчували незручність перед лицем можливих спостерігачів, – сказав пан Бісер.

— Відтоді я все своє життя робив поправку на цих спостерігачів, — сказав Вольф. — Що й врятувало мене.

— Вважаєте, що ви врятувалися? — спитав пан Бісер. — Підводячи ризику, підсумуймо: ви закидаєте батькам те, що вони змалку розвинули у вас потяг до малодушності, якій ви через свою фізичну недолугість потурали й водночас із огидою засуджували. Це вас і привело до спроби надати життю того лоску, якого йому бракувало, а звідси тенденція більше ніж треба зважати на сторонніх. Ситуація, в якій ви перебували, керувалася суперечливими вимогами, і це неминуче призводило до розчарування.

— Не забудьмо мрії, — нагадав Вольф. — Я потопав у мріях. Мене занадто любили, а що сам я себе не любив, то логічно виснував, що ці люди недоумкуваті... більше того — нещирі. Так крок за кроком я побудував свій власний світ, де не було ні батьків, ні шарфів. Порожній і осяйний, як північний краєвид, яким я блукав, стійкий та невтомний і з гордо піднесеною головою гостро вдивлявся у далечінь, ні вдень, ні вночі не склепляючи повіки. Годинами я випробував себе під дощем за зачиненими дверима, щедро проливаючи сльози на вівтар свого героїзму, — владний, зверхній, незламний. Я жив! — Вольф радісно засміявся. — І ні на хвилинку не здавав собі справи, — додав він, — що був усього-на-всього маленьким товпигою, а мої зневажливі зморшки в кутиках рота між кругленькими щічками радше виказували моє бажання не напудити в штани.

– Ну-ну, – заспокоїв його пан Бісер, – героїчні марення – поширене явище в дітей. Однак, це вам просто до відома.

– Дивно... – сказав Вольф. – Така реакція на ніжність, така турбота про те, що про тебе подумують, була кроком у самотність. Що дужче мене поймав страх, то більше обіймав сором і розчарування, то більше мені хотілося грати в незворушного героя. Що є самотнішого за героя?

– Що є самотнішого за смерть? – промовив пан Бісер байдужно.

Вольф, мабуть, не дочув. Або пустив повз вуха.

– Ну що ж, – сказав дід, – дякую. Вам туди.

І кивнув пальцем у протилежний кінець алеї.

– До побачення? – спитав Вольф.

– Навряд, – сказав пан Бісер. – Щастя вам.

– Дякую, – сказав Вольф.

Пан Бісер загорнувся у бороду й зручніше вмоستився на білій кам'яній лаві. Вольф востаннє глянув на нього й попрямував до вигину дороги. Ці дідові запитання оживили в ньому тисячі облич, тисячі днів, і все це пересипалось у мозку скельцями лихоманного калейдоскопа.

А потім ураз стало темно.

Розділ 17

Лазулі тремтів. Вечір настав несподівано, тісний і вітряний, і цим скористалось небо, осівши на землю й ніби знехотя взявши її під свою підступну опіку. Вольф іще не спустивсь, і Лазулі питав себе, чи не вирушити на його розшуки. Вольф, певне, образиться. Лазулі підступив до двигуна, щоб трішки погрітись, але машина ледве тепліла.

Вже кілька годин як ватяні сутінки поглинули мури Квадрата, і лише будинки неподалік блимали своїми червоними очима. Вольф, мабуть, попередив Ліль, що повернеться пізно, та Сапфірові здавалося, ніби він ось-ось побачить маленький скляний ліхтарик.

І саме через те, що був не готовий до цього, нічний візит Грайвесни заскочив його зненацька. Сапфір побачив її, коли вона вже була поряд, і руки в нього стали гарячі. Приязна й трохи ліанна, віддавалась вона його поцілункам. Він пестив її витончену шию, горнув до себе і, напівзаплющивши очі, шепотів слова молитви. Аж раптом Грайвесна відчула, як він зіщуливсь і закам'янів.

Немов зачарований, Лазулі дивився просто себе на блілого чоловіка в темному, що розглядав їх. Рот чорною рискою перекреслював обличчя, очі дивилися з глибини. Лазулі задихавсь. Він не міг стерпіти, щоб його слова до Грайвесни хтось підслуховував. Отож відпустив дівчину, і суглоби його пальців побіліли.

— Чого вам треба? — спитав він.

Не повертаючи голови, на коротку мить Лазулі відчув зчудування Грайвесни й озирнувся.

Зчудування і здивована усмішка. Іще не стривожена. Він подивився на чоловіка... але ніякого чоловіка там уже не було. Лазулі затремтів, холод життя морозив йому серце. Він стояв біля Грайвесни пригнічений і постарілий. Обоє мовчали. Усмішка зникла з Грайвесних уст. Вона оповила своєю тонкою рукою його шию і, як дитину, приголубила, гладячи рівний край йоржика за вухом.

Цієї миті вони почули, як Вольфові підошви приглушено шльопнулись об землю, і сам він важко впав перед ними. Так і лишився навколішках, несилий підняти голови з-під рук. На щоці виднів довгий слід, товстий і смолистий, як чорнильна одиниця за кепську письмову роботу. Його зболілі пальці насилу відходили від довгої судоми.

Забувши про свої власні наслання, Сапфір прочитав на Вольфовому тілі ознаки іншої тривоги. Тканина його захисного костюма мерехтіла мікроскопічними крапельками діамантів, сам він лежав трупом біля підніжжя машини.

Грайвесна полишила Сапфіра, підійшла до Вольфа й, узявши його кулаки своїми теплими руками, не роблячи спроби розчепити їх, потисла. Вона говорила до нього співучо й улесливо, просила повернутись додому, де тёпло, де на столі велике коло світла, де на нього чекає Ліль. Сапфір теж нахилився над Вольфом і допоміг йому підвестись. Вони з Грайвесною обережно повели його в темряві. Вольф насилу ступав, трохи тягнувши праву ногу й спираючись на Грайвеснине плече. Сапфір підтримував його з другого боку. Верстали дорогу мовчки. Вольфові очі випромінювали

на криваву траву холодне вороже світло, очі палали двома променями, які з кожною секундою все дужче пригасали. Тієї миті, коли вони дістались дверей будинку, масивна каламуть ночі зімкнулася над їхніми головами.

Розділ 18

Ліль сиділа в легкому пеньюарі перед трельяжем і робила манікюр. Щоб розм'якшити шкірку й зробити білі півмясяці на нігтях, ні мало ні багато, молодиками, вона впродовж трьох хвилин вимочувала їх у декальційованому сокові берізки. Тоді старанно підготувала до роботи клітинку з висувним дном, де вже гострили зуби два майстри свого діла з роду твердокрилих. Вони з нетерпінням чекали роботи, яка полягала в знищенні цієї шкіри. І ось, підбадьоривши їх кількома словами, Ліль установила клітинку на ніготь великого пальця й висунула дно. Задоволено муркочучи, зі жвавистю нездорового суперництва комахи заходились працювати. Під спритними укусами першого жука шкіра перетворювалась на невагомий порошок, тоді як другий провадив оздоблювальні роботи. Він зачищав і споліровував краї, обтесані його маленьким побратимом.

У двері постукали, ввійшов Вольф. Він був відшарований і поголений – цілком пристойний, хіба що трохи заблідий.

– Можна з тобою поговорити? – спитав він.

– Сідай, – мовила Ліль, посунувшись на диванчику, оббитому пікейним атласом.

– Забув про що, – сказав він.

– Не біда, – сказала Ліль. – Хіба ми вже так багато розмовляли?.. Почни з чого хочеш. Що ти бачив усередині?

– Я не про це прийшов з тобою говорити, – запротестував Вольф.

— Звісна річ, — погодилася Ліль. — Але ти хотів би, щоб я спитала тебе про це.

— Я не можу нічого тобі розповісти, бо там мало приємного.

Ліль переставила клітинку з нігтя великого пальця на вказівний.

— Не бери ти цю машину так близько до серця, — мовила вона. — Що не кажи, а це була не твоя ідея.

— Взагалі, коли в житті стається поворот, не життя в тому винне, — сказав Вольф.

— Твоя машина небезпечна, — сказала Ліль.

— І тоді треба поставити себе в небезпечну або трішки безпорадну ситуацію, — вів далі Вольф. — Добре, коли це робиш не зовсім навмисно, як у моєму випадку.

— А чому не цілком ненавмисно? — спитала Ліль.

— Ця дешиця навмисного необхідна, аби сказати тобі, коли стане страшно: «Ти сам цього прагнув».

Так пояснив Вольф.

— Хлоп'яцтво, — відгукнулася Ліль.

Клітка перемістилася з вказівного пальця на мізинець. Вольф споглядав за роботою жуків.

— Ні кольору, ні запаху, ні мелодії, — сказав він, загинаючи пальці. — Все це хлоп'яцтво.

— А жінка? — запротестувала Ліль. — Як щодо жінки?

— Жінка — ні. Жінка вже буде четвертою.

Вони помовчали.

— Ти заповзявся говорити мені страшенно зарозумілі речі, — сказала Ліль. — Та хоча й існує нехитрий спосіб тебе присадити, я не хочу ламати об тебе свої нігті. Мені було так важко дати їм лад. Тому

ти візьмеш Лазулі й підеш провітришся. Порозважайтесь, це буде вам на користь. Та не забудь гроші.

— Коли дивишся на все звідти, зсередини, сфера твоїх інтересів істотно звужується.

— Ти вічний зневірник, — сказала Ліль. — Дивно, як ти не кидаєш оце «все» з такими думками. Проте, ти не все ще спробував...

— Ліль, моя Ліль, — сказав Вольф.

Вона здавалася такою теплою в своєму блакитному пеньюарі. Її гаряче тіло пахло милом і парфумами. Вольф поцілував її в шию.

— Принаймні з вами я спробував усе? — спитав він трішки задерикувато.

— І найкращим чином, — відповіла Ліль. — Сподіваюсь, ти на цьому не спинишся... Не лоскочи мене, попсуєш мої нігті. Тому мені було б краще, якби ти разом зі своїм помічником пішов клеїти дурня деінде. І щоб до вечора я тебе не бачила, чуєш? І не хочу знати, що ви там робитимете. Ніяких на сьогодні машин. Покуштуй життя на смак, не зациклюйся.

— Сьогодні машина відпочиває, — запевнив Вольф. — Я забув про минуле принаймні на три дні. Чому ти хочеш, щоб я розважався без тебе?

— Я для тебе не дуже веселе товариство, — відгукнулася Ліль, — і сьогодні я не кисну, тому й хочу, щоб ти пішов трошки погуляв. Їди забирай Лазулі. Тільки лишіть мені Грайвесну, чуєш? А то тобі дай волю, так ти Лазулі відрядиш длубатись у нашому бісовому моторі, а сам підеш із нею.

– Ти нерозумна... І дуже підступна, – сказав Вольф.

Він підвівсь і знову нахилився, щоб поцілувати її в персо, бо було так зручно й так вабно.

– Забирайсь! – сказала Ліль і ляснула його вільною рукою.

Грюкнувши дверима, Вольф піднявся поверхом вище й постукав до Лазулі.

Той проказав «уходьте», не підводячись із ліжка.

– Ну, чого похнюпився? – спитав Вольф.

– А, ну його... – набурмосено відмахнувсь Лазулі.

– Уставай. На нас чекає гульбище.

– У якому стилі? – спитав Лазулі.

– У стилі легковажних парубків.

– Тобто Грайвесну я не беру? – уточнив Лазулі.

– Які можуть бути запитання, – відповів Вольф. – Де вона, до речі?

– У себе, – відповів Лазулі. – Робить манікюр. Тьху!

Вони зійшли наниз. Тут Вольф спинився.

Розділ 19

— А ти радістю не сяєш, — подививсь він на Лазулі.

— Ви теж, — відповів той.

— Зараз чогось хильнемо. В мене є сухарик, урожаю тисяча дев'ятсот двадцять четвертого року, беріг як знав. Заспокоює нерви.

Він завів Лазулі до їдальні й відчинив буфет. На полиці стояла пляшка вина.

— Вистачить. Ну що, з дула? — спитав Вольф.

— А чого ж, — погодився Лазулі. — По-чоловічому!

— Щоб не сумнівались! — додав Вольф, аби скріпити ухвалу.

— Хвіст пістолетом! — вигукнув Лазулі, поки Вольф пив. — Новим членам товариства — слава! Не випивайте все, лишіть і мені.

Вольф утер губи затиллям долоні.

— Не нервуйся так.

— Ковть! — відповів Лазулі й докинув: — Я страшений облудник.

Усвідомивши свою цілковиту непотрібність, порожня пляшка повужчала, осіла, дзенькнула і зчезла.

— Гайда! — закричав Вольф.

І вони рушили, рубаючи крок літографським олівцем на відтинки. Веселе заняття.

Машину обійшли з правого борту. Перетнули Квадрат. Пролізли крізь вилом. Ось і шлях.

— Що робитимем? — спитав Лазулі.

— Чіплятимем теличок, — сказав Вольф.

— Клас! — вигукнув Лазулі.

— Ти сказав «клас»? Це мої слова. Ти нежонатий, — закрутив головою Вольф.

— Правильно, — відказав Лазулі, — саме тому мені й належить веселитися, не озираючись на задні.

— Ну гаразд, — погодився Вольф. — Тільки Грайвесні не розповідай.

— Та вже ж, — процідив крізь зуби Лазулі.

— А то вона відвернеться од тебе.

— Не знаю, не знаю, — лукаво мовив Лазулі.

— Хочеш — я спробую? — тим самим тоном запропонував Вольф.

— Ліпше не треба, — зізнався Лазулі. — Але чому, Боже мій, я не маю на це права?

— І справді, — докинув Вольф.

— З нею в мене не все гладенько. З нею я ніколи не буваю сам на сам. Щоразу, як підходжу до неї сексуально, чи радше сердечно, з'являється якийсь чоловік... — Він на хвилюку замовк. — Я просто здурів. Усе це таке ідіотство... Вважатимем, що я нічого не кавав.

— З'являється чоловік? — перепитав Вольф.

— Так. І тоді я знічуюся, — сказав Лазулі.

— Що він робить?

— Дивиться.

— Куди?

— На нас.

— Але стривай... це йому має бути ніяково, — пробурмотів Вольф.

— Ні, — заперечив Лазулі. — Бо саме через нього я й не можу зробити нічого сороміцького.

– Га-а-арно брешеш, – сказав Вольф. – Коли це ти придумав? А чи не простіше було б зізнатись Грайвесні, що вона тобі більше не люба?

– Вона люба мені... – простогнав Лазулі. – Ще й яка люба!

Місто наближалось маленькими хатками-пуп'янками, майже дорослими напівбудиночками, спорудами з вікнами ще наполовину в землі і вже зовсім стиглими будинками в розмаїтті запахів та барв. Вольф і Лазулі пройшли головною вулицею, завернули в квартал закоханок, проминули золоту браму, а далі пішли суцільні розкоші. Чола декотрих будинків були вимощені бірюзою, декотрих – рожевим базальтом. Землю всуціль устилав густий хутряний килим нудотно-солодкого цитринового кольору. Де-не-де виднілися прозорі, як вода, бузкові бані з тонких кристалів та різьбленого скла. Лампіони на пахучому газі освітлювали номери будинків, біля яких можна було спинитись і на кольоровому телеекрані побачити, чим займаються мешканки чорних оксамитових будуарів з блідо-палевим освітленням. Тихесенька сірчаста музика паралізувала шість нижніх хребців. Вільні від роботи закоханки лежали перед дверима своїх будинків під кришталевими ковпаками, по яких струменями стікала трояндова вода. Це розслабляло й разом з тим приводило до тями.

На скляних банях крізь габу червоного туману інколи прозирали химерні малюнки.

По вулиці чалапало кілька трохи очманілих чоловіків. Ще кілька, розлігшись попід будинками, замріяно дивились на небо й набиралися сил. Краї

тротуарів були вислані м'якеньким на дотик еластичним мохом, що підбивав цитринове хутро. Стічними трубами будинків, зробленими з товстого скла, крізь яке легко можна було помітити все, що відбувалось у великих кімнатах, струменіла червона пара.

Заквітчані пишними віночками, усюди походжали різнощиці перцю та шпанської мухи, носячи в руках металеві таці, з яких парували гарячі сендвічі.

Вольф і Лазулі посідали на тротуар. Повз них, наспівуючи вальс-бостон, пройшла висока темношкіра різнощиця з гнучкою статурою і ледь торкнулася своїми гладесенькими стегнами Вольфової щоки. Від неї пахло піщаними островами. Вольф випростав руку, спинив її й провів пальцями по темній шкірі, під якою відчувалися дужі м'язи. Дівчина сіла між ними, і вони всі втрьох заходилися їсти сендвічі з перцем. Після четвертої порції повітря довкола їхніх голів задрижало, і тоді Вольф зручно влігся в струмочку. Різнощиця вмостилась поруч. Вольф лежав горічерева, дівчина — на животі, спершись на лікті. Час від часу вона вкладала йому до рота новий сендвіч. Лазулі звівся на ноги й заходивсь виглядати різнощицю трунків. Підійшла дівчина з напоями, і вони хильнули по чарці ананасової, гострої й пекучої.

— Ну, а далі? — з неприхованою хтивістю спитав Вольф.

— Гарно тут, — сказав Лазулі, — але, мабуть, ще краще буде в одному з цих будиночків.

— Ви наїлися? — спитала різнощиця сендвічів з перцем.

— І напилися? — спитала її колега з трунками.

— Скажіть, — запитав Вольф, — а чи не можна з вами усамітнитись в одному з таких будиночків?

— Ні, — відповіли дівчата. — Ми, власне, до певної міри весталки.

— Помацати можна? — спитав Вольф.

— Можна, — сказали дівчата. — Мацнути, цьомнути, лизнути, але не більше.

— От сатана! — вихопилось у Вольфа. — Так нагуляти собі апетит і спинитись на найцікавішому!..

— Ми на роботі, — пояснила різнощиця трунків. — У нашому ремеслі треба бути дуже обачними. До того ж, дівчата з будинків знаються на цьому краще...

Обидві підвелись, пружинячи таліями. Вольф сів і розгублено почухав потилицю. Сидячи, він обійняв ноги різнощиці сендвічів і торкнувся губами тіла, яке нічого не мало проти. Відтак підвівся й подав руку Лазулі.

— Ходімо. Хай працюють.

Дівчата здалеку помахали їм руками.

— Відраховуємо п'ять будинків і заходимо, — сказав Лазулі.

— Згода. Тільки чому саме п'ять?

— Бо нас двоє, — пояснив Лазулі. —... чотири, п'ять, — полічив він. — Заходьте перший.

Вони стояли перед невеличкими агатовими дверима з блискучими бронзовими одвірками. Екран показував, що дівчата сплять. Вольф штовхнув двері, і вони відчинились. Окрім палевого світла, в кімнаті на шкіряному дивані було три дівчини.

– Дуже добре, – сказав Вольф. – Роздягайся, тільки не збуди їх. Середня нам буде за демаркаційну лінію.

– Це трішки вправить нам розум, – весело озвався Лазулі.

Вольф покидав одяг просто під ноги. Лазулі повоював зі шнурком і рвонув його з м'ясом. За мить обидва вже стояли голі.

– А що, як та посередині прокинеться? – засумнівався Вольф.

– Не було б більшого клопоту, – відповів Лазулі. – Там побачимо. Вони повинні вміти виплутуватися з таких ситуацій.

– Я люблю їх, – сказав Вольф. – Вони так пахнуть жінками.

Він пригорнувся до рудоволосої. Та була тепла зі сну й не розплющувала очі. Тільки тіло нижче поперека пробудилось, верх спав і далі, поки заколисуваний Вольф знову ставав чудово молодим. І ніхто не дивився на Лазулі.

Розділ 20

Нарешті Вольф вийшов зі своєї закоханки, і та знову запала в сон. Тоді він устав з ліжка, пограв м'язами і, нахилившись, узяв дівчину на руки. Вона обхопила його за шию, і він відніс її до ванної, в якій текла біла запашна вода. Він усадовив дівчину в купіль і пішов одягатись. Уже вбраний Лазулі чекав на нього, голублячи тих двох дівчат, і вони охоче приймали його пестоці. На дорогу дівчата поцілували їх і подалися до своєї подруги.

Вольф і Лазулі, застромивши руки в кишені, ступали по жовтій землі і на повні легені вдихали молочне повітря. Їм зустрічались інші чоловіки – сама безтурботність. То той, то той скидав черевики, сідав на землю і, прибравши зручної пози, засинав, щоб, прокинувшись, піти по другому колу. Здибувались і такі, що провели в кварталі закоханок усе своє життя, підтримуючись перцем та ананасовою настоянкою. Це були худі жилаві істоти з палахкими очима, розкутими рухами й порожніми головами.

На розі Вольф і Лазулі наскочили на двох моряків, які саме виходили з блакитного будинку.

– Ви тутешні? – спитав вищий на зріст моряк. Він був смаглявий, з кучерявим волоссям, м'язистим тілом і римським профілем.

– Тутешні, – відказав Лазулі.

– Покажете нам, де у вас можна пограти? – спитав другий моряк, невисокий, з нічим не примітним обличчям.

– У що? – спитав Вольф.

– У кров'янку або в поцупон, – сказав вищий.

– Ігорний квартал отам... – показав Лазулі перед собою. – Ми саме туди.

– А ми за вами! – вигукнули моряки в один голос. Всі рушили.

– Коли ви зійшли на берег? – спитав Лазулі.

– Два роки тому, – відповів високий моряк.

– Як вас звати? – поцікавився Вольф.

– Мене – Судак, – відрекомендувався високий, – мого кореша – Навсіхпарусах.

– І цілі два роки ви жили в цьому кварталі? – спитав Лазулі.

– Так, – потвердив Судак. – Тут так гарно. Ми дуже кохаємося в іграх.

– У кров'янці? – уточнив Вольф, який читав оповідання про моряків.

– У кров'янці й поцупоні, – сказав Навсіхпарусах, який, усе показувало, був невелемовний.

– Ходіть з нами, пограємо разом, – запропонував Судак.

– У кров'янку? – спитав Лазулі.

– Еге, – сказав Судак.

– Ви для нас надто сильні партнери, – сказав Вольф.

– То гарна гра, – сказав Судак. – Ніхто не програє, всі так чи так виграють. До того ж, у винагороду дістаєш як своє, так і те, що вибороли інші.

– Мене майже уговтали, – сказав Вольф. – Бог з ним, з часом. Треба всього скуштувати.

– Часу не існує, – сказав Навсіхпарусах. – Я хочу пити.

Він гукнув різнощицю напоїв, яка підбігла на виклик. У срібних чарках на таці був ананасовий трунок. Дівчина теж випила, і вони розцілювалися з присмоктом.

Вони все йшли та йшли густим жовтим руном, то входячи в туман, то виходячи, цілком розкуті й пронизані струменями життя до самісіньких кісток.

— Ви довго плавали, перш ніж опинилися тут? — спитав Лазулі.

— Ні, ні, ніколи, — відповіли обидва моряки.

Навсіхпарусах додав:

— Ми брешемо.

— Так, — докинув Судак. — Насправді ж ми просто не спинились. Ми говорили «ні, ні, ніколи», бо, як нам здавалось, це квазімелодійно моглоло скласасастися в пісе-е-ньку.

— Ми так і не второпали, де ви побували, — нагадав Лазулі.

— Плавали до Глибоцьких островів, — сказав Судак. — Три дні там стояли.

Вольф і Лазулі подивились на них з повагою.

— Ну, і які вони? — спитав Вольф.

— Глибокі, — відповів Навсіхпарусах.

— Ет, хай їдять його мухи! — вигукнув Лазулі.

Він геть зблід.

— Не варто й згадувати, — сказав Судак. — Усе давно минуло й забулося, ніби нічого й не було. — Він спинився. — Прийшли, ось воно. Ваша правда, це саме тут. А ми за два роки так і не знайшли сюди дороги.

— Як же ви даєте собі раду на морі? — поцікавився Вольф.

– Море буває різне, – сказав Судак. – Немає двох подібних хвиль. А тут усе на один штиб: будинки, будинки... Така нудьга.

Він штовхнув двері, і це дало добрі наслідки.

Усередині було разюче просторо, кахляно й чепуристо. На одній половині сиділи в шкіряних кріслах гравці. З протилежного боку стояли прив'язані голі люди, чоловіки й жінки, кому що до вподоби. Судак і Навсіхпарусах вже дістали свої, позначені особистими ініціалами, духові пукавки для гри в кров'янку. Лазулі теж вибрав дві – собі й Вольфові – разом з коробочкою голок, які лежали на столі.

Судак усівся в крісло, підніс пукавку до рота й дмухнув. Перед ним була дівчина років п'ятнадцяти. Голка вгородилась їй у ліву грудь. На цьому місці виросла жирна краплина крові і скотилась униз.

– Судак у нас збоченець, – сказав Навсіхпарусах. – Він ціляє в груди.

– А ви? – спитав Лазулі.

– Я, до речі, граю тільки з чоловіками, – сказав Навсіхпарусах. – Жінки – це моя любов.

Судак вистрілив уже третю голку. Вона так близько увігналасть до двох попередніх, що почувся скрегіт металу.

– Ти гратимеш? – спитав Вольф у Лазулі. ©
<http://kompas.co.ua>

– А чого ж, – відповів Лазулі.

– А мені перехотілося, – сказав Вольф.

– Може, візьмеш якусь бабусю, – запропонував Лазулі. – Таку, що не шкода... Під око...

– Ні, – сказав Вольф. – Нецікаво.

Навсіхпарусах теж обрав собі ціль, хлопця, всього втиканого залізом, який стояв і байдужно дивився собі під ноги.

Моряк набрав у груди повітря й дмухнув щосили. Вістря голки пронизало шкіру й зникло в паху – аж хлопець підскочив. Підійшов наглядач.

– Ви переграєте, – сказав він Навсіхпарусахові. – Як тепер, по-вашому, я її витягну, всадили з такою силою...

Він схилився над кривавою цятою, видобув з кишені пінцет з хромованої криці і обережно копирснув ранку. Відтак розвів пінцет, і на кахляну підлогу впала блискуча червона голка. Лазулі пойняла нерішучість.

– Дуже хочу спробувати, – пояснив він Вольфові, – але не дуже певен, що це мені так, як і їм, буде до смаку.

Судак уже вистріляв свої десять голок. Руки йому ходили ходором, він як риба хапав ротом повітря. Очі закотились, відкрилися самі білки. Його вдавило в спинку шкіряного крісла і скрутило в судомі.

Лазулі крутнув ручку, що міняла мішені, і знерухомів.

Перед ним стояв чоловік у чорному й печально дивився на нього. Лазулі протер очі.

– Вольфе! – тихо гукнув він. – Ви бачите його?

– Кого? – не зрозумів Вольф.

– Чоловіка переді мною.

Вольф подивився.

І йому все набридло.

І захотілося все кинути й піти.

– У тебе дах поїхав, – сказав він Лазулі.

Тут вони почули якийсь шум. Це знову надто сильно дмухнув Навсіхпарусах і був оштрафований п'ятдесятьма голками в пику. Вид матроса являв собою суцільну рожеву масу. Коли наглядачі тягли його до виходу, він стогнав. Це видовище відвернуло увагу Лазулі від мішені, і він одвів очі. А коли знову подивився на мішень, та опустилась. Лазулі встав.

– Почекайте мене... – пробелькотів він навздогін Вольфові.

Коли вони вийшли на вулицю, весь їхній запал як лизень злизав.

– Навіщо ми пішли з цими моряками? – спитав Лазулі.

– Довкола стільки води. І так мало островів, – зітхнув Вольф.

Вони швидко віддалялись від ігорного кварталу, перед ними виростали чорні брами міста. Подолавши цю перешкоду, обоє опинились у темряві, зітканій з невеселих волокон. Іще година ходу – і вони вдома.

Розділ 21

Ішли вони, не питаючи дороги, ребро до ребра, неначе мали витворити Єву. Лазулі трохи накульгував, і його комбінезон з шовку-сирцю зім'явся. Вольф ступав, похнюпивши голову, й лічив кроки. Не багато так пройшовши, він сказав з надією в голосі:

— А чи не податися нам печерами?

— Та звісно ж! — вигукнув Лазулі. — А то тут не протовпитись.

І справді, їм уже втретє за яких десять хвилин на очі навернувся якийсь доволі підтоптаний чоловік. Вольф простяг убік ліву руку, показуючи, що збирається робити поворот, і вони ввійшли в перший-ліпший будинок.

Це була зовсім зелена споруда, що виросла не більш як на поверх, отже там починалась околиця. Зеленими від моху сходами вони спустилися в льох і дістались головного проходу, що обслуговував усю вулицю. Звідти без особливих пригод проникли в печери. Довелось лише вколошкати сторожа, що, зрештою, було ділом неважким: у того лишився один зуб у роті.

Сторож охороняв вузькі двері під круглим склепінням, за якими були нові сходи, що яскріли розсипами крихітних кристалів. Поодинокі ліхтарі вказували дорогу. Під ногами хрумтіли блискітки-камінці. Внизу сходів приміщення ширшало, а повітря стало гарячим і пульсувало, наче кров у артерії.

Перші двісті-триста метрів ішли мовчки. В деяких місцях стіни печери уривалися, відгалужуючи бічні

коридори, що вели вниз, і в кожному такому коридорі колір самоцвітів мав своє забарвлення. Камінці були різні: бузкові, ясно-зелені, схожі на опали, від молочно-блакитного до помаранчевого, і здавалось, ніби з тих коридорів на вас дивляться котячі очі. В інших переходах світло ледь мерехтіло, і місця скупчення кристалів пульсували, як маленькі мінеральні серця. Вольф і Лазулі не боялися заблукати — у місто виводила центральна галерея. Лише вряди-годи спинялись, щоб помилуватися грою світла в бічних печерах. На поворотах стояли білі кам'яні лави для відпочинку.

Вольф подумав про машину, яка чекала на нього вночі, і спитав себе, коли він знову повернеться до неї.

— По стінках машинної кліті тече якась рідина, — згадав він.

— Ота, що була у вас на обличчі, коли ви спустилися? — спитав Лазулі. — Така чорна й липуча?

— Вона зробилась чорна, коли я спустився, — відповів Вольф. — Там, усередині, вона була червона. Червона й смолиста, як скипіла кров.

— Це не кров, — сказав Лазулі. — Певне, якийсь конденсат...

— Замінити таємницю словом — це створити нову таємницю, ото й тільки, — промовив Вольф. — Так починається і виникає чаклунство.

— Он як? — вигукнув Лазулі. — А та ваша кліть — не чаклунство? Субстрат ветхих галльських забобонів.

— Яких забобонів? — перепитав Вольф.

— Ви такий, як і всі галли. Боїтеся, що небо впаде на землю, і вживаєте запобіжних заходів — ховаєтесь, щоб нічого не бачити, — сказав Лазулі.

— На Бога, зовсім навпаки, — заперечив Вольф. — Мені хочеться знати, що лишилось позаду.

— І як це там може литися та червона рідина? Звідки б їй узятись? — обурився Лазулі. — Найімовірніше, то конденсат. Але, бачу, вас це не обходить. Що ви там уздріли, зсередини? Ви навіть не знайшли часу розповісти мені, — докірливо сказав Лазулі, — а я ж, що не кажіть, починав з вами. Тепер самі бачите, як вам на все начхати.

Вольф змовчав. Лазулі завагався, потім таки сказав:

— У водоспаді головне — падіння, а не вода.

Вольф задер голову.

— Звідти всі речі бачиш такими, якими вони колись були. Ото і всього.

— І тому ви знову хочете туди повернутись? — спитав Лазулі, саркастично посміхнувшись.

— Ніяке це не хотіння, — відказав Вольф. — Це — фатум.

— Пхе!.. — скривився Лазулі. — Ви мене розсмішили.

— Чому в тебе таке ідіотське обличчя, коли ти бачиш Грайвесну? — спитав Вольф, переходячи в наступ. — Може, поясниш мені?

— Ні, не поясню, — сказав Лазулі. — Мені нічого вам пояснювати, тут нема нічого незвичайного.

— Гадаєш, ти знову в формі, чи не так? — вигукнув Вольф. — Бо в тебе все вийшло із закоханкою? І ти думаєш, ніби зможеш повторити це з Грайвесною? Так от, спи спокійно, як тільки ти знову опинишся з нею сам на сам, той твій тип повернеться і все тобі зіпсує.

— Ні, — сказав Лазулі. — Після того, що мені вдалося, він не повернеться.

— А щойно, коли грали в кров'янку, ти хіба його не бачив? — поцікавився Вольф.

— Не бачив, — сказав Лазулі. Він самовпевнено брехав.

— Брешеш, — сказав Вольф. І додав: — Причому — самовпевнено.

— Скоро вже дійдемо? — спитав Лазулі, змінюючи тему, бо все це ставало просто нестерпним.

— Ні, ще добрих півгодини.

— Я хочу побачити танцюючого негра, — сказав Лазулі.

— На дальшому розгалуженні. Ще хвилини дві, — пояснив Вольф. — Гірше не буде, ти маєш рацію. Ця кров'янка — гра для ідіотів.

— Іншим разом зіграємо краще в поцупон, — сказав Лазулі.

Розділ 22

І цієї ж миті вони опинилися в тому місці, з якого було видно танцюючого негра. Нагорі негри більше не танцювали. Раз у раз назбігувався натовп прищелепуватих роззяв, і неграм здалося, що з них насміхаються. Треба було знати, що негри дуже вразливі, і то не без підстав.

Зрештою, що таке біла людина? Це більшою мірою обмаль пігментів, ніж наявність якихось особливих переваг, і тому не зовсім зрозуміло, чому нетяги, які винайшли порох, так звеличили себе над усіма й дозволили собі стромляти носа в царину не менш цікавих розваг, таких, як танці й музика. Тому заради свого спокою неграм не лишилося нічого іншого, як знайти цей закамарок. Печеру охороняв сторож, отже, щоб побачити негра, потрібно було того сторожа вколошкати. Такий акт в очах темношкірих набував сили своєрідного посвідчення: коли вже в тебе таке велике бажання подивитись, значить, маєш право, бо ти довів, що жодні забобони на тебе не діють.

А взагалі, цей негр улаштувався з комфортом. Спеціальна помпа подавала йому знадвору повітря й сонце. Те розгалуження, яке він обрав, було далеко від центрального проходу, мало досить високе склепіння й сяяло гарними хромово-оранжевими кристалами. Тут росли тропічні рослини, що своїми квітками принаджували колібрі й давали майже всі необхідні прянощі. Негрові підігравала музична машина останньої моделі, що могла сама подовгу відтворювати одну й ту саму мелодію. Зранку він репетирував танок

уривками, а ввечері виконував цілком з усіма колінцями.

Коли з'явилися Вольф та Лазулі, негр саме збирався починати танок змії. Цей танок виконується частиною тіла від стегон до пальців ніг без залучення решти. Негр чемно почекав, поки гості підійдуть, і розпочав. Музична машина створювала чарівний акомпанемент, в якому вчувався низький тембр пароплавного ревуна, що без попередження заступив гру баритон-саксофона, коли платівку вже було записано.

Вольф і Лазулі дивились мовчки. Негр виявився напрочуд спритним, він володів більш як п'ятдесятьма способами вихляння колінними суглобами, що чимало навіть для негра.

Потроху-помалу забулись усі прикромці: машина, муніципальна рада, Грайвесна і кров'янка.

— Я не шкодую, що ми вертаємось печерами, — озвався Лазулі.

— Про що ти кажеш! — погодився Вольф. — Коли ще взяти до уваги, що надворі тепер ніч, А тут, бач, іще ясний день.

— Ми могли б переселитися сюди назавжди, — висловив думку Лазулі.

— А робота? — завагався Вольф.

— Ет, знову ця робота! — вигукнув Лазулі. — Скажіть краще, що ви просто хочете повернутись у свою кліть, а робота — це просто зручний привід. Ну, а я теж хочу знати, чи повернеться мій тип.

— Годі вже! — вигукнув Вольф. — Дивись на негра і мовчи. Він не дасть тобі про це думати.

— Звісно, не дасть, — сказав Лазулі. — А як бути з професійною гідністю?

— Іди ти знаєш куди з тією своєю гідністю! — розсердився Вольф.

Негр спинивсь і послав їм широку усмішку. Танок змії добіг краю. Негрове чоло було вкрите рясними краплинами поту, і він утер їх великим картатим носовиком. По тому, не роблячи паузи, розпочав танок страуса. Він не схибив жодного разу, щомить притупував ногою й знаходив якийсь новий ритм.

На кінець своєї хореографічної композиції він знов обдарував їх щедрою усмішкою.

— Ви вже дивитесь дві години, — зауважив він.

Вольф глянув на годинника. І справді.

— Не сердьтеся на нас, — мовив він. — Ми були просто зачаровані.

— Для того все це й робиться, — сказав негр.

Але Вольф підсвідомо відчув, що негр став підозріливим, — отже вони перебрали міри.

Він став прощатись.

— До побачення, — відповів негр і тепер упіймав рухи кульгавого лева.

Перш ніж завернути в головну печеру, Вольф і Лазулі востаннє озирнулись, і було це саме в ту мить, коли негр зображував стрибок газелі з кручі. Вони завернули за ріг і більше його не бачили.

— От чорт! — вигукнув Вольф. — Шкода, що не можна побути довше.

— Ми й так, певне, добряче загаялись, — зауважив Лазулі, й не думаючи надавати ходи.

— Усьому причиною розчарування, — сказав Вольф. — А воно від того, що немає продовження.

— І відчуваєш себе ошуканим, — докинув Лазулі.

— Та якби це й мало продовження, кінець був би той самий, — сказав Вольф.

— Бо ніщо не вічне.

— Ні.

— А я кажу — так.

Це було складне питання, і тому Вольф перевів розмову в інше річище.

— Маємо попереду цілий робочий день, — зронив він, а тоді подумав і додав: — Робота — ось що вічне.

— Ні.

— А я кажу — так.

Цим разом розмову довелось урвати. Вони йшли швидко, до того ж дорога почала братися вгору. І раптом — сходи. Праворуч вартівні струнко стояв дідок-сторож.

— Якого біса ви тут вештаєтесь? — спитав він їх. — Це ви коцнули мого колегу з тамтого боку?

— Не до смерті, — заспокоїв його Лазулі. — Завтра буде на ногах.

— Тим гірше, — сказав старий. — Мушу вам зізнатись, я люблю публіку. Щастя вам, хлопці.

— Якщо ми повернемося, ви нас пропустите? — поцікавився Лазулі.

— Яка може бути мова? — сказав дідок. — Наказ є наказ. Тільки через мій труп.

— Так і зробимо, — пообіцяв Лазулі. — До скорого.

Надворі все було в блідо-сірих контурах. Знявся вітер, невдовзі мало світати. Проходячи повз машину, Вольф спинився.

— Іди сам, — сказав він Лазулі. — Я вертаюся туди.

Лазулі, не озвавшись ні словом, пішов далі. Вольф відчинив шафу й заходився споряджатись. Він тихо щось проказував самими губами. Вбравшись, опустив важіль, і двері відчинилися. Він увійшов у кліть, і сірі двері лунко клацнули за його спиною.

Розділ 23

Цього разу Вольф натис указівним пальцем на максимальну швидкість, і час збіг непомітно. Коли свідомість проясніла, він знову побачив себе на виході з широкої алеї, на тому самому місці, де розлучився з паном Бісером.

Була та сама сіро-жовта земля з каштанами й опалим листям. Тільки румовище й зарості чагарника були безлюдні. Побачив Вольф і поворот, який належало пройти, і без вагань подавсь уперед.

Він одразу ж відчув різку зміну декорацій, хоч на розрив чи порушення певної спадковості не було й натяку. Тепер перед ним лежала доволі похмура й крута брукована вулиця. Праворуч вона починалася великим сірим будинком, обсадженим кулястими липами. Ліворуч тягся темний мур, уतिकаний скляними скалками. Над усім панувала мертва тиша. Скрадаючись, Вольф пішов уздовж муру. За півсотні метрів натрапив на двері з прочиненим віконцем. Вольф штовхнув їх і сміливо переступив поріг. Щось коротко дзеленькнуло – і знову стало тихо. Він стояв у просторому квадратному дворі, що скидався на подвір'я ліцею. Це місце він уже десь бачив. Сонце почало сідати. У дальшому кутку, там, де колись була контора наглядача, мерехтів жовтий вогник. Майданчик був чистий, добре доглянутий. На широкому черепичному дасі порипував флюгер.

Вольф подався на світло. Підійшовши досить близько, він побачив за скляними дверима чоловіка, який сидів біля столика й ніби на когось чекав. Вольф

постукав і ввійшов. Чоловік витяг з кишені сірого лейбика годинник і підніс до очей; годинник був круглий, у сталевому корпусі.

— Ви спізналися на п'ять хвилин, — промовив наглядач.

— Перепрошую, — сказав Вольф.

Контора мала сумний класичний вигляд. Пахло чорнилом і дезинфекцією. На столику, там, де чоловік поклав свої руки, лежала невеличка прямокутна табличка, а на ній чорними літерами викарбувано: «Пан Опік».

— Сідайте, — сказав наглядач.

Вольф сів і подивився на нього. Перед паном Опіком лежала розгорнута картонна тека з паперами різного формату. Був він років сорока п'яти, сухорлявий, з тугою жовтою шкірою на щелепах і гострим носом, похнюпленим донизу. З-під поїдених міллю брів дивились недовірливі очі, витоптане колом волосся на шпакуватій голові позначало місце капелюха, якого чоловік здіймав рідко.

— З моїм колегою паном Бісером ви вже зустрічались, — почав пан Опік.

— Так, добродію, — сказав Вольф. — Леон Авель Бісер.

— Дотримуючи плану, тепер мушу я розпитати вас про працю в школі та ваші інститутські студії, — мовив пан Опік.

— Я готовий, добродію, — відгукнувся Вольф.

— Мені дуже прикро, — докинув пан Опік, — що моєму колезі абатові Шкваро доведеться вертатися з вами назад. Справді ж бо, ваші взаємини з релігією

були нетривалі, тоді як у тенета навчання ви потрапили на довгі шістнадцять років.

Вольф кивнув головою.

– Зараз ви підете від мене внутрішнім переходом і дійдете до третього коридора. Там неважко буде знайти абата Шкваро, якому ви й віддасте цього квитка. Потім знову повернетесь до мене.

– Гаразд, – погодився Вольф.

Пан Опік заповнив бланк і простяг Вольфові.

– Таким чином ми обидва матимемо час зібратися з думками. Отже, переходом до третього коридора.

Вольф устав, віддав честь і вийшов.

На серці ніби щось гнітило. Лункий перехід з дугастою стелею дивився вікнами на внутрішнє подвір'я, на сумовитий садок з алеями, жорствою і карликовими букшпанами. На посохлих клумбах, ледь порослих жалюгідною травичкою, їжачились мертві трояндові кущі. Вольфові кроки помножувались луною між стін, і йому здавалось, ніби він біжить, як біг колись, спізнюючись на уроки, а потім прослизає через комірчину консьєржки, бо великі ворота, закуті в глухі залізні листи, вже зачинено. На зернистий цементовий майданчик опускались перпендикуляри колон, що підтримували напівкруглу арку з білого черепашника. Арка потерпіла від часу найбільше. На протилежному боці в прочинені двері було видно порожні класи з партами, що уступами підіймалися вгору. Вряди-годи в поле зору потрапляла пряма й сувора чорна дошка або кафедра на зачовганому помості.

Коло третього відгалуження коридора Вольф умить засік білу емальовану табличку: «Катехізис». Він

нерішуче постукав і ввійшов. Це був клас, звичайнісінький шкільний клас, без столів, з простими грубо рубленими лавами та лампами під полив'яними абажурами на довгих шнурах. Півтора метра стіни, пофарбованої в коричневий колір, що вище вироджувався в сірий брудний відтінок. На всьому лежав грубий шар пилюки. З-за столу на Вольфа дивився худезний благовидий абат Шкваро. Він мав борідку клинцем і сутану доброго крою. На столі лежав тоненький портфельчик з чорної шкіри. Вольф без подиву постеріг у його руках те саме досьє, яке кілька хвилин тому тримав пан Опік.

Він подав абатові свій квиток.

– Вітаю вас, сину мій, – озвався абат перший.

– Добридень, отче, – відповів Вольф. – Я від пана Опіка...

– Знаю-знаю, – сказав абат Шкваро.

– Ви кудись поспішаєте? – спитав Вольф. – Я можу піти.

– Ну що ви, що ви, – заспокоїв його абат, – маю силу часу.

Його гречний утомлений голос оглушив Вольфа, як звук розбитої тарілки.

– Отже... – почав абат Шкваро, – стосовно мого предмета... Ну добре, ви ні в що не вірите, правда?.. Тоді скажіть мені таке... Коли ви перестали вірувати? На це неважко відповісти, еге ж?

– Та неважко, – кивнув головою Вольф.

– Ви сідайте, сідайте, – запросив абат. – Онде візьміть собі стільця... Не кваптеся, не хвилюйтесь...

— Було б через що хвилюватись... — сказав Вольф утомлено.

— Вам нецікаве моє запитання?

— Ні-ні, що ви! — вигукнув Вольф. — Тільки дуже просте, ото й тільки.

— Не таке просте, як вам здається... подумайте ще...

— Надто рано беретеся до малечі, — сказав Вольф. — Ви їх вербуєте в тому віці, коли вони вірять у дива й хочуть бодай одне з них побачити навіч. Але див нема, і на цьому все закінчується.

— Ви були не такий, — зауважив абат Шкваро. — Подібне міг би сказати хтось інший, але не ви. Ви зараз відповіли так, аби не заходити з собою в суперечність, я розумію... а поза тим, ваш випадок, коли не помиляюсь, дещо відмінний... атож, дещо відмінний.

— Ну знаєте! — обурився Вольф. — Якщо ви так добре поінформовані про мою особу, чого ж вам ще треба?

— Ваша правда, — погодився абат Шкваро, — мені нічого не треба. Це треба лише вам... лише вам...

Вольф присунув собі стільця й сів.

— Катехізис у нас викладав такий же абат, як і ви. Його звали Лисохвіст де Коленкур з Рож-Бізона.

— Шкваро — моє неповне ім'я, — люб'язно повідомив абат. — Я теж маю дворянську приставку до свого прізвища...

— Так ось, не всі діти були рівні в його очах, — провадив Вольф. — Більше його цікавили ті, що краще вбрані, а також їхні мами.

– Усе це не може стати визначальним мотивом для втрати віри, – примирливо зауважив абат Шкваро.

– У день свого першого причастя я палко вірив у Бога, – сказав Вольф. – Мало не зомлів у церкві. Думав, так хоче Ісус. А насправді так подіяло тригодинне очікування в задушному приміщенні. До того ж я був голодний як вовк.

Абат Шкваро засміявся:

– Ви до релігії по-дитячому злопам'ятний.

– Релігія ваша дитяча, – віддав йому Вольф.

– Не вам про це судити, – парирував абат Шкваро.

– Я не вірю в Бога, – Вольф кілька хвилин помовчав, тоді додав: – Бог – ворог продуктивності.

– Продуктивність – ворог людини, – відказав на це абат Шкваро.

– Людського тіла... – виправив його Вольф.

Абат посміхнувся.

– Початок нашої з вами розмови невдалий... Ми збилися на манівці, ви не відповідаєте на моє запитання... Ну що ж...

– Мене розчарували форми, якими користується релігія, – сказав Вольф. – Надто все дешево. Усе оте блазнювання, пісеньки, костюмчики... Що католицизм, що мюзик-хол – жодної різниці.

– Спробуйте відтворити свій умонастрій двадцятилітньої давнини, – попрохав абат Шкваро. – Не соромтесь. На те тут я, щоб вам допомагати. Немає значення, хто я – священик чи хтось інший. Думка про мюзик-хол теж дуже важлива.

– Тут не буває аргументів ні за, ні проти. Людина або вірить, або ні. Мені завжди було ніяково входити

до церкви. Ніяково було дивитись, як чоловіки, ровесники мого батька, колінкували перед маленькою шафкою. Мені ставало соромно за них і за свого батька. Таких священиків, про яких ото пишуть усякі неподобства в педерастичних книжечках, я не зустрічав, жодної несправедливості з їхнього боку не зазнав – та й навряд чи розпізнав би її, – і все одно, в присутності святого отця мені було ніяково. Може, через сутану...

– Може, коли ви промовляли: «Зрікаюся сатани з його помпами й чорними діяннями»? – спитав абат Шкваро, намагаючись допомогти Вольфові.

– Тоді я думав про помпу... атож, здається, думав... про зелену помпу з флюгером-розприскувачем, що стояла в сусідів у садку. Знаєте, я ж тільки по верхах нахапався катехізису, не міг піднесено плекати в собі віру так, як мене було виплекано. Це було чистісіньке лукавство, аби лиш тобі подарували золотого годинника і не чинили перешкод з одруженням.

– Хто ж вас примушував вінчатись у церкві? – спитав абат Шкваро.

– Людям це подобається, – сказав Вольф. – Молода у вінчальній сукні, ну, і... та що там, усього не розповіси, забув уже. Ніколи й не згадував.

– Хочете подивитися на фотографію Господа Бога? – запропонував абат Шкваро. – Справжнє фото.

Вольф звів очі на абата. Святий отець не жартував. Був увесь як на долоні – уважний, запопадливий, нетерплячий.

– Де б це ви могли її взяти! – сказав Вольф.

Абат Шкваро сягнув рукою до внутрішньої кишені сутани й видобув гарненьке портмоне з крокодилової шкіри каштанового кольору.

— Тут у мене є одна чудова серія... — сказав він, витяг три знімки і простяг Вольфові. Вольф недбало кинув на них оком.

— Так я й думав, — промовив він. — Друзяка Ганар. Він завжди грав Боженьку в шкільних виставах та під час перерв.

— Отож-бо! — вигукнув абат Шкваро. — Хто б міг подумати, Ганар! Він же був ледар. Валяка. Ганар. І сам Господь Бог. Хто б міг подумати? А погляньте ось на цю, в профіль. Вона чіткіша. Впізнаєте?

— Впізнаю, — сказав Вольф. — Коло носа ще мав таку жирну родимку. Було, на уроці приробить їй крильця з лапками, а всі думають — муха сіла. Ганар... бідолашний друзяка...

— Не треба його жаліти, — сказав Шкваро. — Він чудово влаштувався. Просто чудово.

Вольф зітхнув.

— Далі нікуди.

Абат вклав фото до портмоне. У сусідньому відділку лежала маленька прямокутна картка, і він простяг її Вольфові.

— Беріть, синку, — промовив абат. — Загалом відповідали ви незле. І за це висока оцінка. Коли наберете таких десять, я дам вам малюночок. Гарнесенький малюночок.

Вольф отетеріло позирнув на святого отця й покрутив головою.

— Неправда, — сказав він. — Ви не такий. Не такий терпимий. Усе це тільки машкара. Підривна діяльність. Пропаганда. Художній свист.

— Та ні ж бо, ні, — почав запевняти його абат, — ви помиляєтесь. Ми дуже терпимі.

— Розкажуйте-розкажуйте. Хто ще може бути терпиміший за атеїста?

— Покійник, — недбало кинув абат Шкваро, закладаючи портмоне до кишені. — Ну що ж, дякую вам, красно дякую. Хто там далі?

— До побачення, — сказав Вольф.

— Дорогу знайдете? — спитав абат Шкваро, але відповіді не дочекався.

Розділ 24

Бо Вольф уже вийшов. Тепер він про все це думав. Про те, чого при абаті не можна було й згадувати... Про довге клякання в темному приділі, яке завдавало такої муки і яке він усе ж з приємністю воскресив у пам'яті. Про саму каплицю, прохолодну й трохи таємничу. Одразу праворуч від входу була висповідальня. Він пам'ятав свою першу сповідь — плутану, повну загальників, як і всі наступні, і голос священика за ґратками віконця, голос, що здавався відмінним від того, яким панотець звичайно розмовляв, — таємничий, трохи приглушений, рівніший, так ніби сама роль сповідника підносила його над власним саном, чи то сан — над сповідником, надаючи йому вишуканої здатності прощення, безмежного розуміння й спроможності успішно розрізняти добро й зло. Найпотішнішою була процесія перед першим причастям: озброєний дерев'яним торохкальцем, святий отець муштрував їх, як маленьких солдатів, аби в урочистий день усе минуло гладесенько-рівнесенько. Каплиця втратила свою владу над ними й стала ріднішою — щось на взірць змови утворилося між прадавнім камінням і школярами, які, поділені на групи, вправлялися виладнуватись у два ряди по праву й ліву руч від центрального проходу, розсипатися й шикуватись у щільнішу колону, проходити центральним нефом до сходин і, розділившись на два симетричні ряди, приймати облатку з рук отця-настоятеля та вікарія, який того дня мав йому допомагати. «Вікарій чи не вікарій подасть мені

облатку?» – перепитував себе Вольф і прораховував багатоходові комбінації, внаслідок яких він вирішальної миті стане на місце свого товариша і причаститься від того, від кого належить, бо якщо переплутає, його поб'є грім чи схопить лукавий і забере, на віки вічні. А ще вони вивчали церковні гімни, і приділ повнився голосами лагідних божих ягнят, звуками слави, надії та опори! А нині Вольф із подивом подумав, наскільки ж усі ці слова любові й поклоніння нічого не важили, наскільки обмежувались лише своїм звуковим призначенням в устах дітей, у його власних устах. Тоді так цікаво було приймати це перше своє причастя, стояти навпроти молодших за тебе з відчуттям, що ти ступив соціальною драбиною на сходинку вгору, що тебе підвищено в званні. Коли ж стояв віч-на-віч зі старшими, складалося враження, що ти вже впритул наблизився до них і можеш поводитися з ними як рівний з рівними.

А ще була пов'язка на рукаві, блакитний костюмчик, крохмальний комірець, лаковані черевички, тож хай там як, а він не забуде цього піднесеного завітчаного дня, капліці, повної людей, запаху ладану й тисячі племінців свічок. А ще змішаних почуттів присутності на виставі й доторку до великої таємниці, бажання напоумлювати людей своєю побожністю та боязнь проковтнути облатку, никання між двома думками («якби він був насправді» і «він є»), а потім повернення додому з набитим животом і гірким усвідомленням, що на тебе надіто шори.

Від усього цього zostалися позолочені іконки, виміняні в приятелів, костюм, який він зносив,

крохмальний комірць, що більш ніколи не знадобився, а ще гарний золотий годинник, без жалю проданий пізніше, в добу безгрошів'я. Ще був у нього требник – дарунок побожної кухні; його він ніяк не міг викинути, бо надто гарненька палітурка, а куди притаковити – так і не придумав. Недолуге розчарування... дешева комедія... тиха досада, що так і не второпав, чи то насправді була коротка з'ява Ісуса – чи мана, викликана спекою, пахощами, раннім уставанням, а може, комірцем, що так муляв шию.

Порожнеча. Марна лічба.

Вольф знов опинився перед дверима кімнати пана Опіка, а невдовзі – й перед самим паном. Потер лоба й сів.

– Склали? – спитав пан Опік.

– Склав, – сказав Вольф. – Безрезультатно.

– Як це? – не зрозумів пан Опік.

– Яюсь не клеїться, – сказав Вольф. – виходить суцільна брехня.

– Ну, а пізніше? – спитав пан Опік. – Ви ж самі собі в усьому признались, і це головне.

– Ви гадаєте? – спитав Вольф. – Гаразд, хай і так. Принаймні цей номер ми можемо викреслити з програми. Це річ незмістовна. Нематеріальна.

– Саме тому я й попросив вас спершу піти до нього, – пояснив пан Опік. – Щоб, не зволікаючи, усунути таке маловагоме питання.

– Украй маловагоме, – відгукнувся Вольф. – Ніколи цим не переймався.

– Атож-атож, – промурмотів пан Опік, – але так буде повніше.

— Господь Бог виявився Ганаром, одним з моїх однокласників, — пояснив Вольф. — Я бачив його фотокартку. Це ставить предмет на належне йому місце. Власне кажучи, розмова була марною.

— А тепер, — сказав пан Опік, — поговорімо серйозно.

— Це тягнеться вже стільки років, — сказав Вольф. — Усе переплуталось. Треба розкласти по поличках.

Розділ 25

— Найголовніше питання, яке треба визначити: на якому етапі навчання у вас з'явилася відраза до життя, — проказав пан Опік, чітко вимовляючи кожне слово. — Адже це й тільки це привело вас сюди.

— Десь так, — сказав Вольф. — Тобто, чому я розчарувався в житті.

— Але передовсім треба знати, якою була ваша частка доброї волі в тому навчанні.

Вольф дуже добре пам'ятав, як сам охоче ходив на заняття. Про це він і розповів панові Опіку.

— Та заради правди, гадаю, не зайве буде сказати, що й не бажаючи цього, я однаково опинився б там, — додав він.

— Ви певні цього? — спитав пан Опік.

— Наука давалася мені легко, — пояснив Вольф, — до того ж, ніде правди діти, я хотів мати підручники, ручки, ранець, папір. А ще зважте й на те, що мої батьки не збиралися тримати мене під замком.

— Можна було зацікавитися чимось іншим, — сказав пан Опік. — Музикою. Малюванням.

— Ні, — сказав Вольф.

Він сягнув неуважливим поглядом по кімнаті. На припалій пилі картотеці стояло давнє гіпсове погруддя, якому чиясь невміла рука домалювала вусики.

— Мій батько полишив навчання в досить юному віці, — знову вдався до пояснень Вольф. — Його кошти давали змогу обійтись і без навчання. Що ж до мене, то

він дуже наполягав, щоб я здобув освіту. Отже, й щоб пішов учитися.

— Одне слово, вас записали до ліцею, — сказав пан Опік.

— Я хотів мати за приятелів своїх перевесників, — провадив Вольф. — Це теж чимало важить.

— І все пішло як по маслу? — спитав пан Опік.

— Так, певною мірою... — відповів Вольф. — Почали якнайкраще розвиватись мої нахили, які вже тоді багато важили в моєму дитячому житті. Хочу, щоб ви зрозуміли. З одного боку ліцей дав мені свободу, оскільки я дістав змогу споглядати людей, чиї звички й уподобання сягали корінням у власне оточення й не збігалися з правилами поведінки оточення мого. Рикошетом це змусило мене зректись усеїдності й обрати серед багатьох нахилів найпридатніші на шляху перетворення в особистість.

— Може бути й так, — мовив пан Опік.

— Та водночас, — вів далі Вольф, — ліцей посилив такі мої характерні риси, про які я казав панові Бісеру: потяг до героїства, з одного боку, й суто фізичні лінощі — із другого, ну, і як наслідок, оскільки я не зміг цілковито віддатися ні тому, ні тому, — неминуче розчарування.

— Саме потяг до героїства й спонукав вас змагатися за перше місце, — сказав пан Опік.

— Зате лінощі позбавляли мене змоги посідати його постійно.

— Так у житті встановлюється рівновага, — сказав пан Опік. — Що ж тут поганого?

— Це нестійка рівновага, — заперечив Вольф. — Рівновага, яка вимотує жили. Мені більше пасувала б система, де рівнодійною всіх сил є нуль.

— Що може бути стабільнішого за... — почав був пан Опік, але, якось дивно позирнувши на Вольфа, не доказав.

— Моє лицемірство день у день зростало, — й бровою не зморгнувши, провадив той, — але воно було не з того розбору, що його треба приховувати: лицемірство поширювалось тільки на навчання. Я мав щастя народитися кмітливим хлопцем і, працюючи, тільки вдавав, ніби працюю, а насправді майже не витрачав сил. Але ви знаєте — здібних не дуже люблять.

— А вам хотілося, щоб вас любили? — спитав пан Опік ніби між іншим.

Вольф зблід, обличчя його замкнулось.

— Це ми обминаємо, — мовив він. — Розбираємо ж тільки навчання.

— Тоді поговорімо про навчання, — сказав пан Опік.

— Ви запитуйте, а я відповідатиму, — запропонував Вольф.

— Яким чином освіта вплинула на ваше формування? — відразу ж почав пан Опік. — Тільки прошу вас, не обмежуйтеся спогадами дитинства. Що стало наслідком усієї цієї роботи? Бо ж з вашого боку була певна робота, не обійшлося, мабуть, і без певної старанності, оскільки регулярність правил одразу ж дається взнаки, надто ж коли ця регулярність триває досить довго.

— Досить довго... — проказав за ним Вольф. — Яка голгофа! Шістнадцять років... шістнадцять років

протирати куприком мулькі лави... шістнадцять років крутійства й порядності впереміж. Шістнадцять років нудьги – і що в пам'яті? Порізнені, не варті уваги образи... Запах нових підручників у перші дні нового навчального року, листочки на уроках малювання, клубок у горлі від вигляду препаратів жаби на практичних заняттях і дух формаліну, а ще останні дні навчального року, коли несподівано помічаєш, що вчителі такі ж, як і всі, люди, бо теж збираються на канікули, а ряди учнів порідшали, А смертельний страх напередодні іспитів, причина якого мені й досі невідома... «Регулярність правил» – ось чим усе це обмежувалось. А чи знаєте ви, як це огидно – накидати дитині регулярність правил, що тягтиметься потім цілих шістнадцять років? Час піддається деформації, пане Опіку. Справжній час – не накручувана іграшка, яка точно відбиває години, справжній час суб'єктивний... Його носять у собі... Спробуйте прокидатися щоранку о сьомій, обідати опівдні, вклатися спати о восьмій – і ніколи не побачите ні справжньої ночі... ні того моря, яке під час відпливу на якусь мить завмирає, а потім знову наступає на берег, ніч із днем зливаються, перемішуються і здіймаються пінявими хвилями, мов річка, що зустрічається з океаном. У мене вкрали шістнадцять років ночей, пане Опіку. В шостому класі мені товкмачили, що єдиним моїм поступом буде перехід у сьомий... у випускному – іспити на бакалавра... тоді далі... Ви не повірите, пане Опіку, але я був переконаний, що маю мету... А мети не було... Я ніби йшов безконечним коридором у ланцюжку бовдурів, а попереду й позаду такі ж дурні.

Життя загортають у гербову цидулу, як гіркі ліки заливають глазур'ю, аби приємніше їх ковтати... але, розумієте, пане Опіку, тільки тепер я збагнув, що люблю справжній смак життя.

Пан Опік залишив ці слова поза увагою. Він сплів пальці й сильно хруснув суглобами; неприємний звук — подумки відзначив Вольф.

— Саме тому я грав не за правилами, — докинув Вольф. — Я шахрував... аби здаватися таким собі мислителем у клітці, а мене оточували істоти пасивні... І вийшов я з клітки разом з ними, ані хвилиною раніше. Вони могли думати що завгодно — що я скорився, став таким, як і вони, — хай думають, казав я собі. А сам увесь цей час жив у іншому світі... віддавався лінощам, і думки мої були далеко.

— Послухайте, я не бачу тут ніякого шахрування, — зауважив пан Опік. — Як ви вже там лінувалися — не знаю, тільки чомусь дійшли до випускних іспитів з відзнакою. З того, що ви там думали про щось інше, ще не впливає факту вашої вини.

— Навчання мене виснажило, пане Опіку. Я ненавиджу ті роки, — сказав Вольф. — Ненавиджу спрацьовані речі. — Він ляснув долонею по столі. — Хоч би й оцей старий стіл... Протягом усього навчання тебе супроводжують отакі речі. Старі, обшарпані, запорошені. Фарба на стінах шолушиться струпом. Припалі пилом, обсиджені мухами плафони. Залиті чорнилом, порізані ножами парти. Засклені стелажі з поїденими міллю опудалами птахів. Смердючі кабінети хімії, сіренькі затхлі спортзали, гори жужелю на шкільному подвір'ї. І старі здитинілі викладачі.

Абсолютні маразматики. Школа маразматиків. Це називається освітою... І все розкладається, все пожирає проказа. І під зношеною поверхнею проступає гнилизна.

Пан Опік насупивсь, його ніс узявся невдоволеними зморшками.

— Ми теж зношуємося, — сказав він.

— Так, безперечно, — відгукнувся Вольф, — тільки трішки не в такий спосіб. Ми розшаровуємось... старіємо зсередини. Це не так ріже очі.

— Старіння не гандж, — зауважив пан Опік.

— Не гандж, — погодився Вольф. — Але, мабуть, соромно почувати себе зношеним.

— Усі приходимо до цього, — сказав пан Опік.

— Не страшно, коли ти вже пожив. Але ж не починати з цього! Ось я проти чого, — сказав Вольф. — Розумієте, пане Опіку, я дивлюсь на речі просто: поки є клапчик землі з чистим повітрям, ясним сонцем і зеленою травою, тебе завжди туди вабитиме. Надто замолоду.

— Повернімось до нашої розмови, — запропонував пан Опік.

— Ми весь час говоримо про те саме, — сказав Вольф.

— Невже після навчання у вас не лишилося нічого, що ви могли б зарахувати до свого активу?

— Ох, добродію, — зітхнув Вольф, — даремно ви про це спитали...

— Не розумію... — здивувався пан Опік. — Кому-кому, а мені однаковісінько.

Вольф звів на нього очі, і в погляді його знову промайнула тінь розчарування.

– Атож, звісно... Перепрошую... – сказав він.

– А проте, я мушу це знати, – наполягав пан Опік.

Вольф кивнув головою й закусив нижню губу.

– Неможливо в житті, що складається з різних етапів, – почав він, – прожити безкарно, не спокусившись на примарно-ласу подобу порядку. А спокусившись, нічого не може бути природнішим, як поширити цей порядок на все, що тебе оточує...

– Цілком справедливо, – підхопив пан Опік, – хоча ці два твердження насправді характерні тільки для вашої ментальності й аж ніяк не для всіх. Але припустімо.

– Я звинувачую своїх учителів, – провадив Вольф, – у тому, що вони спрямуванням своїх уроків, своїми книжками переконали мене в тому, ніби світ може бути незмінним. У тому, що вони на певному етапі заморозили плин моєї думки (коли саме це зробити, до речі, визначалося між ними, не без протиріч) і примусили мене повірити в те, що десь та колись може існувати ідеальний устрій.

– Ну гаразд, а вам не здавалося, що віра дає надію?

– Коли бачиш, що ти до цього не доживеш і цю радість треба лишити поколінням далеким, мов чужі галактики, надія випадає в осад у вигляді розпачу десь глибоко в тобі, як ото сірчана кислота випадає солями барію. Я сказав так, аби не збиватися зі шкільної ноти. Щодо осаду солей барію, то він – білий.

– Знаю, знаю, – закивав пан Опік. – Не розпорошуйтеся на незначущі коментарі.

Вольф сердито глипнув на нього.

— Крапка, — сказав він. — Я задосить вам усього наговорив. Як хочете, так і розплутуйте.

Пан Опік насупив брови й затарабанив пальцями по столі.

— Шістнадцять років життя, — промовив він. — Чималенько ж ви про них наговорили. Так ось що вони для вас важать. Ви вельми недооцінюєте їх.

— Пане Опіку, — знову почав Вольф, карбуючи слова, — послухайте, що я вам скажу. Послухайте уважно. Ваше навчання — це просто посміх. Це найлегша у світі річ. Людям з покоління в покоління втовкмачують, ніби інженер або вчений — це еліта суспільства. І мені стає смішно: ніхто не ловиться на такий гачок, окрім тих-таки кандидатів в еліту. Набагато важче, пане Опіку, навчитися боксу, ніж математики. Якби навпаки, то в школах було б найбільше класів боксу. Зробитися добрим плавцем куди складніше, ніж навчитися французького письма. Інакше тренерів плавання було б більше, ніж викладачів французької. Кожен може стати бакалавром, пане Опіку, — зрештою, тими бакалаврами вже можна греблі гатити, — а назвіть мені з-поміж Них бодай одного, що може взяти участь у змаганнях з десятиборства. Я ненавиджу своє навчання через те, що дуже багато є йолопів, які вміють читати, а подивіться, як вони видирають один в одного спортивні журнали й кричать на стадіонах «Слава!». Вже краще було б навчитися правильно кохатись, а не маринуватися до отупіння над підручниками з історії.

Пан Опік сором'язливо підвів руку.

– На цю тему вам ставитиме запитання інший. Ще раз прошу – не відхиляйтеся від предмета розмови.

– Кохання – такий самий вид спорту, занедбаний не менш за інші, – сказав Вольф.

– Можливо, – відповів пан Опік. – Але про це матимете окрему розмову.

– Гаразд, – мовив Вольф. – Тепер ви знаєте, якої я думки про ваше навчання. Про ваш маразм. Про вашу пропаганду. Про книжки. Про смердючі класи і ледарів-солодіїв. Про туалети, забиті лайном, про цих підробних галабурдників, про ваших позеленілих очкариків – студентів педагогічного інституту, про задавак-політехніків, про урядовців, захряслих у міщанстві, про медиків-крадіїв, про ваших нечистих на руку суддів... хай йому біс... розкажіть мені хоч про один чесний бій боксерів... зрештою, там теж шахрайство, та все ж дістаєш бодай якусь Полегкість.

– Полегкість не від боксу як такого, а від моменту протистояння, – сказав пан Опік. – Якби всі учні були боксерами, на руках носили б переможців щорічних граматичних олімпіад.

– Можливо, – сказав Вольф, – але вибір спинили на пропаганді інтелектуальної культури. Тим краще для фізичної... А тепер мене б цілком влаштувало, якби мені дали спокій.

Він обійняв голову руками й з хвилину не дивився на пана Опіка. А коли знову звів очі, той зник, а сам Вольф опинився на золотому піску приморського пляжу. Світло начебто линуло звідусюди, за спиною вчувався бентежливий шум хвиль. Вольф обернувся – метрів за сто від нього було море, синє, тепле й

ефірне, – і він відчув, як серце йому виповнює радість. Він роззувся, скинув шкіряну куртку та шолом і побіг назустріч блискучим торочкам піни, що облямовувала блакитну габу. Але раптом усе перемішалось і розтануло. І знову вир, знов порожнеча й крижаний холод кліті.

Розділ 26

Вольф сидів у своєму кабінеті і дослухався. Нагорі неспокійно ходив по кімнаті Лазулі. Десять поряд за стіною поралася Ліль. Вольф знав, що вигляд у нього жахливий, — часта зміна обстанови за такий короткий час висотала його, висушила мізки; лишилася тільки велика втома, тільки сталава кліть. Сам наслідок його замаху на спогади тепер здавався доволі сумнівним.

В стані такого внутрішнього розладу він і пішов по кімнатах шукати Ліль. Та клячала на кухні перед сенаторовою будою. Дивилася на пса й умивалася слізьми.

— Що тут діється? — спитав Вольф.

У сенатора на лапах спав ойлень. Сам сенатор, розпустивши рюми, наспівував уривки якихсь нерозбірливих пісень, і погляд у нього був каламутний.

— Наш сенатор... — почала була Ліль, і голос її затремтів.

— Що сталося? — спитав Вольф.

— Я не знаю, — відказала Ліль. — Верзе якусь нісенітницю, а питаєш — мовчить.

— Але вигляд у нього задоволений, — зауважив Вольф. — Він співає.

— Він, здається, здитинів, — промурмотіла Ліль.

Сенатор поворушив хвостом, і в його погляді зблиснула тінь тьми.

— Точно! — вигукнув він. — Я здитинів. І хочу таким лишитись. — Сказав — і повернувся до своїх жахливих співів.

— Усе природно, — сказав Вольф. — Просто це старість.

— Він такий радий, що має цього ойленя, — промовила Ліль мало не плачучи.

— Бути задоволеним і здитиніти — це майже одне й те саме, — сказав Вольф. — Коли тобі вже нічого не хочеться, значить, ти впав у маразм.

— Ой, бідолашний наш сенатор! — скрикнула Ліль.

— Існує, завваж, два способи позбутися всіх бажань. Це або мати все, чого хотів, або розчаруватися, бо нічого не маєш.

— Але ж він не лишиться таким назавжди! — запротестувала Ліль.

— Він же сказав, що лишиться, — мовив Вольф. — Сенатор тепер на вершині блаженства: він запопав те, чого прагнув. Хоч мені здається, що це, зрештою, завжди відбувається несвідомо.

— Він мене доконає! — вигукнула Ліль.

Сенатор удався до останньої спроби:

— Послухайте, востаннє в мене з'являється проблиск здорового глузду. Я задоволений, розумієте? Щодо себе, то вже не маю ніякого бажання нічого розуміти. Це задоволення цілковите, а отже, вегетативне, — такі мої останні вам слова. Я поновлюю зв'язок... повертаюся до витоків... від тієї миті, як я ожив і позбувся всіх бажань, мені не потрібний більше розум. А ще додам, що з цього мені треба було й починати. — Він смачно облизавсь і видав звук з протилежного кінця. — Я функціоную, — сказав він. — Усе інше — то чистий сміх. Тепер я повертаюсь до колишнього свого життя. Я вас дуже люблю, та,

мабуть, і далі розумітиму вас, але не зроню більше ні слова. Я маю свого ойленя. Знайдіть і ви свого.

Ліль висякалась і погладила сенатора. Той крутнув хвостом і, поклавши морду ойленеві на шию, заснув.

— Ну, а якщо ойленів на всіх не вистачить? — спитав Вольф і допоміг Ліль підвестись.

— Не можу повірити, — проказала вона.

— Ліль, — мовив Вольф, — я так тебе люблю, чому ж я не щасливий, як сенатор?

— Бо я надто мала, — сказала Ліль, горнучись до нього. — Або ти інакше дивишся на життя. Сприймаєш його не так, як усі.

Вони вийшли до вітальні й сіли на широкій канапі.

— Я майже все перепробував, і нема нічого, що б мені хотілося зробити ще раз, — зітхнув Вольф.

— Навіть мене поцілувати? — спитала Ліль.

— Навпаки, цього я хочу, — сказав і зробив він.

— А твоя чортопхайка? — спитала Ліль.

— Я боюсь її, — прошепотів Вольф. — Там так усе згадується... — Він відчув неприємну судому в карку. — Машина — для того, щоб усе забути. Але спершу треба про все згадати, — провадив він. — Нічого не минаючи. Навіть найменшої дрібниці. Але водночас не відчувати того, чого колись зазнав.

— Це неприємно?

— Це просто згубно, тарганити за собою весь колишній багаж, — сказав Вольф.

— І мене не хочеш брати? — спитала Ліль.

— Ти гарна, ти люба, я кохаю тебе, — відповів Вольф. — Але я зневірився.

— Зневірився? — перепитала Ліль.

— Усе одне й те саме, — махнув рукою Вольф. — Шпок, машина, закоханки, робота, музика, життя, такі ж, як я, люди...

— А я? — спитала Ліль.

— І ти. Ти — це ти, але як залізити в чужу шкуру? Буде вже двоє. А ти довершена, тобі й так забагато. Кожен має право на особисте існування, тому нехай ти вже будеш не такою, як я...

— Залізь у мою шкуру, — попросила Ліль. — Я буду така щаслива — тільки ти та я.

— Неможливо, — сказав Вольф. — Не можна залізити в шкуру іншого, не забивши його й не оббілувавши.

— Оббілуй мене, — погодилась Ліль.

— І тоді я не матиму тебе, — сказав Вольф. — Тоді знову буду в чужій шкурі.

— Ох! — сумовито зітхнула Ліль.

— Оце й називається зневіритись, — сказав Вольф. — Отак можна зневіритись у всьому. І немає проти цього ліків.

— У тебе нема й просвітку надії? — спитала Ліль.

— Лише машина;.. — відповів Вольф. У мене — лише машина. Зрештою, скільки я в ній там пробув?

— Коли ти знову до неї повернешся? — спитала Ліль. — Я боюся тієї кліті. Ти мені нічого не розповідаєш.

— Розповім завтра, — сказав Вольф. — А тепер піду попрацюю. І більше нічого не можу сказати.

— Чому?

Вольфове обличчя замкнулось.

— Бо все забув. Там, усередині, починаєш згадувати, але машина притьмом усе знищує.

– Тобі не страшно стерти зі своєї пам'яті всі спогади? – запитала Ліль.

– Знаєш, – ухильно почав Вольф, – нічого такого важливого не пропало.

Він прислухався. Нагорі, в Лазулі, грюкнули двері, і на сходах почулися лункі кроки. Вольф та Ліль підійшли до вікна. Мало не зриваючись бігцем, у напрямку Квадрата віддалявся Лазулі. Не дійшовши до муру, він упав у червону траву і обхопив голову руками.

– Піднімися до Грайвесни, – сказав Вольф. – Що там сталося? Він сам на себе не схожий.

– Ти не хочеш його розрадити? – спитала Ліль.

– Чоловік утішається сам, – сказав Вольф, повертаючись до свого кабінету.

Він брехав легко й натхненно. Чоловічий рід потребує розради так само, як і жінки.

Розділ 27

Було трохи боязко пропонувати Грайвесні свою допомогу – це було нескромно, – а з іншого боку, Лазулі не щодня виходив з дому в такий спосіб. Його втеча нагадувала порив людини не так розлюченої, як зацькованої.

Ліль вийшла з помешкання й подолала вісімнадцять сходинок угору. Постукала до Грайвесни. Двері відчинились.

– Що сталося? – спитала Ліль. – Він чогось налякався? Чи, може, занедужав?

– Не знаю, – відповіла Грайвесна, як завше тиха й стримана. – Схопився раптом і побіг.

– Не хотілося б бути настирливою, але його ніби підмінили, – зауважила Ліль.

– Він цілував мене й тут знову когось побачив, – стала пояснювати Грайвесна. – Цього разу вже не стримавсь і вибіг.

– Хто ж то був? – спитала Ліль.

– Я не встигла поглянути, – відповіла Грайвесна, – але він справді когось побачив.

– Що ж робити? – спитала Ліль.

– Він соромиться себе, – сказала Грайвесна.

– Ні, мабуть, то він соромиться своєї закоханості, – припустила Ліль.

– Але ж я ніколи не казала нічого поганого про його матір! – заперечила Грайвесна.

– Я вам вірю, – промовила Ліль. – Але що тепер з того?

— Я боюсь його вертати, — сказала Грайвесна. — Мені здається, що я і є причиною його нуртувань. Не хочу його мучити.

— Що ж робити?.. — знову спитала Ліль. — Я можу піти його повернути, якщо ви хочете.

— Не знаю... — сказала Грайвесна. — Коли він зі мною, йому завжди хочеться мене гладити, цілувати, пестити, я вже й сама жадаю цього — аж раптом він починає тривожитись, мабуть, боїться знову побачити того типа, і втрачає сміливість. Мені воно нічого, мені однаково, я нікого довкола не бачу, але його немов паралізує, і тоді стається найгірше — з'являється страх.

— Он воно що... — мовила Ліль.

— І тоді, — вела далі Грайвесна, — він просто шаленіє, бо йому вже не хочеться мене. А мені — його.

— Ви обоє ще надто молоді для цього, — сказала Ліль.

Грайвесна засміялася своїм милим сміхом, коротким і легким.

— Ви теж надто молоді для такого тону, — зауважила вона.

Ліль усміхнулась, але вже не радісно.

— Я не хочу вдавати з себе стару матрону, — сказала вона, — але з Вольфом ми одружені вже кілька років.

— Лазулі зовсім інакший, — зауважила Грайвесна. — Не стану твердити, що він кращий, у нього свої негаразди, але й Вольф теж карається, і не запевняйте мене, що це не так.

— Це так, — погодилася Ліль.

Грайвесна висловила їй майже те саме, що й Вольф допіру, і це здавалося дивним.

– Усе могло б бути так просто, – зітхнула вона.

– Я згодна з вами, – сказала Грайвесна, – але цієї простоти й так багато, сукупність її набуває складних форм, і тоді – не охопиш зором. Аби осягти, треба підвестись високо-високо над усім.

– І вжахнутись, побачивши, що все дуже просто, та нема проти цього ліків, а притьмом омани не розвієш.

– Може, й так.

– А що робити, коли тебе поймає жах? – спитала Ліль.

– Те саме, що й Лазулі, – відповіла Грайвесна. – Стає страшно – і ти рятуєшся.

– Або казишся, – тихо промовила Ліль.

– І таке може статись, – сказала Грайвесна.

Вони замовкли.

– А що роблять для того, щоб їх знову зацікавити? – по довгій хвилі озвалася знову Ліль.

– Я роблю все, на що здатна, – сказала Грайвесна. – Як і ви. Ми намагаємось бути милими й не утискати їхньої свободи, стараємось бути настільки дурненькими, наскільки це необхідно, бо жінка має бути трішки дурненькою – так заведено, і це, мабуть, найважче за все. Ми віддаємо їм своє тіло і володіємо їхнім – принаймні не треба торгуватись, – а вони кудись тікають, їм страшно.

– Вони ж не нас бояться, – заперечила Ліль.

– Це було б надто добре, – відгукнулася Грайвесна. – Їхній страх – і той має бути їхнім.

За вікном усе полум'яніло сонце, кидаючи білі спалахи на полірований паркет.

– Чому ми тримаємося краще? – спитала Ліль.

— Бо дивимося на себе критично, — сказала Грайвесна, — саме тому ми й цілісні. А вони гадають, що наша складність полягає в цій цілісності. Те, що я вам і казала.

— Тоді вони просто нерозумні, — виснувала Ліль.

— Не узагальнюйте й ви, — застерегла її Грайвесна. — Це і їх позбавляє простоти. Жоден з них не заслуговує на це. Ніколи не слід говорити загальником — «чоловіки». Треба конкретно: «Лазулі», «Вольф». Вони завжди думають «жінки», і це збиває їх з плигу.

— Де ви все це викопали? — здивувалася Ліль.

— Сама не знаю, — відповіла Грайвесна. — Слухала їх. Мабуть, те, що я кажу, схоже на дурницю.

— Можливо, — кинула Ліль, — але принаймні все зрозуміло.

Вона підійшла до вікна. Там, унизу, на тлі вогненно-червоної трави бежева пляма Лазулевого тіла здавалась опуклим відтиском. Інколи про таке кажуть «рельєф». Був там і Вольф — він стояв біля Лазулі навколішках, обійнявши його за плечі, й щось йому говорив.

Розділ 28

Це сталося наступного дня. Грайвесна лежала в кімнаті Лазулі, вдихала приємний Запах соснових дощок і мріяла. Він мав невдовзі повернутися. Стелею бігли світлі борозенки майже вповдовж волокон деревини.

Вітер кубливсь у дорожній куряві й кружляв довкола живоплоту, бурунючи червону траву синусоїдами хвиль, гребінці яких пінилися щоразу новими квітками. Грайвесна шкірою відчувала свіжу Сапфірову постіль. Вона відкинула запинало й торкнулася щокою лляної наволоки.

Прийде Лазулі, ляже поруч із нею і підкладе свою руку під її ясні коси, візьме за плече... Грайвесна легенько торкнулася свого плеча.

Сором'язливий він...

Мрії пливли і пливли, Грайвесна пробувала проводити їх поглядом, але це набридало, і вона жодну не додивлялась до кінця. Навіщо мріяти – Лазулі й так прийде, і ніякий це не сон. Грайвесна жила взаправду. Вона пучками відчувала, як кров б'є у скронях, з насолодою стискала й розтискала кулаки, граючи м'язами. На якусь мить навіть заснула, забувши про свою ліву ногу, просто зволікала з тим, що колись доведеться нею поворухнути, бо знала це відчуття і звідати його вчасно було великою насолодою.

Сонце матеріалізувало повітря в мільйони корпускул, поміж яких метушилось кілька крилатих створінь. Іноді вони раптом зникали в порожньому промені тіні, ніби в якій пащі, і тоді Грайвесні трішки

хололо на серці. Але вона знову поверталася до своїх мрій і вже не стежила за танком лискучих леліток.

Вона чула всі знайомі звуки, що ними жив будинок: як грюкають унизу двері, як у трубах заводить пісню вода, як за дверима в лункому коридорі безладно похляпує мотузка, якою відчиняли квартиру, – протяг розгойдував її туди-сюди.

У садочку хтось висвистував. Грайвесна поворушила ногою, і нога клітина по клітині повернулася до життя; була мить, коли цей свербіж став просто нестерпним. Як чудово! З тихим млосним стогоном вона потяглась.

На другий поверх піднявся Сапфір Лазулі, і Грайвесна відчула – серце прокидається. Воно не забилося швидше, а тільки ввійшло в рівний ритм, поважний і потужний. Грайвесна відчула, як зарум'яніли її щоки, і втішено зітхнула. Ось що називають життям!..

Лазулі постукав і ввійшов. Він вирізьблювався в рамі одвірків, стрункий і кремезний, з піском у волоссі. На ньому був комбінезон тютюнового кольору і сорочка з розстебнутим коміром. Очі були того сіро-металевого відтінку, якими бувають деякі емалі, рот виразно окреслений, зі смужкою тіні під нижньою губою, а контури дужої шиї романтично продовжували комір.

Лазулі підняв руку й сперся на одвірок. Він дивився на Грайвесну, простерту в ліжку. Та всміхалася з-за напівстулених повік. Під віями він бачив дві блискітки очей. Її зігнута ліва нога задирає легеньку сукню, і Лазулі з завмиранням серця простежив лінію

другої ноги від отороченого китичками черевичка до тіні високо над коліном.

– Привіт... – промовив Лазулі, не змінюючи пози.

– Привіт, – озвалася Грайвесна.

Він не ворухивсь. Грайвесна торкнулася свого наміста з жовтих квіток і непомітно його розстебнула. Не відводячи від Лазулі погляду, опустила руку, і разок важкою гадючкою впав на підлогу. По тому неквапом скинула черевичок, трохи помарудившись із хромованою застібкою. Черевичок легенько стукнув підборчиком об паркет. Тоді Грайвесна розстебнула й другий черевичок.

Лазулі задихав частіше. Мов зачарований стежив він за руками Грайвесни. За її губами, соковитими й червоно-гарячими, як темна глибизна свіжої квітки.

Тепер вона приспустила до кісточки одну панчошу з ефірного мережива, і та стала маленьким сірим клубочком. Потім з'явивсь і другий – обидва лягли поряд з черевичками.

Нігті в Грайвесни на ногах були покриті синім перламутровим лаком. Шовкова сукня мала ряд гудзиків на кожному боці від плеча до литки. Почала вона згори й розстебнула два перші. Відтак перейшла на другий бік і розчепила три. Тоді ще по два з кожного боку. Зрештою лишився один-єдиний гудзик на поясі. А тоді обидва полотнища сукні впали до її відполірованих колін, і там, куди лягали сонячні промені, Лазулі побачив тремтливий пушок.

Два трикутники чорних мережив зачепились і зависли на торшері, тепер треба було розстебнути тільки останній гудзик, бо на самому низу її животика

лишалось іще легке кошлате вбрання, яке становило з Грайвесною одне ціле.

У її усмішці раптом зібралося все сонце кімнати. Як заворожений, Лазулі опустив руки і нерішуче підступив до неї. Грайвесна саме вийшла з сукні і завмерла, схрестивши руки на грудях, наче по важкій роботі. Поки роздягався Лазулі, вона не поворухнулась, і тільки на пружних персах, розкинутих вільно й безтурботно, невблаганно наливалися рожеві бруньки.

Розділ 29

Він ліг поряд і обійняв її. Грайвесна повернулася на бік і відповіла на його цілунки. Тонкими пальцями вона гладила йому щоки, губи ледь торкались його він. Лазулі ввесь тремтів, відчуючи, як пекучий вогонь охопив йому поперек і став виразно окресленим бажанням. Він хотів розтягти його, не хотів спускати з ретязя свою плотську жагу, бо інша річ, реальне занепокоєння, холодило йому потилицю й не давало розслабитись. Лазулі заплющив очі, тихий шепіт Грайвесниного голосу приколивав його оманливим чуттєвим сном. Лазулі лежав на правому боці, Грайвесна – лицем до нього. Він підняв лівицю, зустрівся вгорі з її білою рукою й пішов по цій руці до пахвової ямки, ледь прикритої цупким білим волоссячком. Розплющив очі й побачив краплю-перлину прозорого поту, що збігала в неї по груді. Нахилився й злизнув її – перлина мала присмак підсоленої лаванди. Тоді торкнувся губами напнутої шкіри, і дівчина, засміявшись від лоскоту, поклала його руку собі на стан. Друга його рука ковзнула по її довгому волоссі і стисла шию. Його груди накрили її настовбурчені пипки. Грайвесна вже не сміялась, її вуста трохи розтулились, і від цього обличчя стало ще молодшим – так прокидається маля.

За спиною в Грайвесни стояв чоловік і сумно дивився на Сапфіра Лазулі.

Лазулі не поворухнувся. Він непомітно помацав лівою рукою позад себе. Ліжко було невисоке, і він допнувся до своїх штанів, що лежали долі. Потім

намацав причепленого до паска ножа — свого ще скаутського ножа з глибокою боріздкою на лезі.

Лазулі не зводив з чоловіка очей. Грайвесна тільки ронила зітхання, і між губами в неї біло зблискували зуби. Лазулі вивільнив праву руку. Чоловік стояв біля самого ліжка, за спиною в дівчини, і не ворухився. Неквапом, так само дивлячись на нього, Лазулі звівся навколішки і перебрав ножа в правицю. На скронях і верхній губі виступили краплини поту. Різало очі. Він спритно, немов багром, ухопив чоловіка лівою рукою за комір і нахилив до ліжка. Відчував у собі нездоланну силу. Чоловік був інертний, мов труп, і Лазулі раптом відчув, що ще трішки — і той розчиниться в повітрі, зникне в нього на очах. Він перехилився через Грайвесну, яка шепотіла якісь розрадливі слова, і з дикою силою вгородив ножа тому типові в серце. Удар вийшов глухий, як по діжці з піском, і лезо ввігналося в самісіньку колодочку, втягши за собою тканину. Лазулі висмикнув ножа — кров на лезі вмить скипілась. Він витер її підкладкою чужого піджака. Тоді поклав ножа напохваті й штовхнув безживне тіло, яке сповзло на килим. Лазулі втер ліктем мокрий лоб. Його м'язи налилися нелюдською силою — ось-ось задвигтять. Він підніс руку до очей подивитись, чи не тремтить. Рука була тверда і впевнена, немов сталева.

Надворі знімався вітер. Похилими пасмами вставала курява й неслась по ланах. Вітер чіплявся за дахи й скрізь лишав по собі протяглу скаргу, дзвінкі пачоси. Грюкнула незачинена квартира в коридорі. Під вікном Вольфового кабінету гойдалось і шуміло дерево.

У кімнаті Лазулі було все спокійно. Сонце повільно пливло небом і звільна проявляло барви на малюнку над шафою. Симпатичний такий малюнок: переріз авіаційного двигуна, на якому вода була зелена, пальне червоне, випрацюваний газ жовтий, а впорскуване повітря синє. Злиття червоного й синього в камері згорання давало красивий пурпуровий колір свіжої печінки.

Лазулі перевів погляд на Грайвесну. Та вже не всміхалась і була схожа на без причини скривджену дитину.

Причина лежала у суточках між ліжком і стіною, підпливаючи густою кров'ю, яка витікала крізь чорну щілину навпроти серця. Лазулі схилився над Грайвесною, ніжним цілунком торкнувся її шиї збоку, відтак його губи спустилися по плечі, сягнули боку з хвилями ребер, опустились у заглиблення стану й побралися стегном униз. Грайвесна, яка доти лежала на лівому боці, відкотилась на спину, і Лазулі вперся в її пах. Під прозорою шкірою тоненькою лінією прозирала блідо-синя вена. Грайвесна хотіла була йому допомогти, та Лазулі вже одірвавсь од неї і зі страшним обличчям підводився з ліжка.

В ногах ліжка стояв чоловік у чорному й сумно дивився на нього.

Лазулі знову схопив ножа, стрибнув і завдав удару. Чоловік заплющив очі, його повіки поопадали, мов металеві покривки, і все ж він ще стояв. Тільки коли Лазулі вдруге ввігнав йому лезо між ребер, той захитавсь і зламаною щоглою хряснув за ліжком.

Голий, із ножем у руці, Лазулі стояв і дивився на скорботний труп, і обличчя в нього було спотворене гримасою люті й зненависті. Він так і не наважився копнути трупа.

Грайвесна сиділа на ліжку і з тривогою стежила за Сапфіром. Ясна гривка, відкинута набік, падала на очі, і Грайвесна нахилила голову до плеча, щоб гривка не заважала дивитись.

— Іди до мене, — сказала вона Лазулі і подала йому руку, — сядь отут, не треба, не карайся.

— На двох менше, — сказав Лазулі у відповідь.

Він говорив глухо, наче вві сні.

— Заспокойся, — промовила Грайвесна. — Усе гаразд, послухай мене. Усе минулось. Розслабся. Йди до мене.

Лазулі скрушно похнюпився, підсів до Грайвесни.

— Заплющ очі, — говорила вона. — Заплющ очі й думай про мене... візьми мене, негайно візьми мене, прошу тебе. Я нестерпно хочу тебе, Сапфіре, мій коханий...

Лазулі ще тримав у руці свій тесак. Тоді поклав його під подушку і, опустивши Грайвесну на ліжку, впав у її обійми. Вона оповила його тіло білими ліанами рук і стала щось нашіптувати на вухо.

Чулося лише їхнє перемішане дихання та з-за вікна долинали жалісні скарги вітру, що сухо шмагав дерева. Швидкоплинні хмари набігали й застували сонце, ганяючись одна за одною, мов поліцаї за демонстрантами.

Лазулі щільно притис до себе трепетне Грайвеснине тіло й розплющив очі. Побачив її трішки

розплескані груди, притиснуті до його грудей, і тіняву лінію, яка запала між ними, – вологий вигинистий контур.

Інша тінь змусила його здригнутись. Наглий промінь сонця висвітив у рамі вікна чорний силует Чоловіка. Чоловік був у темному вбранні і сумно дивився на Лазулі.

Лазулі здавлено застогнав і ще дужче притис до себе золотаву дівчину. Йому хотілося заплющити очі, але повіки не слухались. Чоловік не ворушився. Він чекав байдужно й трохи осудливо.

Лазулі випустив Грайвесну з обіймів. Помацав за подушкою – ніж був там. Він старанно вицілив і метнув.

Зброя з усього маху ввігналасть у бліду шию по саме руків'я. Побігла кров. Та чоловік стояв ніби ніде нічого. Аж коли кров закапотіла на паркет, похитнувся й гепнувся на весь зріст. І щойно торкнувся підлоги, як несамовито заревів вітер. Але Лазулі відчув, як задвигтіла підлога. Він вирвався з обіймів Грайвесни, що силкувалася його не пустити, й, заточуючись, рушив до чоловіка. Нахилився і висмикнув ножа з рани.

Скрегочучи зубами, Лазулі обернувся й побачив ліворуч від себе ще одного понурого чоловіка, такого самого, як і три перших. Лазулі підняв ножа над головою й кинувся на нього. Цього разу бив згори вниз, між лопатки. І одразу праворуч з'явився ще один чоловік, а за хвилику й шостий – навпроти.

Затуливши рот долонею, щоб не закричати, Грайвесна сиділа на ліжку з розширеними від страху

очима. Та коли побачила, що Лазулі повертає лезо до себе й шукає власного серця, вона закричала. Лазулі впав на коліна. Він іще пробував підвести голову – від закривавленої по зап'ясток руки на паркеті лишився відбиток. Він хрипів, як поранений звір, і в горлі у нього клекотіло. Він хотів був щось сказати, але закашлявся. З кожним новим нападом кашлю підлога вкривалася безліччю яскраво-червоних цятчок. Почулося щось схоже на схлип, рот у Лазулі перекосився, рука підітнулась. Він упав додолу на руків'я ножа. Блакитне лезо вийшло з голої спини, піднявши й прохромивши шкіру. Більше він не ворухнувся.

І тоді Грайвесна побачила одразу всі трупи. Тут був найперший, що випроставсь уподовж ліжка, і той, що впав у ногах, труп зі страшною раною в шиї і ще один, який лежав біля вікна. І кожну таку рану вона потім знаходила й у Лазулі. Останнього Сапфір убив ножем в око, і коли Грайвесна кинулась до свого коханого з надією оживити, то побачила, що його праве око являло собою жахливу чорну дірку.

За вікном, у мертвотно блідому передгрозовому світлі невиразно нарастив потужний гомін бурі.

Грайвесна мовчала. Губи їй тремтіли, наче з морозу. Вона підвелась і, не тямлячись, натягла на себе одіж. І весь час не спускала з ока трупи, такі подібні один до одного. Потім придивилася пильніше.

Один із похмурих чоловіків, той, що лежав горіспини, був приблизно в тій самій позі, що й Лазулі. Їхні профілі видавалися напрочуд схожими. Такий самий лоб, такий самий ніс. Капелюх упав з голови й

відкрив таку саму чуприну. Грайвесна подумала, що втратила розум, й безгучно заплакала, залилася слізьми, боячись поворухнутися. Всі ці мерці були Сапфірові двійники. Та ось контури першого трупа стали не такі виразні. Сірий туман огорнув і пом'якшив їх. Метаморфоза пішла швидше. Тіло почало танути на очах. Чорне вбрання розчинялось у повітрі, як дим. Перш ніж остаточно зникло, Грайвесна встигла зауважити, що воно таке самісіньке, як і в Лазулі. Але ось уже все геть розпливлось, по підлозі потягся сірий димок і вислизнув у щілину між стулками вікон. Почалася переміна і з другим трупом. Прибита страхом, Грайвесна чекала нерухомо. Тільки один раз скинула оком на Лазулі. У міру того як трупи один по одному перетворювались на туман, рани на його засмаглому тілі теж одна по одній зникали.

Коли в кімнаті не залишилося нікого, крім Грайвесни та Сапфіра Лазулі, його тіло зробилося молодим і гарним, як за життя. Обличчя без жодної подряпини набуло вмиротвореного виразу. Праве око тьмяно виблискувало під довгими опущеними віями. І тільки на могутній спині недоречною плямою лишався блакитний сталевий трикутничок.

Грайвесна ступила до дверей. Ніде анішелесть. Останні пелехи сірої пари злодійкувато шаснули по підвіконні. Грайвесна вилетіла з кімнати, грюкнула дверима й побігла коридором. Цієї ж миті кімнату осяяв спалах, яскравіший за всі попередні, і одразу ж за ним прогуркотів оглушливий вибух. Стіни задвигтіли, наче згори на будинок гахнув чийсь велетенський

кулак. А по тому запала цілковита тиша, тільки у вухах
Грайвесні ще шуміло, нібгі вона поринала в пучину.

Розділ 30

Вона відпочивала на ліжку подруги. Поряд сиділа Ліль і дивилася на неї з ніжним жалем. Грайвесна ще доплакувала останні сльози, тамуючи гіркі схлипи і не випускаючи її руки.

— Ну, що скоїлось? Звичайнісінька буря. Не бери так близько до серця, Грайко, — говорила Ліль.

— Лазулі більше нема... — вимовила Грайвесна.

Сльози її висохли. Вона підвелась і сіла на ліжку. Погляд блукав, вигляд був несамовитий.

— Що це ти таке кажеш, цього не може бути, — мовила Ліль.

Вона відчувала дивну загальмованість усіх своїх реакцій. Лазулі — живий, Грайвесна марить, не інакше.

— Він там, нагорі, мертвий! — не вгавала Грайвесна. — Лежить на підлозі голий, з ножем у спині. Усі інші пощезали.

— Що за інші? — спитала Ліль.

Марить вона чи не марить? Рука начебто не гаряча.

— Чоловіки в чорному, — сказала Грайвесна. — Він хотів усіх їх повбивати, але збагнув, що це йому не до снаги, і порішив сам себе. Тільки тоді я їх усіх побачила, разом з моїм Сапфіром... Я думала, він збожеволів... але я всіх їх бачила, Ліль, я їх побачила, коли він упав.

— Які вони були? — спитала Ліль.

Вона не зважилася питати про Лазулі. Лазулі там, нагорі. Мертвий... Та ще й ніж... Не дочекавшись відповіді, вона підвелася.

— Ходім подивимось...

— Я боюся... — відповіла Грайвесна. — Вони розтанули, як дим, і всі були схожі на Лазулі. Як викапані.

Ліль стонула плечима.

— Нечувана легковажність, — сказала вона. — Що, власне, сталося? Ти не захотіла його, і він наклав на себе руки? Так треба розуміти?

Грайвесна ошелешено поглянула на Ліль.

— О, Ліль! — тільки змогла вона сказати і вдарилась у сльози.

Ліль рушила до дверей.

— Не можна його лишати там самого, — пробурмотіла вона. — Треба перенести сюди.

Грайвесна теж підвелася.

— Я з вами.

Ліль здавалася розгубленою і не знала з чого починати.

— Лазулі живий, — нашіптувала вона. — Вмирають не так.

— Він наклав на себе руки, — сказала Грайвесна. — А я так любила його цілунки.

— Горенько моє, — зронила Ліль.

— Занадто вони складні, ці чоловіки, — сказала Грайвесна. — Ох, Ліль, як би я хотіла, щоб цього всього не було, щоб зараз було вчора або кілька хвилин тому, тоді, коли він обіймав мене... Ох, Ліль...

Вона пішла слідом за жінкою. Ліль на мить прислухалась, тоді рішуче побралася сходами вгору. Кімната Грайвесни була перша ліворуч, Сапфірова —

праворуч. Кімната дівчини виявилась на місці, а та, друга, що праворуч...

– Що тут було, Грайвесно? – здивувалася Ліль.

– Не знаю, – мовила та і вчепилася Ліль у руку.

Там, де досі була Сапфірова кімната, лишився тільки похилий дах і коридор, який тепер нагадував лоджію.

– А де ж кімната? – вигукнула жінка.

– Я не знаю, Ліль, – відказала Грайвесна. – Я не знаю. Я піду звідси, Ліль, мені страшно.

Ліль прочинила двері до Грайвесниної кімнати. Все було на своїх місцях: трельяж, ліжко, стінна шафа. Усюди лад і легкий запах жасмину. Обидві пішли до сходів. Цього разу черепицю було видно вже на половині даху, в шостому ряді один шматок трішки надбитий.

– Це блискавиця, – виснувала Ліль. – Сапфіра разом з кімнатою забрала блискавиця.

– Не хочу, – сказала Грайвесна. Тепер її очі були сухі. Вона трималася з останніх сил. – Отак тут завжди... – вичавила вона з себе. – Кімнати не було, і Лазулі не було. І я нікого не кохаю. Я піду вниз, Ліль, ходіть зі мною.

– Ех, Лазулі... – приголомшено мовила Ліль.

Вона спускалася вниз і не чула свого тіла. Коли відчиняла двері кімнати, не зразу наважилася повернути клямку – боялася, що і її помешкання поглине морок. Вона пройшла повз вікно, і по спині в неї перебіг холод.

– Яка вона лиховісна, ця червона трава, – сказала Ліль.

Розділ 31

Опинившись біля води, Вольф набрав повні груди солоного повітря й потягся. Скільки сягало око, лежав океан, живий і спокійний, позаду – рівні піски. Вольф скинув із себе все й увійшов у воду. Вона була тепла, заспокійлива, босі ноги ступали по темно-сірому оксамиті. Він ішов і йшов. Дно було похиле, й він мусив довго брести, поки забрів по плечі. Вода була чиста й прозора, він бачив свої білі ступні, які здавалися більшими, ніж насправді, бачив невеличкі хмарки піску, які здіймалися під ногами. А тоді поплив, набираючи в рот води і смакуючи пекучу сіль, раз у раз поринав з головою, і вода цілком огортала його тіло. Нарешті він неквапом повернув до берега. Біля його одежі на складних стільчиках з жовтими ніжками видніли чорні силуети двох літніх жінок. Вони сиділи спинами до моря, тож голий Вольф сміливо вийшов з води й став одягатись. Коли набув пристойного вигляду, жінки обернулись, ніби керуючись якимсь таємничим інстинктом. На них були безформні капелюхи з чорної соломки та вицвілі шалі, як у всіх старих жінок, що сидять на березі моря. Кожна тримала в руках торбинку із застібкою у вигляді білої мушлі, в сумочках лежало вишивання хрестиком. Ноги старшої, у білих бавовняних панчохах, були взуті в темно-сірі черевики «під добу Карла IX», стоптані на задниках. Молодша мала на ногах ветхі капці, і крізь нитки її панчіх прозирали варикозні вени. Між жінками Вольф запримітив невеличку мідну табличку з викарбуваним написом. Особу в стоптаних шкарбанах звали панна

Елоїза, її сусідку – панна Аглая. Обидві носили пенсне в сірій сталевій оправі.

– Ви пан Вольф? – спитала панна Елоїза. – Нам доручено побесідувати з вами.

– Атож, – підтвердила панна Аглая, – побесідувати.

Вольф доклав чималих зусиль, аби пригадати план, що його вже трохи призабув, і нажахано здригнувся.

– На тему... ко... кохання?

– Цілком слушно, – сказала панна Елоїза, – ми – фахівці.

– Атож, фахівці, – вторувала їй панна Аглая.

Вона вчасно помітила, що її литки відкрилися більше, ніж треба, і сором'язливо обсмикнула спідницю.

– Мені нічого вам сказати... – пробелькотів Вольф. – Як я можу...

– О! Ми здатні вислухати будь-що, – запевнила його Елоїза.

– Будь-що, – підтвердила Аглая.

Вольф обвів очима пляж, море, сонце.

– Не варто про це на пляжі, – сказав він.

Проте саме на пляжі його й спіткала одна з найперших несподіванок. Він зі своїм дядьком ішов повз кабінки, коли звідти вийшла молода жінка. Вольф уважав за ненормальне дивитися на жінку, якій понад двадцять п'ять, але дядько із зацікавленням озирнувся й кинув щось про її гарні ноги.

– Як ти це визначаєш? – спитав його Вольф.

– Очима.

— А я не вмію, — визнав він.

— Дарма, згодом і ти навчишся, — відповів дядько.

Це бентежило. Одного ранку він прокинеться і зможе сказати: оця має гарні ніжки, а ця — ні. Але що відчуваєш, коли з категорії незнайків переходиш до категорії знавців?

— То почнімо? — Голос панни Аглаї повернув Вольфа в сьогоdnішній день. — Ви завжди любили дівчаток свого віку?

— Вони хвилювали мене, — сказав Вольф. — Мені дуже подобалося торкатись їхнього волосся, шиї. Та на тому й спинився. Друзі хвалилися, ніби вже в десять-дванадцять років спізнали дівчину. Очевидно, я був якимсь особливо відсталим або просто мені нагода не наверталась. Та я думаю, що якби все-таки й мав бажання, все одно б утримався.

— А чому? — поцікавилася панна Елоїза.

Вольф ненадовго замислився.

— Знаєте, я боюся, що заплутаюся у цьому, — сказав він. — Тож якщо можете почекати кілька хвилин, я зберуся з думками.

Вони терпляче чекали. Панна Елоїза витягла з торбинки пакетик зелених карамельок і запропонувала їх Аглаї. Та пригостилася. Вольф відмовивсь.

— Ось у загальних рисах, як у мене розвивалися з ними взаємини аж до одруження, — почав він. — В основі всього завжди було бажання... Звісна річ, пригадати перше кохання я не можу... це, мабуть, було дуже давно... я мав щось п'ять чи шість років і не дуже пам'ятаю, хто це був... якась дама у вечірній сукні, яку я мигцем побачив у нас в гостях. — Він засміявся. —

Того вечора я так і не зізнався. Так само, як і в інші рази. Хоч тоді я вже бажав їх... Гадаю, я був надто вибагливий, але певні деталі мене зачаровували. Голос, шкіра, волосся... Жінка – це так гарно.

Панна Елоїза кахикнула, панна Аглая теж скромно опустила очі.

– А ще мене хвилювали перса, надзвичайно хвилювали, – вів далі Вольф. – Що ж до решти, то моє сексуальне пробудження, скажімо так, припало років на чотирнадцять-п'ятнадцять. Попри спілкування з ліцейськими товаришами, мої знання були доволі вбогі, і я... Ні, шановні, мені соромно розповідати...

Елоїза заспокійливо звела руку.

– Ми справді можемо вислухати все, кажу вам ще раз.

– Ми за фахом медсестри... – додала Аглая.

– Ну гаразд, – згодився Вольф. – А найдужче мені хотілося торкатись до них, мацати їхні груди, сідниці. Лоно вже не так. Я мріяв про гладух, на яких можна лежати, як на перині. Мріяв про жінок з міцним тілом, про негритянок. Та що там казати! Мабуть, усі хлопчаки перейшли через це. І все ж поцілунок у моїх уявних оргіях посідав найчільніше місце, важливіше, ніж, власне, сам статевий акт... Хочу додати, що поцілунок у моєму розумінні мав доволі широке поле застосування...

– Гаразд, годі про це, – перепинила його Аглая. – Отже, ми чітко засвоїли: ви любили жінок. І як це виражалось?

– Не поспішаймо, – запротестував Вольф. – Присадити мене могло стільки речей...

– Так багато? – спитала Елоїза.

– Просто жах, – зітхнув Вольф. – Скільки всього безглуздового... І справжніх причин... І просто відмагань. Для прикладу почну з освіти... Я казав собі, що найважливіше – це навчання.

– І сьогодні ви тієї ж думки? – поцікавилась Аглая.

– Ні, – відповів Вольф, – тут я не плекаю ілюзій. Якби був занедбав навчання, я так само шкодував би, як тепер шкодую, що приділяв йому забагато часу... Друга причина – пиха.

– Пиха? – перепитала панна Елоїза.

– Зустрівши жінку, яка припала мені до вподоби, – почав Вольф, – я ніколи й не подумаю сказати їй про це. Бо розмірковую собі так: коли вона мене вабить, значить, і когось іншого вже вабила... І мене охоплює справжній жах перейти місце того, хто, безперечно, не менш за мене гідний любові.

– Де ви тут убачили пиху? – спитала Аглая. – Це всього-на-всього скромність, мій друже.

– Я його розумію, – озвалась Елоїза. – Але й справді, що за вигадка: якщо вона мені подобається, то й іншому – теж... Цим ви підносите своє судження до рангу загального закону, а власний смак ушановуєте дипломом досконалості.

– І це я собі казав, – погодився Вольф, – та все одно був тієї думки, що мій смак не найгірший.

– Тут ви себе переоцінюєте, – зауважила Елоїза.

– Я вам про це й казав.

– І яка дивна поведінка, – вела далі вона. – Чи не простіше було щиро признатися жінці, що вона вам сподобалась?

– Тут ми заторкуємо третю з причин моєї стриманості, – повів далі Вольф. – Справді, коли я зустрічаю жінку, яка мене вабить, першим рефлексом є підійти до неї і відверто про це сказати. Але що я міг сказати? «Ви хочете переспати зі мною?» Скільки з них відповість так само щиро? Якби вони відповідали: «Хочу» або «Та ви що!» – усе було б так просто. Але ж ні, вони починають викручуватись, плетуть якісь дурниці, одні вдають з себе недотик, інші сміються.

– А якби жінка спитала про те саме в чоловіка, хіба він повівся б чесніше? – заперечила Аглая.

– Чоловік ніколи не відмовиться, – сказав Вольф.

– Можливо, – озвалась Елоїза, – але ж не плутайте щирість із брутальністю... Ваша манера висловлюватись надто вільна.

– Запевняю вас, на те саме запитання, може, трохи не таке пряме, у пристойнішій формі, відповідь ніколи не буде відвертою.

– А де була ваша галантність? – заманіжилась Аглая.

– Послухайте, – сказав Вольф, – я ніколи не підсипався до незнайомої жінки, хотіла вона цього чи ні, бо вважав, що вона має рівне зі мною право обирати. Це по-перше. А по-друге, я як чорта боявся всіх цих упадань за всіма випробуваними формами, коли належало говорити про ясний місяць, її загадковий погляд та невичерпність усмішки. Особисто я – ну що тут удієш – думав про її груди, про шкіру й питав себе, чи й роздягнутою вона гарна. Що ж до галантності, то, якщо визнавати рівність чоловіка й

жінки, вистачить і політесу. Тоді нема рації поводитися з жінкою чемніше, ніж із чоловіком. Ні, вони нещирі.

— Як же їм бути щирими в суспільстві, яке утискає їх? — спитала Елоїза.

— Ви збожеволіли, — напосілась на нього Аглая. — Хочете так до них ставитися, забувши, що за спиною в них віки рабства!

— Хай вони з того самого тіста, що й чоловіки, — згодився Вольф. — Я так і припускав, коли хотів, щоб жінки обирали так само, як і я, але вони зжились — і шкода — з іншим способом дії. Їм ніколи не визволитися з цього рабства, якщо не почнуть поводитись інакше.

— Починати завжди непросто, — повчально вирікла Аглая. — Ви переконалися в цьому самі, коли спробували отак до них ставитись, — і не програли.

— Так, — сказав Вольф, — але пророки завжди помиляються, бо кажуть правду. Подивіться, від них же не лишається й мокрого місця.

— І все ж визнайте, — знову втрутилася до розмови Елоїза, — що, незважаючи на потайливість, можливо, реальну, та все ж прощенню, всі жінки, повторюю ще раз, досить щиро можуть показати вам, що ви їм подобаєтесь. Якщо це справді так.

— Це ж яким чином? — поцікавився Вольф.

— Поглядом, — млосно промовила Елоїза.

Вольф пхикнув.

— Даруйте мені, але за все своє життя я так і не навчився читати погляди, — сказав він.

Аглая суворо зиркнула на нього.

– Скажіть краще, що не насмілювались, а простіше, боялись, – зневажливо відказала вона.

Вольф збентежено позирнув на неї. Йому здалося, ніби стара панна чимось вельми схвильована.

– Природно, – вичавив він із себе. – Саме про це я й хочу розповісти. – І видихнув повітря. – Іще одне, що я завдячую своїм батькам, був страх перед хворобами. Так, страх підхопити заразу можна було порівняти хіба з бажанням спати з усіма дівчатами, які мені подобались. Звісна річ, я сам себе присипляв, заводив в оману тими мотиваціями, про які говорив допіру: бажання не занедбувати науку, страх нав'язати себе, відразу до упадання за жінками з усіма цими огидними ритуалами, тоді як хотілося бути з ними відвертим. Та справжньою причиною всього був глибоко вкорінений страх, породжений казочками, якими люляли мене в пелюшках моєї необізнаності, з раннього юнацтва знайомлячи з усім, що мені загрожує.

– І який же наслідок? – спитала Елоїза.

– Як наслідок, я лишався цнотливим попри всі мої бажання, – відповів Вольф. – Якщо вже по правді, то тільки-но мені минуло сім років, моє кволе тіло стало вдовольнитися заборонами, які його вгонобляли, хоч я й пробував боротись.

– Ви були кругом такий, як і всі... – промовила Аглая.

– В основі своїй усі живі істоти мають майже однакові рефлекси і потреби, – зауважив Вольф. – Сюди треба додати певний набір поглядів, здобутих у вашому оточенні, які тією чи тією мірою узгоджуються з вищезгаданими потребами й рефlekсами. Можна,

певна річ, спробувати видозмінити ці погляди, що інколи і вдається. Але є такий вік, після якого моральний скелет утрачає піддатливість.

– Ось бачите, з вашого боку вже більше поважності. Розкажіть нам про вашу першу справжню пристрасть.

– Те, про що ви просите, просто безглуздо, – відгукнувся Вольф. – Ви ж розумієте – за подібних умов ніякої пристрасті не могло бути. Гра в нездорові думки та всілякі заборони привела в першу чергу до більш-менш свідомого вибору з-поміж моїх симпатій із «пристойного оточення», умови виховання яких так чи так відповідали моїм власним. Отож я майже відразу натрапляв на незіпсуту дівчину, можливо, й незайману, яка в разі моєї глупоти, казав я собі, буде придатна на дружину... Завжди ота вічна потреба в безпеці, прищеплена мені батьками, – ще один светр не завадить. Ви розумієте, пристрасть – це реакція вибухова, і, аби вона пішла, треба, щоб відбулося нагле сполучення двох речовин, одна з яких жадібно поглинатиме те, чого в другій є подостатком.

– Мій юний друже, – усміхнулась Аглая, – колись я викладала хімію і хочу зауважити: бувають ланцюгові реакції, які проходять дуже м'яко, самі себе живлять і самі ж здатні враз завершуватись.

– Мої життєві засади – це був солідний набір антикаталізаторів, – у свою чергу вишкірив зуби Вольф. – А отже – жодних ланцюгових реакцій.

– Отже, й жодної пристрасті? – спитала Елоїза, видимо розчарована.

– До свого одруження я здибував жінок, які могли збудити в мені це почуття, – сказав Вольф, – але тоді спрацьовував рефлекс страху. Пізніше була звичайнісінька слабкодухість... Я мав ще один привід – страх завдати болю.

Незле, правда? Це вже офіра. Кому? Заради чого? Хто від неї здобрів? Аніхто. Як напавду, то це не була жодна офіра, а найлегший вихід.

– Правильно, – сказала Аглая. – Тепер про вашу дружину. Починайте.

– Ну, знаєте. Після того, як я вам розповів, зовсім неважко виявити як обставини мого шлюбу, так і його особливості, – сказав Вольф.

– Неважко, – погодилась Аглая, – але для нас було б бажано почути це від вас. Ми тут тільки задля вас.

– Ну що ж, – сказав Вольф. – Гаразд. Причини? Я одружився, бо жадав жінку фізично, одружився замолоду, бо органічно не зносив залицяння та брехні й хотів просто подобатись. А ще тому, що знайшов таку людину, яку, здавалось мені, я кохаю, до того ж її оточення, погляди та звички мені підходили. Я зробив це майже не знаючи жінок, і що вийшло? Відсутність пристрасі, довге прилучення до таємниць шлюбу жінки, що була цнотливою аж далі нікуди, і втрата інтересу з мого боку... саме тоді, коли вона почала входити в смак. Я вже надто втомився, щоб зробити її щасливою, надто втомився дожидати сильного почуття, якого сподівався від неї всупереч усякій логіці. Ця жінка була мила. Я любив її і бажав їй добра. Але цього не досить. Більше я вам нічого не скажу.

— Чому? — запротестувала Елоїза. — Це ж так приємно — говорити про любов.

— Можливо, не заперечую, — сказав Вольф. — У кожному разі, це дуже люб'язно з вашого боку. Та я подумав, що непристойно про таке розказувати дівчатам. Піду скупаюся. Моє шанування!

Він показав спину і попростував до моря. Опинившись під водою, Вольф розплющив очі і крізь піщані вихори поплив на глибоке.

Коли він отямився, то був сам-один у червоній траві Квадрата. За спиною в нього зяяли зловісні двері кліті.

Він важко звівсь на ноги, скинув спорядження і склав його в шафу біля кліті. Нічого від побаченого у пам'яті не лишилось. Його водило, мов невропата. І він уперше спитав себе, чи можна жити далі, коли зруйновано всі спогади. Але думка була швидкоплинна й жила в мозку лише мить. Скільки йому ще потрібно буде сеансів?..

Розділ 32

Вольф ішов і ще не чув метушні в будинку, навіть не бачив, що дах підняло й опустило на вгрузлий у землю дім. Він ні про що не думав, ні на що не звертав уваги. Тільки чекав чогось. Щось невдовзі мало статися.

Підійшовши ближче, він урешті помітив незвичайний вигляд будинку, якому бракувало половини третього поверху.

Вольф увійшов досередини. Ліль була вдома – вона тільки-но спустилася від Грайвесни.

– Що тут робиться?

– Ти ж бачив, – ледь чутно відказала Ліль.

– Де Лазулі? – спитав Вольф.

– Лазулі більше нема, – відповіла Ліль. – Його кімната зникла разом з ним. Це все, що я можу сказати.

– А Грайвесна?

– Лежить у нашій кімнаті. Не турбуй її, вона перенесла потрясіння.

– Ліль, що сталося? – знову спитав Вольф.

– Ой, не питай мене, – сказала вона. – Грайвесна тобі все розповість, коли здатна буде говорити.

– А тобі вона нічого не сказала? – не вгавав Вольф.

– Сказала, але я так нічого й не второпала, – відповіла Ліль. – Може, я така дурна?

– Начебто ні, – ввічливо заперечив Вольф.

Вони помовчали.

– За ним знову стежив той суб'єкт? Лазулі, мабуть, занервував і посварився з нею? – сказав Вольф.

— Ні, не так, — сказала Ліль. — Лазулі почав з ним битись, і якимось так вийшло, що сам упав на ніж. Грайвесна твердить, що він сам себе шпирнув, але, безперечно, це нещасливий випадок. Там були ще якісь чоловіки, всі схожі на нього, а коли Лазулі помер, вони зникли. На голову не налазить.

— Зате ноги в теплі. Треба ж якийсь хосен мати.

— Блискавиця вдарила в кімнату й забрала його з собою, — сказала Ліль.

Вольф замислився над блискавицею та її дивними наслідками.

— Блискавиця супроводжується цікавими ефектами, — зауважив він. — Пригадую, я одного дня полював лисицю, й почалася гроза, тоді лисиця перекинулася земляним черв'яком.

— Що ти кажеш! — зацікавлено вигукнула Ліль.

— А то ще було: йшов чоловік дорогою, а його повністю роздягло й пофарбувало в синє, — сказав Вольф. — Та й це ще не все: змінило форми того чоловіка. Став як справжній автомобіль. Можна було залазити й вмикати мотор.

— Ти ба... — сказала Ліль.

Вольф замовк. Лазулі не стало. Хай там як, а треба накривати на стіл, це все одно нічого не змінить. Ліль застелила стіл скатертиною, відчинила шафу з посудом, узяла тарілки та склянки й заходилася їх розставляти.

— Подай салатницю, — попросила вона Вольфа.

Цю салатницю Ліль любила надзвичайно. Велика, ручної роботи, кришталева річ, приємно важка й прозора.

Вольф нахилився і взяв салатницю. Ліль поставила останню склянку. Він підніс салатницю до очей і обернувся до вікна, ловлячи багатобарвний спектр. Раптом йому все набридло, і він розтис пальці. Салатниця впала й на високій ноті вкрила підлогу дрібними рипливими скалками.

Ліль заціпеніла.

— Мені байдуже, — сказав Вольф. — Я зробив це зумисне і тепер бачу, що це мені байдуже. Нааіть якщо тобі й прикро. Я знаю, для тебе це трагедія, та, попри все, нічого не відчуваю. Отже, час настав. Бувай здорова!

Він вийшов навіть не озирнувшись. За вікном пропливла верхня частина його постаті.

Серце в Ліль затерпло, вона й рукою не кивнула, щоб спинити Вольфа. В душі викристалізувалось ясне розуміння. Вона разом з Грайвесною покине цей дім. Підуть звідси самі, ніхто їм не потрібний.

— Насправді вони створені не для нас, — проказала вона вголос. — Вони створені для себе. А ми — порожнє місце.

Вона залишить Вольфові служницю Маргариту, щоб та дбала про нього.

Якщо він повернеться сюди.

Розділ 33

Тільки-но дверцята за ним причинились, Вольф відчув непереборний страх задушитись. Він задихався, важке повітря не наповнювало його слабкі легені, скроні стискав залізний обруч. Його обличчя торкнулись ніжні волокна, і зненацька він опинивсь у воді, повній узбережних піщинок. Над головою побачив блакитну мембрану повітря і відчайдушно забив руками-ногами. Якась рибина торкнулась його оксамитовим боком. Перед тим як виринути, Вольф рефлексивно пригладив рукою волосся. Зринув на поверхню, сапнув повітря і побачив перед собою усмішку й кучері чорнявої дівчини, засмаглої до кольору червленого золота. Швидкими сажнями дівчина пливла до берега. Вольф повернувся набік і поплив за нею. Двох старих жінок на їхньому місці вже не було, натомість трохи віддалік посеред пляжу височіла вартівня, якої раніше він не бачив. Потім подивиться, що в ній. Він знову вийшов на жовтий пісок і наблизився до дівчини. Та опустила навіколошки і розв'язувала на спині тасьми купальника, щоб краще засмагнути. Вольф опустився поряд.

— А де ваша мідна табличка? — поцікавився він.

Вона простягла йому ліву руку.

— Ось тут, на зап'ястку. Тільки не так офіційно. Звіть мене просто Карла.

— Ви закінчуєте опитування? — трохи з жалем поцікавився Вольф.

– Так, – відповіла Карла. – Маю надію, що ви розповісте мені про те, про що не наважувались розповісти моїм тіткам.

– Ті дві дами – ваші тітки? – спитав Вольф.

– Про це мала б свідчити наша зовнішність. Хіба не схожі? – спитала Карла.

– Закінчені девотки, – сказав Вольф.

– Що з вами? Раніше ви були поблажливіші.

– То дві старі паскудниці, – не вгавав Вольф.

– Ну знаєте, ви перебираєте міри. Про секс вони вас не розпитували...

– Аж трусилися, – заперечив Вольф.

– Хто ж тоді гідний вашої любові? – спитала Карла.

– Вже й не знаю, – відповів Вольф. – Була собі пташка на трояндовому кущі під моїм вікном і будила мене вранці, дрібно вистукуючи в шибку дзьобиком. Була собі сіра мишка, що приходила вночі й гризла цукор, який я клав для неї на нічному столику. Була собі чорно-ряба кицька, вона ходила за мною назирці й сповіщала моїх батьків, коли я високо залазив на дерево...

– Самі тварини... – сказала Карла.

– Тому я й спробував зробити приємне сенаторові, – пояснив Вольф. – Бо була собі така пташка, що була така мишка, бо була така кицька.

– Скажіть, ви мучились... я хотіла сказати, страждали... закохавшись у ту дівчину... що була не ваша?

– Було, – сказав Вольф, – а тоді загуло, бо мені здавалося таким убогим страждати й не вмерти, що я втомився від власної вбогості.

– Ви опиралися своїм бажанням, – сказала Карла. – Дивно якось... А чому не попустили собі віжки?

– Мої бажання завжди вплутували в цю справу іншу людину.

– А читати в очах ви, ясна річ, так і не навчилися? – докинула Карла.

Свіжа золотава чорнявка була так близько. Ті довгі вії кидали тінь на жовті очі. Очі, в яких він читав краще, ніж у розгорнутій книжці. І, щоб вийти із зони дії її притягальної сили, він сказав:

– Книжка буває написана й чужою мовою.

Карла засміялась і не відвела очей, але погляд її змінився. Тепер уже запізно, це було ясно.

– Вам завжди щастило перемагати свої бажання, – сказала вона. – Щастить і нині. Саме тому ви помрете розчарованим.

Карла підвелася, потяглась усім тілом і ввійшла у воду. Вольф стежив за нею доти, доки темна голівка зникла під блакитною поверхнею. Де вона? Він трішки почекав. Голова не виринула.

Вольф і собі спантеличено підвівся. Він думав про Ліль, свою дружину. Хто він був для неї, як не чужа людина, як не живий мрець?

Вольф мляво тягнув ноги по м'якому піску, зневірений, спустошений власними стражданнями. Він ішов, безживно опустивши руки, упріваючи під безжальним сонцем.

Перед ним виросла споруда. Це була вартівня. Він зайшов у холодильник за нею. Будка була з віконцем, і в ньому Вольф розгледів старезного службовця в жовтому канотье, стоячому комірці та чорній краватці.

— Що ви тут робите? — спитав стариган.

— Чекаю ваших запитань, — мовив Вольф перше, що спало на думку.

— Ви маєте сплатити мені податок, — сказав службовець.

— Який ще податок? — не зрозумів Вольф.

— Ви купались. За це з вас належить податок.

— Чим? — спитав Вольф. — Я не маю грошей.

— Мусите сплатити, — повторив старий.

Вольф подумав. У затінку було гарно. Поза всяким сумнівом, це останнє опитування. А може, передостаннє, згідно з планом, дідько б його забрав.

— Як вас звати? — спитав він старого.

— Податок, — торочив той.

Вольф засміявся.

— Який може бути податок? Я просто йду, за це не платять.

— Ні, — відповів чоловік. — Ви тут не самі. Усі сплачують податок, і слід робити так, як усі.

— Для чого ви тут? — спитав Вольф.

— Щоб стягати податок, — сказав сторож. — Я виконую свою роботу. А ви свою закінчили? Що ви досі робили?

— Існував, цього досить... — сказав Вольф.

— Далеко не так... — заперечив старий. — Кожен має виконувати свою роботу.

Вольф спробував нахилити на себе вартівню. Вона подалась.

— Послухайте, що я вам скажу, а тоді піду, — мовив Вольф. — Останні пункти плану ідуть як по маслу. Але я зроблю вам сюрприз. Я дещо зміню.

— ... виконувати свою роботу... — бубонів дід. — Потрібну.

— Нема роботи — нема й безробіття, — сказав Вольф. — Так чи ні?

— Податок, — правив своєї старий, — сплатіть податок. Жодних тлумачень.

Вольф вишкірив зуби.

— Зараз я піду на поводу в своїх інстинктів, — пишномовно заявив він. — Уперше. Ні, як на правду, то вдруге. Я вже розтрощив сьогодні кришталеву салатницю. Ви станете свідком головної пристрасті мого існування: злоби непотрібної людини.

Він нахилився до землі, несамовито рвонув, і вартівня гірекинулась. Дідок лишився сидіти на стільці у своєму канотье.

— Моя вартівня... — сказав старий.

— Ваша вартівня валяється на землі, — сказав Вольф.

— У вас будуть неприємності, — мовив старий. — Я подам рапорт.

Вольфова рука впала старому на потилицю, аж той зойкнув. Вольф підвів його.

— Ходіте, — сказав він. — Подамо рапорт разом.

— Облиште мене, — запротестував старий, виборсуючись з Вольфових рук. — Зараз же дайте мені спокій, а то я погукаю...

— Кого? — спитав Вольф. — Ходіть зі мною. Трішки прогуляємось. Кожен робить своє діло. Моє — це передовсім одвести вас.

Вони пішли пісками. Вольфові пальці, як пазурі хижого птаха, здавили дідову шию, і той ішов зігнувшись, човгаючи по піску жовтими черевиками. Сонце прямовисним бияком падало на Вольфа та його супутника.

— Передовсім одвести вас, — повторив Вольф, — тоді повалити на землю.

Він так і зробив. Старий злякано зойкнув.

— Ви ж мені не потрібні, — сказав Вольф. — Тільки заважаєте. Віднині я звільнятимусь від усього, що мені заважає. Від усіх своїх спогадів. Від усіх перешкод. Замість того щоб гнутися ще нижче, пересилювати себе, вимотувати себе й зношуватись... Бо мені страшно, що я зношуюся від усього цього, зношуюся, ви чуєте чи ні! — заволав Вольф. — Я вже старіший за вас!

Він опустився на коліна перед старим чоловіком, що перелякано рясчився, як риба на сухому хапаючи ротом повітря, узяв жменю піску і став запихувати в беззубий рот.

— Одну за дитинство, — сказав він.

Старий почав відпльовуватись, він задихався.

Вольф набрав ще жменю.

— Одну за релігію.

На третій жмені старий почав полотніти.

— Одну за навчання, — сказав Вольф, — ще одну — за любов. Щоб усе мені з'їли, біс вам у печінку!

Лівою рукою він прибив до землі живий клубок, що задихався під акомпанемент приглушеного бурчання в животі.

— І ще одну, — сказав Вольф голосом пана Бісера, — за вашу активність як клітинки соціального організму. — Його правиця, стиснута в кулак, утрамбовувала пісок між яснами жертви. — Ну, а останню я прибережу для ваших можливих метафізичних побоювань, — докінчив Вольф.

Чоловік уже не ворушився. Остання жменя піску розсипалась по зчорнілому обличчі, набила у запалі очниці, присипала налиті кров'ю очі.

— Що може бути самотнішого за мерця... — промурмотів Вольф, дивлячись на старого. — Що може бути толерантнішого. Стабільнішого... Га, пане Опіку?.. І любішого. Що найбільше пасує своїм обов'язкам... І найвільніше від усіх страхів? — Він на хвилю, замовк і підвівся. — У першу чергу ви звільняєтесь від того, що вам заважає, й робите з цього труп. Тобто щось досконале, позаяк нема нічого досконалішого за труп. Це дуже успішна операція. Одним пострілом убиваєш двох зайців.

Вольф ішов і йшов, хоч сонце вже сіло. Від землі повільно підіймався туман і слався над нею сірим серпанком. Невдовзі Вольф перестав бачити свої ноги. Він відчув під собою тверду землю і ступив ногою на камінь.

— Мрець — це добре. Він довершений. Він не має пам'яті. Тут — закінчення. Тільки мертві бувають довершені.

Дорога стрімко пішла вгору. Знявся вітер і розвіяв туман. Зігнувшись до землі, Вольф боровся з вітром і помалу брався вгору, допомагаючи собі й руками. Було темно, але він розгледів над головою майже вертикальний скелястий мур, оповитий повзучими рослинами.

— Звісна річ, щоб забути, можна було б почекати, — сказав Вольф. — Там теж це вдалося б. Але тут, як і всюди, є люди, і їм несила чекати.

Він майже прилип до вертикальної стіни й став поволі видряпуватись угору. Ніготь одного пальця застряг у розколинці між камінням. Вольф рвучко сіпнув рукою. Палець кровоточив, частіше забився живчик.

— І коли тобі несила чекати, коли ти сам собі стаєш на заваді, тоді в тебе є і привід, і виправдання, — знову заговорив Вольф. — І тоді, як ти спекаєшся всього того, що заважало тобі... самого себе спекаєшся... тоді ти досягнеш досконалості. І коло замкнеться.

М'язи його напружувались у неймовірних зусиллях, а він все дерсь і дерсь угору, наче муха приліпившись до муру. Колючі рослини тисячами гострих пазурів роздирали його тіло. Задиханий і виснажений, Вольф наближався до гребеня.

— Ялівцевий вогонь... у каміні безбарвних цеглин, — іще сказав він.

У цю мить Вольф досяг верха скелястого муру. Неначе крізь сон відчув під пучками холод сталевोї кліті, а на обличчі — ляпаса вітру. Від одного такого сильнішого подмуху Вольф мало не розчепив пальці.

– Досить лише захотіти... – цідив він крізь зуби. – Я завжди міг долати свої бажання...

Він розчепив пальці, розслабив м'язи, обличчя його пом'якшало.

– Але я вмираю, випивши їх до дна...

Вітер одірвав його од кліті, підхопив і закрутив у вихорі.

Розділ 34

— Ну що? — спитала Ліль. — Пакуємо валізи?

— Пакуємо, — відповіла Грайвесна.

Вони сиділи в кімнаті Ліль на ліжку. Обличчя в обох були втомлені.

— І щоб ніяких серйозних чоловіків, — сказала Грайвесна.

— Ні, — сказала Ліль. — Нікого, крім неприторенних гультаїв. Отих, що вміють танцювати, гарно вбираються, чисто виголені і носять рожеві шовкові шкарпетки.

— А мені більше подобаються зелені, — вставила Грайвесна.

— І які їздять на двадцятип'ятиметрових машинах, — вела далі Ліль.

— Так, — сказала Грайвесна. — І вони плазуватимуть в нас у ногах.

— Навколішках і на пузі. Купуватимуть нам норкові манто, мережива, прикраси і найматимуть служниць.

— У фартухах з органді.

— А ми будемо до них холодні, — сказала Ліль про тих чоловіків. — І не приховуватимемо цього. Й ніколи не питатимем, звідки в них гроші.

— А якщо побачимо, що вони розумні, покинемо їх.

— Це буде просто чудово! — захоплено вигукнула Ліль.

Вона підвелась і на кілька хвилин вийшла з кімнати. Потім повернулася з двома величезними валізами.

- Ось, – кинула вона, – кожній по валізі.
- Я зроду її не наповню, – сказала Грайвесна.
- Я теж, – погодилась Ліль, – але вони такі солідні.

До того ж легше буде нести.

- А як Вольф? – зненацька спитала Грайвесна.

– Ось уже два дні, як він пішов, – сказала Ліль дуже спокійно. – І вже не прийде. Зрештою, він більше й не потрібний.

– Моя мрія, – протягла Грайвесна в задумі, – це вийти заміж за педераста з торбою грошей.

Розділ 35

Сонце вже стояло височенько, коли Ліль з Грайвесною вийшли з дому. Обидві були гарно вбрані. Може, трішки сміливо, але зі смаком. Зійшлися на тому, що важкі валізи полишать у кімнаті Ліль, а пізніше по них пришлють.

Ліль була у вовняній барвінковій сукні, яка туго облягала її груди й стегна. Крізь довгий розріз на боці прозирали димчасто-сірі панчохи. Маленькі сині черевички з пишними бантами, велика замшева сумка, підібрана в тон, і барвистий султан у білявому волоссі доповнювали її туалет. Грайвесна мала на собі чорний англійський костюм і блузку з воланистим жабо, довгі чорні рукавички та чорний капелюх з білою стрічкою.

Їх важко було не помітити, але в Квадраті, крім зловісної машини, націленої в порожнє небо, не було нікого.

З решток допитливості вони пройшли повз неї. Колодязь, який поглинув усі спогади, з'яв похмурою дірою і, нахилившись, жінки побачили, як майже на очах він почав наповнюватися темною рідиною. На металі стояків уже з'явилися небувало глибокі сліди корозії. Скрізь у тих місцях, де Вольф і Лазулі очистили майданчик, щоб поставити свої пристрої, тепер пробивалася червона трава.

— Це довго не простоїть, — мовила Грайвесна.

— Не простоїть, — погодилася Ліль. — Ще одна його невдача.

— А може, він досяг чого хотів? — сказала Грайвесна, думаючи про своє.

— Може... — неуважно відповіла Ліль. — Ходім звідси...

І вони пішли своєю дорогою.

— Одразу ж, як будемо на місці, підемо до театру, — сказала Ліль. — Кілька місяців ніде не була.

— От добре! — вигукнула Грайвесна. — Мені теж так хочеться в театр! А тоді напитаємо собі гарненьке помешкання.

— Господи, хіба можна так довго жити з чоловіками! — вихопилось у Ліль.

— Справжнє божевілля, — згодилася Грайвесна.

Вони вийшли за мури Квадрата й поцокали дорогою своїми маленькими підборчиками. Розлогий чотирикутник лишився безлюдним, під небесними зливами в ньому тихо дотлівала велика сталева машина.

А за кілька кроків на схід лицем до сонця лежало Вольфове тіло, голе й майже неушкоджене. Голова неприродно лежала майже на плечі, мов не належала до тулуба.

І хоч би щось лишилось у його широко розплющених очах. Очі були порожні.

Перекладено за виданням: Boris Vian. L'herbe rouge. Roman. — Jean-Jacques Fauvert editeur, 1962.

© ВСЕСВІТ. — 1994. — №4.

© Владислав БОРСУК, переклад з французької, 1994.

